

ŐSRÉGÉSZETI LEVELEK

PREHISTORIC NEWSLETTER

---

3. évfolyam

2001

ŐSRÉGÉSZETI LEVELEK

PREHISTORIC NEWSLETTER

BUDAPEST, 2001

Szerkesztők:

Anders Alexandra
Kalla Gábor
Kertész Róbert
Kiss Viktória
Kulcsár Gabriella
Sebők Katalin (grafikai szerkesztés)
V. Szabó Gábor

Fordítás, lektorálás:

Seleanu Magdaléna

Szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum körút 4/B
Telefon: (06-1) 266-0863
e-mail: osreglevelek@freemail.hu

Megjelenik évente

Az Ősrégészeti Társaság kiadásában

ISSN 1585-1206

A kötet megjelenését támogatta:

Formakészítés: Pytheas

Tartalom / Contents

<i>Béres Sándor</i> : Újabb hegyikristály lelet Megyaszó-Szelestedő felső paleolit telepről / A rock crystal find from the Upper Paleolithic settlement Megyaszó-Szelestedő	5
<i>Lengyel, György</i> : Rock crystal flake from Emőd / Hegykristály szilánk Emődről	7
<i>B. Hellebrandt Magdolna</i> : Adatok az újkőkor arcós edényeihez / The face pots of the Neolithic	9
<i>Csengeri Piroksa</i> : A bükk kultúra temetkezése Mezőzomboron / A burial of the Bükk culture from Mezőzombor	12
<i>Hajdú Zsigmond–Nagy Emese Gyöngyvér</i> : Középső neolitikus sírok Hajdúszoboszló–Árkoshalmon / Middle Neolithic graves from Hajdúszoboszló–Árkoshalmon	17
<i>Oravecz Hargita–Józsa Sándor</i> : Régészeti–kőzettani vizsgálatok Dévaványa környéki újkőkori csiszolt kőszerszámokon / Archaeological and petrological analysis of the Neolithic stone implements from the Dévaványa region	22
<i>Dani János</i> : Kora bronzkori sírok Tiszakeszi–Szódadomb (Pap-tanya) / Early Bronze Age burials from Tiszakeszi–Szódadomb (Pap-tanya)	32
<i>Patay Róbert</i> : Késő bronzkori karperec a mádi ősz-hegyről / A Late Bronze Age armring from Mád-Ősz-hegy	35
<i>Gondár, Erzsébet–Jankovits, Katalin</i> : Die Untersuchung der Textilreste an einem Bronzearmband aus der Spätbronzezeit / Egy késő bronzkori bronzkarperec textilmaradványainak vizsgálata	37
<i>Tóth, János Attila</i> : A sceptical re-assessment of Bronze Age navigation along the Western Pontic coast / Gondolatok a bronzkori hajózásról a Fekete-tenger nyugati partján.	41
<i>D. Matuz Edit</i> : Két preszkíta sír Kompolt–Kígyósérrel / Two pre-Scythian burials from Kompolt–Kígyósér	43
<i>Cseh János</i> : Szkíta és kelta településnyomok Törökszentmiklós–Kenderparton (A 2000. nyarán végzett ásatások eredményeiről) / Scythian and Celtic settlement remains at Törökszentmiklós–Kenderpart (the results of the 2000 campaign)	48
MÓDSZERTAN	
<i>Holló Zsolt–Lengyel György–Mester Zsolt</i> : Egy magyar kőeszköz életútja. Magyar kifejezések a technológiai vizsgálatokhoz. I. / The 'life' of a Hungarian stone implement. Hungarian terminology for technological analyses I.	51
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	
<i>Koós Judit</i> : A Dereszla-kincs – korabeli dokumentumok egy kincslelet előkerüléséről / The Dereszla hoard – documents on the discovery of a prehistoric hoard	58
<i>Gyöngyössi Márton</i> : Hampel József régészeti órái az 1877/1878-as tanév nyári félévében a Budapesti Tudományegyetemen / József Hampel's lectures on archaeology in the 1877/1878 summer semester at Budapest University	62
VITA	
<i>Mester Zsolt</i> : Fogalom-alkotás. Mi is az az „őskőkori régészeti lelőhely” (ha egyáltalán van olyan)? / Terms and concepts. What is a 'Paleolithic archaeological site' (if it exists at all)?	64
HÍREK	
Az Őrégészeti Társaság hírei	67
Technikai információk / Technical informations	68

Újabb hegyikristály lelet Megyaszó-Szelestető felső paleolit telepről

Paleolitikus hegyikristály leletek több ízben kerültek napvilágra az utóbbi évtizedek kutatásai során. A Magyar Nemzeti Múzeumban lévő 14 darabos gyűjtemény ásványtani vizsgálatát T. Dobosi Viola és Gatter István végezték el és tették közzé (T. DOBOSI–GATTER 1996). Jelen írásban egy újabb, Megyaszó-Szelestetőről származó darabot szeretnénk bemutatni.

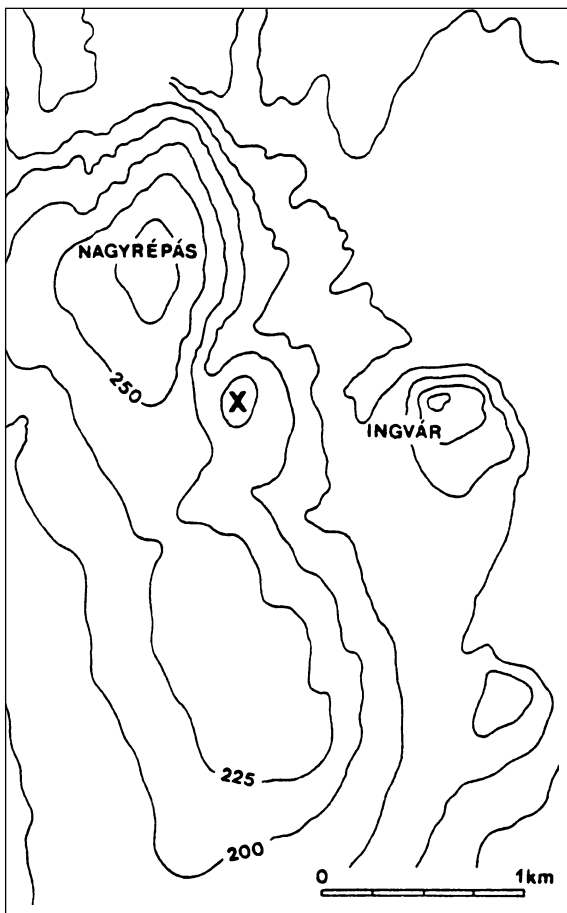
Megyaszó-Szelestető lelőhely a Zemplén-hegység délnyugati lábánál, Megyaszó községtől keletre, Nagyrépas és Ingvár magaslatok között helyezkedik el egy 230 m tengerszint feletti magasságú teraszon (T. DOBOSI–SIMÁN 1996, 5) (1. kép). Kutatása a nyolcvanas évek közepén kezdődött Kókai István leletbejelentései nyomán, melyeket terepbejárások követtek, majd 1993–1994-ben került sor a telep feltárására (T. DOBOSI–SIMÁN 1996, 5–9). Az ásatás során két hegyikristály lelet

került elő. Az itt bemutatandó darab már a feltárás befejezését követően, mezőgazdasági munkák során került felszínre.

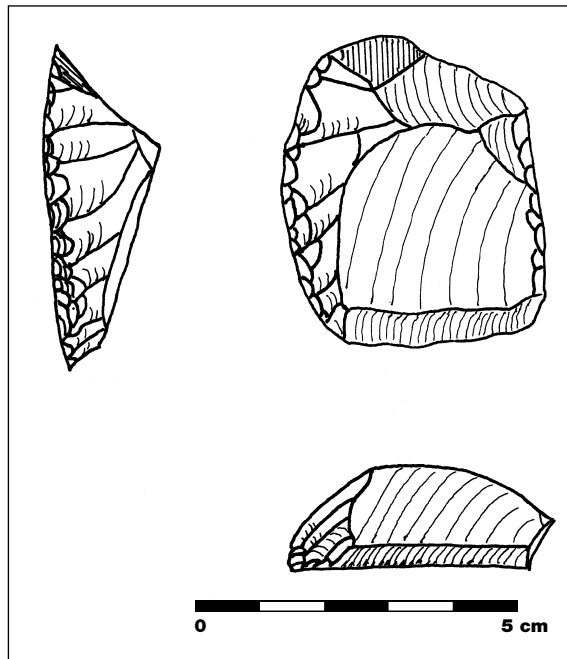
A lelet leírása:

Tipológiai szempontból a lelet egy vakaró, pontosabban grattoir mince, (DEMARS–LAURENT 1992, 36), mérete 20×24×8 mm (2. kép), Megyaszó-Szelestető anyagában átlagos méretű, gyakori típus (T. DOBOSI–SIMÁN 1996, 12–13, 19; 7–8. tábla). Bázisát bulbussal együtt eltávolították, majd a keletkezett éles peremet leretusálták. Az eszköz disztális vége teljes szélességben szabályos legyező retussal alakított, a bal oldali él retusálatlan, jobb oldalon az oldalél nem figyelhető meg. Az eszköz jobb oldali sarkánál az eredeti kristály felszíne megmaradt, redőzete láthatóan merőleges az eszköz tengelyére, így a szilánk leválasztásának iránya a kristály hossz tengelyével párhuzamos volt.

Mint felszíni szórvány, ez a darab nem köthető közvetlenül sem réteghez, sem kultúrához. A telep mindkét feltárt kultúrrétegének anyagát, valamint a felszíni szórvány leleteket a kutatók egységes, homogén leletegyüttesként értékelték, mely a gravetti kultúra aurignaci elemeket tartalmazó, idősebb szakaszához tartozik (T. DOBOSI–SIMÁN 1996, 18; T. DOBOSI 2000, 80). A telep radiokarbon kora 27070±680 év (T. DOBOSI 2000, 80). Az ezideig publikált magyarorszá-

1. kép. Megyaszó-Szelestető – a lelőhely térképe
Fig. 1. Megyaszó-Szelestető – site map

2. kép. Megyaszó-Szelestető – hegyikristály vakaró
Fig. 2. Megyaszó-Szelestető – rock crystal scraper

gi hegyikristály kőeszközök egy kivételével a gravetti entitás idősebb (Megyaszó, Bodrogkeresztúr), vagy fiatalabb (Pilismarót, Jászfelső-szentgyörgy) szakaszához tartoztak (bizonytalan korú az andornaktályai lelet). Mindezek

alapján feltételezhető, hogy az ismerttetett darab is a gravetti kultúra idősebb szakaszához sorolható.

Béres Sándor

2011 Budakalász, Bokros utca 33.

Irodalom:

DEMARS, P.-Y.–LAURENT, P. 1992: *Types d'outils lithiques du Paléolithique supérieur en Europe*. Paris.

T. DOBOSI, V. 2000: *Bodrogkeresztúr-Henye, upper Paleolithic site*. Budapest.

T. DOBOSI, V.–GATTER, I. 1996: Paleolithic tools made of rock crystal and their preliminary fluid inclusion investigation – Paleolit hegyikristály eszközök és tájékozódó fluid zárvány vizsgálatuk. *FolArch* 45 (1996) 31–51.

T. DOBOSI, V.–SIMÁN, K. 1996: New upper Paleolithic site of Megyaszó-Szelested. *CommArchHung* 1996, 5–20.

Rock crystal flake from Emőd

The archaeological collection of Herman Ottó Museum of Miskolc includes a knapped rock crystal flake (Figs 1, 3) found at Emőd-Tehéntánc-dűlő, near Miskolc (Fig. 2) during the field survey conducted by Árpád Ringer.¹ This piece cannot be dated precisely: it may perhaps be assigned to the close of the Palaeolithic since short end-scrapers had earlier been collected from this site. However, this find is suitable for demonstrating a technological analysis for the reconstruction the manufacturing technique of the flake.

Fig. 1. Emőd-Tehéntánc-dűlő – the rock crystal flake
1. kép. Emőd-Tehéntánc-dűlő – hegyikristály szilánk

Knapped stone tools bear distinctive ‘imprints’ of their manufacture. These ‘imprints’ can be ‘read’ on the pieces. In this context ‘reading’ means the observations of the production technique of the flake.

In the case of this flake we can ‘read’ that

- (1) the flake is plunging (Fig. 3a);
- (2) the flake has a punctiform butt with a well marked cone of percussion;

¹ Measures: l: 45 mm, w: 30 mm, th: 11 mm, Inv. number: 97.11.2.

- (3) the distal part is an ex-striking platform;
- (4) negatives of previously removed bladelets run on the dorsal face from the distal part toward the proximal end (Fig. 3b);

- (5) the abrasion of the overhang (dorsal trimmings) and traces of percussions can be seen on the bord of distal part (Fig. 3c/1);

- (6) negatives of hinged flakes run from the proximal part on the dorsal face (Fig. 3.c/2).

What do these characteristics mean?

These ‘imprints’ of knapping indicate the ‘origins’ of the artefact.

This rock crystal flake was removed from a unipolar core for bladelet by hard hammer percussion (2) (PELEGRIN 2000, 75), from the opposite side of the striking platform (3, 4). The previously removed bladelets were knapped by soft hammer percussion (5) (INIZAN ET AL. 1999, 74). Although the flaking surface was repaired by removing some small flakes during the knapping operation, this procedure was not successful (6). A powerful blow was applied to reshape the flaking surface (1) that produced this plunging rock crystal implement.

György Lengyel

University of Miskolc

Department of Prehistory and Ancient History

3515 Miskolc-Egyetemváros

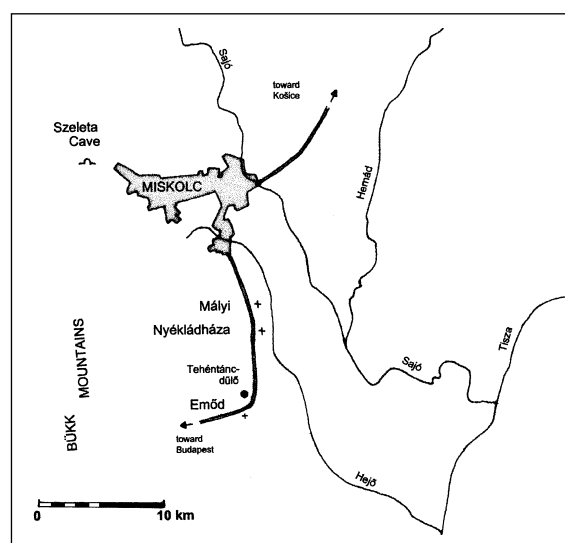

Fig. 2. Emőd-Tehéntánc-dűlő – map of the site
2. kép. Emőd-Tehéntánc-dűlő – a lelőhely térképe

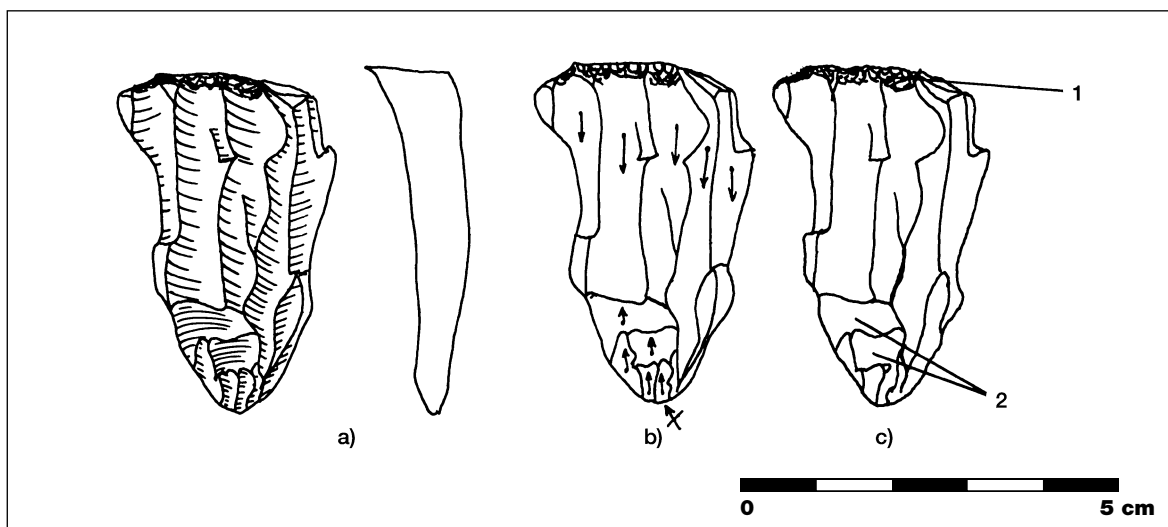

Fig. 3. Emőd-Tehéntánc-dűlő – a: the rock crystal flake; b: diacritical sketch; c: abrasion of the overhang (dorsal trimming) and scars (1), hinged flakes (2)

3. kép. Emőd-Tehéntánc-dűlő – a: a hegyikristály szilánk; b: diakritikus séma; c: a magkő peremének ledörzsölése (peremi legömbölyítés) és annak apró negatívjai (1), „beletört szilánkok” negatívjai (2)

References:

- INIZAN, M.-L.–REDURON-BALLINGER, M.–ROCHE, H.–TIXIER, J. 1999: *Technology and Terminology of Knapped Stone*. Préhistoire de la Pierre Taillée, 5. Nanterre.
- PELEGRIN, J. 2000: Les techniques de débitage laminaire au Tardiglaciaire: critères de diagnose et quelques réflexions. In: Valentin, B.–Bodu, P.–Christensen, M. (dir.): *L'Europe Centrale et Septentrionale au Tardiglaciaire. Confrontation des modèles régionaux de peuplement. Actes de la Table-ronde de Nemours, 13–16 mai 1997*. Mémoires du Musée de Préhistoire d'Ile de France 7, 73–86.

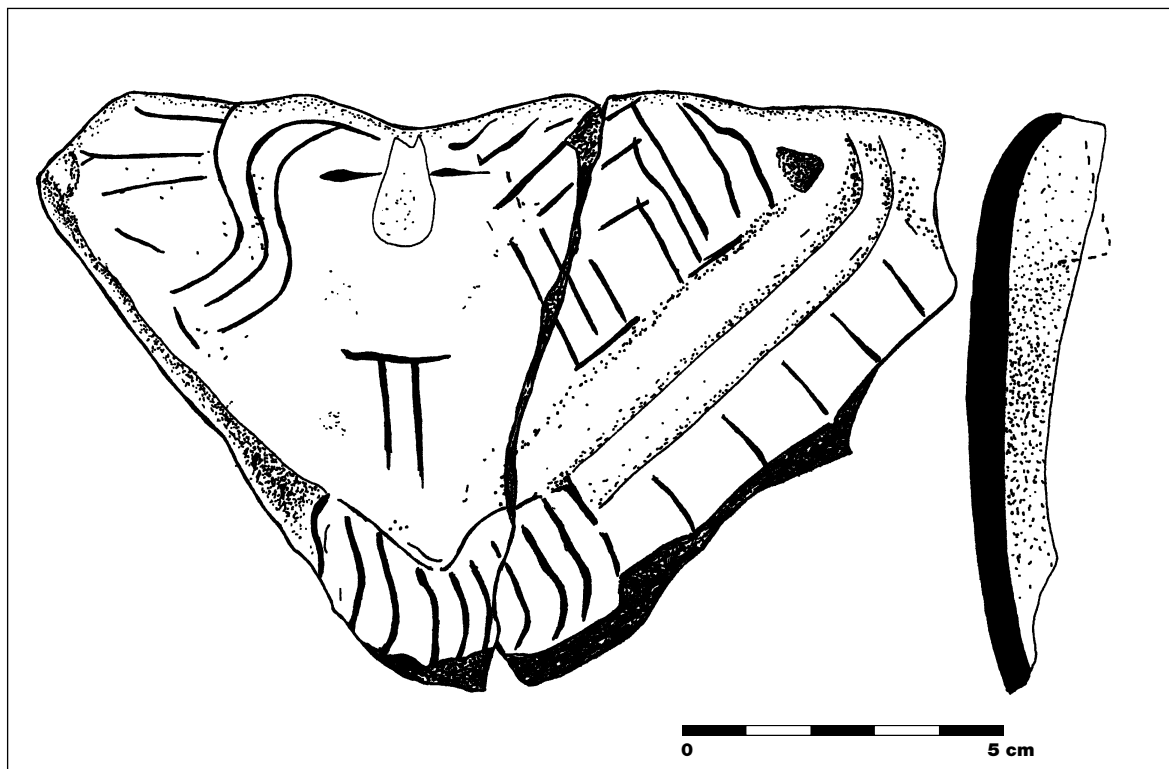
Adatok az újkőkor arcós edényeihez

Szerencstől délkeletre, a Takta csatorna keleti partján, a Szerencsre, illetve Mezőzomborra vivő út háromszögében fekszik a Taktaföldvár. A környező mocsaras, vizes területből kiemelkedő kelet-nyugati irányú domb megközelítőleg 500 m hosszú. Nyugati felén az újkőkorban az alföldi vonaldíszes kultúra népének települése volt. Ismereteink szerint a földvárból 1966-tól rendszeresen vittek földet gáterősítéshez, útépítéshez. 1967-ben Kemenczei Tibor leletmentő ásatásán (KEMENCZEI–K. VÉGH 1969, 511–512) földbe mélyített házak omladékát, hulladékgödröket és négy zsugorított helyzetben fekvő, okkerfestéses csontvázas temetkezést tártak fel.¹

152 cm-re találtunk egy edényt, mely 12 kőbaltát tartalmazott, és két, vadkanagyardból csiszolt tárgyat (HELLEBRANDT 1979, 7–24).

A szerencsi Helytörténeti Múzeum régészeti anyagában – mely jelenleg a miskolci Herman Ottó Múzeumban található – két összeillő, emberi arcot ábrázoló edénytöredékre bukkantunk.²

Az edényfal vastagsága a perem felé vékonyodik, a peremrészénél legömbölyített. Peremhossz: 12,8 cm. A töredék hullámos szélű edénypereméből való (1. kép). Az arc maga háromszög keretben van, a háromszög felső, hosszabbik része maga az edényperem, a két rövidebb oldalt mélyített vonal jelzi, és plastikus borda kíséri, találkozásuknál alakították ki a kissé gömbölyített állat. A szemeket és a száját vízszintes vonal jelzi. A szemek jobb szélén erősebben fogta az egyko-

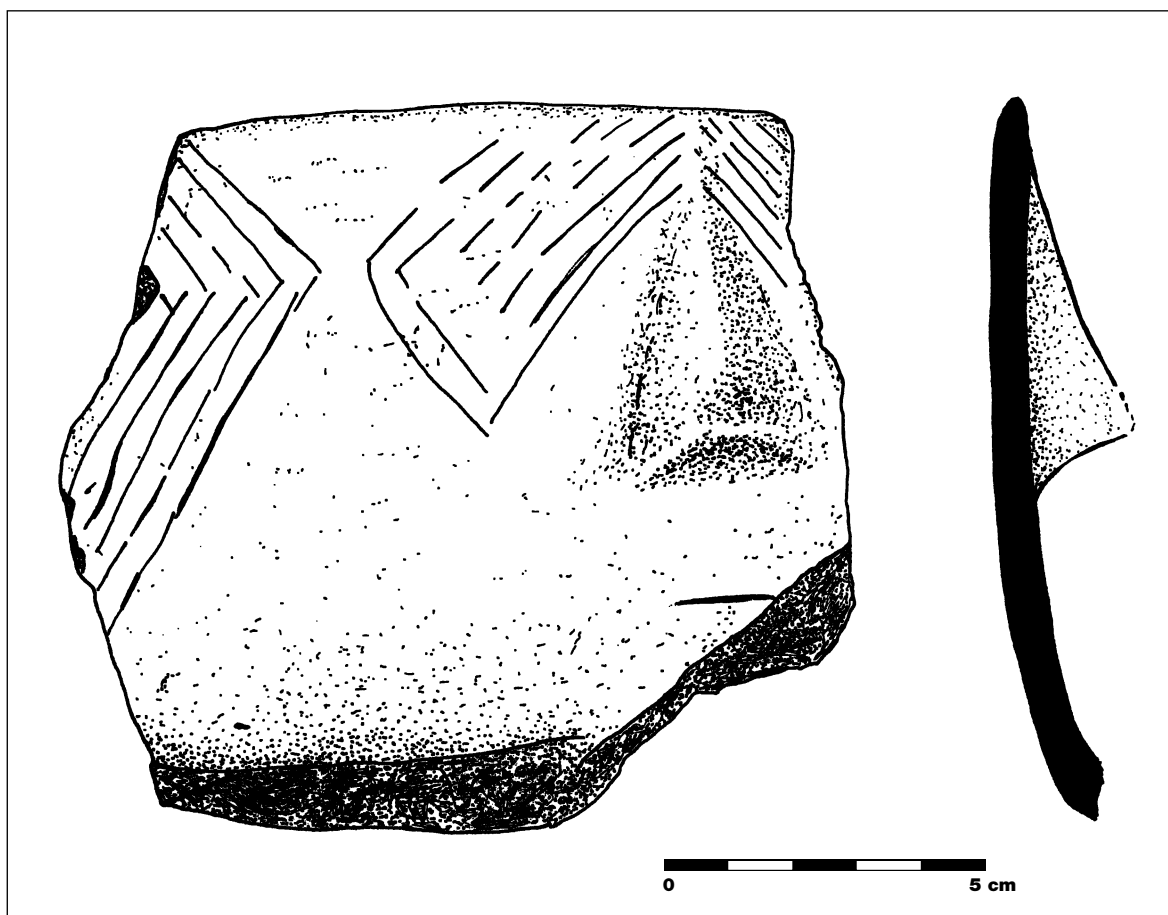
1. kép. Szerencs-Taktaföldvár – arcós edény töredéke
Fig. 1. Szerencs-Taktaföldvár – fragment of a face pot

1974-ben a Prügy és Szerencs közti út építéséhez vittek földet a Taktaföldvárból. A leletmentésen, a markoló által szétnyomott ház omladékából tíz hálósúlyt tudtunk megmenteni. Ettől a lelettől

ri mintázó a karcoló eszközt, jobban bemélyítette, majd feljebb emelte, ezt a homlok feletti egy-egy vonalnál is megfigyelhetjük. A száj egyenes vonala helyenként mélyebb, és kissé megvastagodik, ezáltal sajátos kifejezést ad. A száj vonala alatt két nagyjából párhuzamos vonal fut lefelé, az egyik rövidebb a másiknál. Az alsó állkapcsot, állat érzékeltető

¹ Herman Ottó Múzeum Adattár 387-68.

² HOM Ltsz. 77.33.1–2.

2. kép. Aggtelek-Jósvafő – arcoss edény töredéke
Fig. 2. Aggtelek- Jósvafő – fragment of a face pot

egyenes és ívelt három vonal alatt 12 függőleges hullámos, két-két és fél centis mélyített vonal alkotja a „szakállt”. Az arc jobb oldalán három hullámos vonalköteg látható, két hosszabb, majd egy kis rövidebb vonal vezet át a bal arcra, ahol szögletes hármass vonalköteg zárja az arcábrázolást. Az orrnak csak körte alakú helye látszik sötét foltként. Az edénydarab törésfelülete fekete, a külső és belső felületet finom világosbarna agyagréteggel vonták be a készítéskor, amikor a plasztikus orrot már a helyére illesztették. A bal arc melletti borda épen megmaradt, ezt a perem alatt vízszintesen átfúrták. A borda alatt található hat, egymástól eltérő méretű, párhuzamos vonalak közötti négyszögletes mező.

Hasonlóak az aggteleki darabok (KALICZ–KOÓS 2000, 11. kép 9; 12. kép 6–7; 13. kép 3, 6). A száj vonala alatt egy függőleges vonal látható a mezőzombori edény arcábrázolásán (KALICZ–KOÓS 2000, 1–2. kép). Több hasonló kidolgozású darabot ismerünk, s a szerzők szerint lehetséges, hogy ez a szakállt jelképezte, és így esetleg férfiábrázolások (KALICZ–KOÓS 2000, 20). A száj alatti függőleges vonal a Füzesabony-Gubakút lelőhelyről előkerült darabokon is látszik (DOMBORÓCZKI 1997, 168, 57–58. kat. szám). A szerencsi arcáb-

rázoláson két vonal vezet a szájtól lefelé, de itt meg is van a szakáll az áll alatt. A publikált hasonló kerámiák között a kenézliőnél figyelhetjük meg, hogy a száj vízszintes vonala alatt három függőleges vonal fut lefelé, és ezek valóban a cikcakk, vagy hullámos mezőig érnek, amit könnyen értelmezhetünk szakállnak. Nagyon valószínű, hogy szakállt ábrázoltak vonalas megoldásban a Budapest-Békásmegyeren talált edényen (KALICZ–MAKKAY 1972, 7. kép 1 a–b), valamint két szentesi edényen (KALICZ 1980, 24–25. kép), és a kunszentmártoni darabon (CSALOG 1960a, 1. kép). Lehetséges, hogy szakállt mintáztak a tiszadada-i idolon, ahol a szájtól három vonal fut lefelé (KALICZ 1980, 16–17).

Megfigyelhetjük, hogy a szerencsi töredéken borda húzódik az arc mellett. Csalog József utalt arra a sarlós isten bemutatásakor, hogy maszkkal ábrázolták. (CSALOG 1959, 7–38; 1960b, Abb. 1. 2). Kalicz Nándor arra hívta fel a figyelmet, hogy a fül helyén levő átfúrások, mint a szerencsi darab-

nál is látjuk, esetleg a maszk felerősítésére adtak lehetőséget (KALICZ 1980, 32). Ez valószínű, hiszen a nagyobb méretű edényeket ezekkel a kis fülekkel nem lehetett megemelni, de mozdtítani sem. Átfúrás láthatunk antropomorf plasztikák fejtöredékein, általában az egyik oldalon, például Füzesabony-Gubakút lelőhelyről (DOMBORÓCZKI 1997, 163, 29. kat. szám., 168, 55, 58–59. kat. szám), de ugyaninnen ismert mindkét oldalon átfúrt is (DOMBORÓCZKI 1997, 168, 57. kat. szám). Valószínű, hogy az alkalmanként használt maszkot mintázták meg, illetve rajzolták az edények egy részére. A mezőzombori edényen (KALICZ–KOÓS 2000, 1–2. kép) az arcábrázolást keretező borda alatt kettős szaggatott vonalsort láthatunk. Lehetséges, hogy nem csak merev anyagból, például fából készültek maszkok, hanem bőrből, vagy textiltől is, amit öltetésekkel erősíthettek bábura, ruhára.

Aggtelek-Jósvafőről származik másik arcós tö-

redékünk (2. kép). Szórvány darab ez is. 1976-ban Zsolcai Gyula barlangigazgató régészeti kerámiaanyagot adott át a Herman Ottó Múzeumnak, melyek a korábbi években kerültek elő alkalmi földmunkáknál. Az arcós töredéken a száját vízszintes bekarcolt vonal jelzi (GÁDOR–HELLEBRANDT 1977, 78. 1. kép). Az egyenes orr vége hiányzik, letört, az orr fölé vonalkötegekből álló szimbolikus jeleket vésett az újkőkori mester. Peremhossz: 8,1 cm. A darab kísérő leletei a bükkki kultúra jellegzetes vonaldíszes és festett kerámiája köréhez tartoznak.³

A szerencsi és az aggtelek-jósvafői töredék hengeres nyakú, öblös hasú edények peremrészének töredékei.

B. Hellebrandt Magdolna

Herman Ottó Múzeum

3529 Miskolc, Görgey Artúr utca 28.

Irodalom:

- CSALOG J. 1959: Die anthropomorphen Gefäße und Idolplastiken von Szegvár-Tűzköves. *ActaArchHung* 11 (1959) 7–38.
- CSALOG J. 1960a: Az idolplasztika néhány kérdéséhez – Über einige Fragen der Idolplastik. *ArchÉrt* 87 (1960) 188–194.
- CSALOG J. 1960b: Das Krummschwert des Idols von Szegvár-Tűzköves. *ActaArchHung* 12 (1960) 57–68.
- DOMBORÓCZKI L. 1997: Füzesabony-Gubakút. Újkőkori falu a Kr. e. VI. évezredből – Füzesabony-Gubakút. Neolithic village from the 6th millenium B. C. In: Raczky P.–Kovács T.–Anders A. (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya leletmentései – Paths into the Past. Rescue excavations on the M3 motorway*. Budapest 1997, 19–27.
- GÁDOR J.–HELLEBRANDT M. 1977: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1976-ban. *HOMÉ* 16 (1977) 77–84.
- HELLEBRANDT M. 1979: A szerencs-taktaföldvári kőbaltalelet – Der Steinaxtfund von Szerencs-Taktaföldvár. *HOMÉ* 17–18 (1979) 7–24.
- KALICZ N. 1980: *Agyagistenek*. Budapest.
- KALICZ, N.–MAKKAY, J. 1972: Südliche Einflüsse im frühen und mittleren Neolithikum Transdanubiens – Déli hatások a Dunántúl korai és középső neolitikumában. *Alba Regia* 12 (1971) 93–105.
- KALICZ N.–KOÓS J. 2000: Újkőkori arcós edények a Kárpát-medence északi részéről – Neolithische Gesichtsgefäße im Nordosten des Karpatenbeckens. *HOMÉ* 39 (2000) 15–44.
- KEMENCZEI T.–K. VÉGH K. 1969: A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai 1967-ben. *HOMÉ* 8 (1969) 505–514.

³ HOM Ltsz. 77.39.1–40.

A bükki kultúra temetkezése Mezőzomboron

2001. szeptember 10. és október 1. között leletmentő feltárást folytattunk Patay Róbert közreműködésével Mezőzomboron (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Tokaj térsége) a községi temetőben, melynek használata folyamatosan veszélyezteteti az ismert régészeti lelőhelyet. Az ásatást közel 400 m² területen, Kalicz Nándor és Koós Judit 2000. évi feltárási szelvényéhez kapcsolódva végeztük.¹

A mai temető dombja egy egykori vízfolyás menti ÉK–DNY-i (majd ÉK felé haladva K–Ny-i) irányú dombvonulat részét képezi, mely az Alföld és az Eperjes–Tokaji-hegység találkozásánál terül el.

A feltárás során a lelőhelyen több régészeti korszak és kultúra emlékanyagát találtuk meg. A neolitikumból a tiszadobi csoport településének részletét és temetkezéseit, illetve a bükki kultúra temetkezését és szórvány leletanyagát, a rézkorból a tiszapolgári kultúra teleprészetét, valamint a bodrogkeresztúri és badeni kultúrák szórványos kerámiatöredékeit, a bronzkorból kora bronzkori településmaradványt (Nyírség-kultúra?), továbbá a füzesabonyi kultúra temetőjének részletét, valamint a népvándorlás korból kora császárkori objektumokat (összesen 71-t) tártunk fel, melyek egymást megbolygatva, sűrűn helyezkedtek el az ásatási felületen.

Ezen adatokból is kitűnik, hogy a dombvonulat és környezete hosszú időn keresztül jó megélhetési feltételeket biztosított a környék lakosságának. Az Alföld és hegyvidék találkozási pontja, valamint az obszidián lelőhelyek közelsége kereskedelmi szempontból is kedvező körülményeket teremthetett az itt élt neolitikus népesség számára, amit a tiszadobi csoport lelőhelyünkön feltárt három, gazdag spondylus-ékszer mellékletes temetkezése is bizonyít.

A mai temető beépítettsége miatt szelvényeinket (1–2. felület) a domb egykori vízfolyás felé eső lejtőjén tudtuk csak megnyitni. Ennek ellenére, mint azt a fentebb leírtak mutatják, számos objektumot és gazdag leletanyagot tárhattunk fel. A

bükki kultúra temetkezése az 1. felületen került elő (21/A. objektum). A kultúra idejéből származó több objektumot kijelölt szelvényeinkben nem találtunk, a mélyítések során kis mennyiségű, a klasszikus időszakhoz sorolható (Bükk B fázis, LICHARDUS 1974, 89–91)² szórvány kerámialelet került elő.

A 21/A. objektum

A tiszadobi csoport és a bodrogkeresztúri kultúra emlékanyagát szolgáltató 21. gödörben találtuk meg a határozott sírfolttal nem rendelkező temetkezést (1. felület ÉNy-i sarka). A sírban DNY–ÉK-i tájolású, sárga agyagtömbön (lössz?) fekvő, meglehetősen hiányos váz maradványai helyezkedtek el (1. kép). A fej helyén az állkapocs csontjait találtuk fogakkal, erősen bolygatott állapotban. Lejjebb néhány csigolyát, illetve az egyik kulcscsontot – szintén erősen megbolygatva –, valamint néhány in situ elhelyezkedő bordát és a két karcsont maradványait tártuk fel. A karcsontok elhelyezkedése alapján az elhunyt bal oldali fektetését tarthatjuk valószínűnek. A váz medencéjéből és lábcsontjaiból semmi nem maradt meg. A fej mellett, tőle ÉNy-i irányban előkerült egy ép, kisméretű, bombaformájú edény, mely a sír mellékletének tekinthető (2. kép). (A nedvesség hatására az edény a kiemelés után darabjaira tört.) A sír földjéből ezen kívül több neolitikus cserép, továbbá kisméretű pattintott eszközök és szilánkok kerültek elő. Mivel a sírlelet nem bolygatatlan, nem zárható ki, hogy az elhunyt több edény-, vagy más melléklettel is rendelkezett, melyek korábban megsemmisültek.

Melléklete:

Finoman iszapolt anyagú, vékonyfalú, jó kidolgozású, simított, fényezett felületű, barna színű, bombaformájú, lapos fenekű kis edény. Pereme bevagdalt, perem alatti díszítőmotívuma nincs. Felületét 5–6-os bekarcolt vonalkötegekből felépülő két, szimmetrikusan elhelyezett spirálminta borítja, melyeket két, egyenként 4–4 függőleges vonalköteg-sávból álló minta választ el egymástól. A vonalkötegekben sárga inkrusztáció található, néhány helyen kis foltban vörös inkrusztáció nyomai. Ma.: 8,1 cm; Pá.: 11 cm; Fá.: 3,8 cm (2. kép).

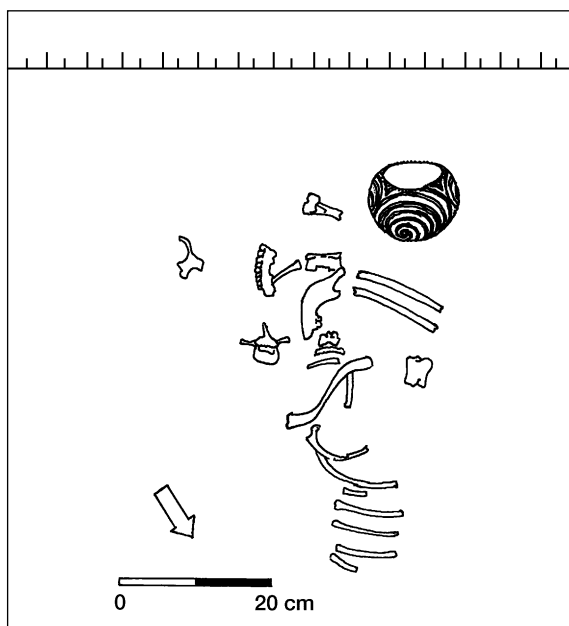
A temetkezésnek bolygatottsága, illetve a csontváz hiányos volta ellenére mégis nagy jelentőségű e leletegyüttes, hiszen Magyarország területéről a bükki kultúrának mindeddig egyetlen olyan lelőhelye sem volt ismert (publikált), ahol feltárás során biztosan e kultúrához köthető edénymellékletes sírok kerültek volna elő.

Feltárás alkalmával találták – edényeket azonban nem tartalmaztak – a Büdöspeszt-barlang³ (KADIĆ

¹ A 2000. évi feltárásról ld. A Herman Ottó Múzeum (a továbbiakban HOM) Régészeti Adattára 2998–00 sz. dokumentumát. A feltárás folytatásának jogát ezúton is szeretném megköszönni Kalicz Nándornak és Koós Juditnak. A rajzokat Homola Krisztina készítette.

² A bükki kultúra belső tagolásánál a J. Lichardus által elkülönített 4 fázisú rendszert – Bükk A, AB, B, C; – (LICHARDUS 1974, 83–93) fogadjuk el, és ezt használjuk a továbbiakban.

³ Bükk AB, B korú leletanyag kíséretében.

1. kép. Mezőzombor – 21/A. objektum
Fig. 1. Mezőzombor – feature 21/A

1916, 136–139), a Hillebrand Jenő-barlang⁴ (= Kőlyuk II., KOREK 1958, 19–26 és Zalkod-Csenke⁵ (KALICZ 1970, 139) melléklet nélküli temetkezéseit, valamint a felsővadász-várdombi⁶ kettős temetkezést (KOÓS 1986b, 19; CSENGERI 2000, 86–89; in press). Legutóbb Sajószentpéter-Kövecsesen, Bükk AB korú településen került elő egy DK–ÉNy-i tájolású, igen rossz megtartású, bal oldalára fektetett felnőtt melléklet nélküli sírja, a koponya arcí részénél előttről vörös okkerrel.⁷

A mályinkai sírleletet, mely három edénymellékletet is tartalmazott, pinceásás során találták 1931-ben (KOREK 1957, 16; KOREK–PATAY 1958, 21),⁸ az ongai valószínű sírleletet – szintén három edénnyel – pedig útépítés alkalmával forgatták ki 1950-ben (KOREK 1957, 16–17; KOREK–PATAY 1958, 19–22).⁹ Feltehetően ugyancsak sírlelet az az ép, bomba alakú, mezőkre osztott díszítésű kis edény, mely ajándékként került a Herman Ottó Múzeumba szintén 1931-ben (KOREK 1957, 19;

KOREK–PATAY 1958, 28).¹⁰ A fenti 3 leletegyüttes, illetve lelet egyike sem régészeti ásatás alkalmával került napvilágra.

Megemlítenéd az Aggteleken, a Baradla-barlang előterében 1969-ben Korek József vezette feltárásból származó három neolitikus sír, melyek közül az ásató csupán a melléklet nélküli, házpadlón talált temetkezést (1. sír) kötötte a bükki kultúrához (KOREK 1970, 6–7). A másik két temetkezést (2–3. sír), melyek edénymellékleteket is tartalmaztak, a sztratifikai megfigyelések alapján az AVK-hoz (KOREK 1970, 20), illetve a tiszadobi csoporthoz (KALICZ–MAKKAY 1977, 73) sorolták a kutatók. A 2. sír három díszítetlen, ép edényt szolgáltatott,¹¹ melyek kidolgozása nem zárja ki a bükki kultúrához sorolásukat. A 3. sírban két ép, díszítetlen, valamint két töredékes edény volt, mely utóbbiak közül az egyik felületét fekete, sávós festés borítja (KOREK 1970, 7–8, 7. kép 1–2, 6–7).¹² A leletek kidolgozása itt sem zárja ki a bükki kultúrához való kapcsolásukat. A feltáráskor előkerült telepennyag Bükk A (?), AB, B korú kerámiát, valamint az AVK-ra jellemző díszítésű, vastagabb falú, durvább töredékeket is tartalmazott.¹³

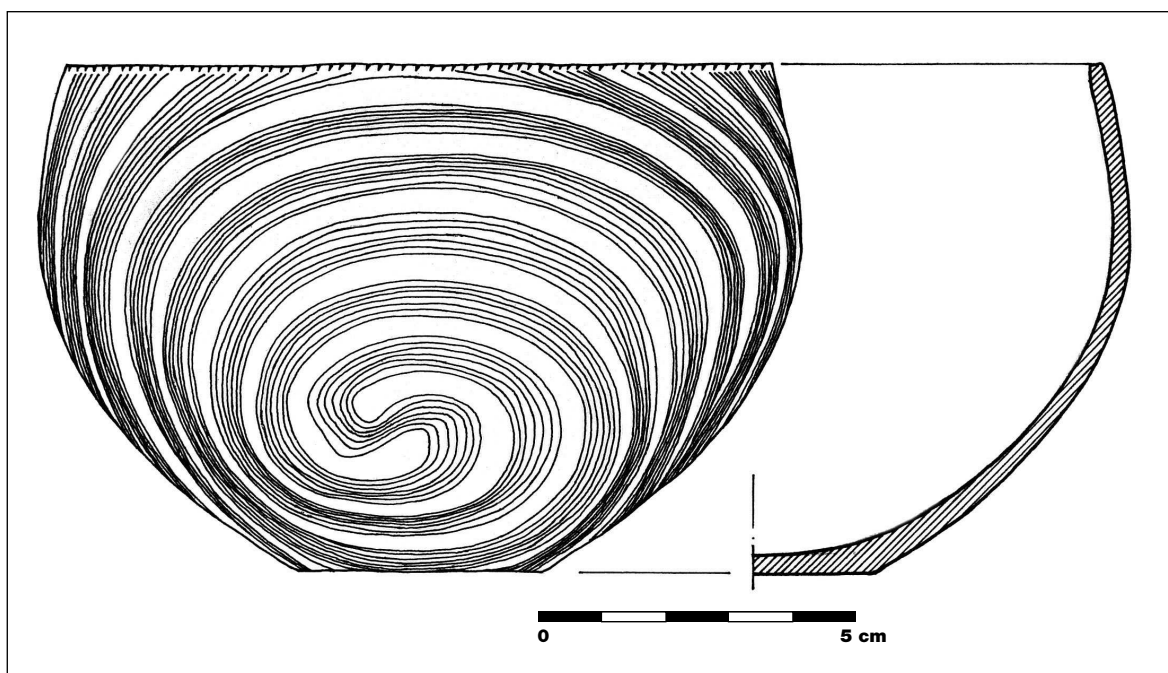
Szlovákia területéről a kultúrát illetően több adattal rendelkezünk. Koppany-ban (ma: Zemplínske Koppany /Hegyi/) településen 5 (6) zsugorított csontvázas sírt tárt fel S. Šiška, jelentős – 4–7 edény egy sírban – edénymellékletekkel (ŠIŠKA 1974; 1979, 249–256, 259–260). A mellékletek között Bükk A, AB díszítésű bombaformájú edények, valamint négyszögletes szájú, felcsúcsosodó peremű, festett, csőtálas talak fordultak elő. A lelőhelyet S. Šiška a bükki kultúra festett hagyományú keleti csoportjához kötötte (ŠIŠKA 1979, 257, 267–269). Šarisské Michal'any-ból /Szentmihályfalva/ ugyancsak S. Šiška ásatásából ismerjük a kultúra legtöbb temetkezését – 17 sírt 18 egyén csontvágrészeivel. Itt mel-

¹⁰ Bükk B korú anyag, HOM ltsz.: 53.100.1.¹¹ MNM ltsz.: 69.71.1–3.

¹¹ MNM ltsz.: 69.71.1–3.

¹² MNM ltsz.: 69.71.6–9.

¹³ Lehetséges azonban, hogy ez utóbbiak szintén a bükki kultúra anyagát képezik. Erre láthatunk példát nemrégiben Sajószentpéter-Kövecses lelőhelyen, ahol a bükki kultúra településén, annak nagyméretű hulladékgödében, zárt egységet képező leletanyagban együtt találtuk meg a bükki kultúra (Bükk AB) vékonyfalú, díszített töredékeit a vastagabb falú, pelyvás anyagú, AVK-díszítésű darabokkal. Mindez az AVK kerámiadíszítési hagyományának továbbélésére utalhat a későbbi időkben.

2. kép. Mezőzombor – a 21/A. objektum edénymelléklete
Fig. 2. Mezőzombor – vessel from feature 21/A

lékletek mindössze öt sírban fordultak elő (edények, spondylus ékszerek, kova eszköz) (ŠIŠKA 1986, 445). A telepanyag Bükk AB, B korú volt (ŠIŠKA 1995, 68).

Az alföldi vonaldíszes csoportok között a bükki kultúra temetkezési szokásait Kalicz Nándor és Makkay János foglalta össze 1977-ben. Monográfiájuk készítésekor azonban nem állt rendelkezésre elegendő adat ahhoz, hogy az egyes AVK-csoportok temetkezési rítusait külön-külön tárgyalják. Mindazonáltal a meglévő anyag alapján megállapították, hogy a temetkezés módja az AVK-körön belül rendkívül egységesnek mondható. A leggyakoribbnak az elhunytak DK–ÉNy-i tájolása és bal oldali zsugorított fektetése bizonyult. Okkerfestés sűrűbben, mellékletadás azonban csak ritkábban fordult elő a temetkezésekben. Az utóbbiak között a legtöbbször edénymellékleteket találtak (KALICZ–MAKKAY 1977, 73–83). Az elmúlt két évtized kutatásai kibővítették az AVK és csoportjai temetkezési szokásaira vonatkozó ismereteinket, alapjaiban azonban nem változtatták meg a korábbi eredményeket (pl. HEGEDŰS 1982–83; KURUCZ 1989; 1994; ORAVECZ 1996; DOMBORÓCZKI 1997; KALICZ–KOÓS 2000).

DNy–ÉK-i tájolásával, feltehető bal oldali zsugorításával és edénymellékletével a bükki kultúra mezőzombori temetkezése szervesen illeszkedik

az AVK-kör temetkezési rítusáról korábban kialakult képbe, bár tájolási iránya jelenlegi ismereteink szerint nem gyakori.

A sírletnek jelentőséget ad a bükki kultúrán belüli relatív időrendi helye is, melyet az edénymelléklete alapján határozhatunk meg. A bombaformájú edényen alkalmazott, annak egész felületét kitöltő spirálmotívum (Lichardus-féle ϵ_2 stílus) (LICHARDUS 1974, 34, 93), illetve a bekarcolt vonalkötegek esetében használt sárga, kisebb részben vörös inkrusztáció arra utal, hogy a temetkezés a kultúra késői fázisához (Bükk C időszak) köthető,¹⁴ mely időszakból nem ismerünk publikált bükki sírletet.

Hasonló, sárgával, illetve fehérrel inkrusztált töredékeket találhatunk a borsod-derékegyházi (TOMPA 1929, IX. t. 32), a Domica-barlangbeli (LICHARDUS 1974, 15. Taf. 5), a Šarišské Michal'anyból /Szentmihályfalva/ származó (ŠIŠKA 1982, 148. obr. 3, 6), valamint a felsővadász-várdombi (CSENGERI 2000, 53, ill. IX. t. 2–3, 6; 2001, X. t. 5, 8–9) leletanyagokban, melyek egyúttal (részben legalább) kronológiai párhuzamot is jelentenek. Ehhez a késő bükki horizonthoz sorolható még Boldogkőváralja-Leányvár, illetve Zemplín

¹⁴ A vörös és sárga inkrusztáció alkalmazásának időrendi helyére vonatkozóan ld. LICHARDUS 1969; 1974, 93.

/Zemplén/ bükki anyaga (LICHARDUS 1969, 226), valamint véleményünk szerint a zalkod-csenkei leletegyüttes is (KALICZ–MAKKAY 1977, 183).

A mezőzombori lelet a kultúra törzsterületének inkább a pereméről származik, így a lelőhely (illetve a gazdag felszíni nyomokat mutató dombvonalat) további kutatása remélhetőleg hozzájárul a

bükki kultúra megszűnésével, a népesség esetleges elmozdulásával kapcsolatos kérdések megoldásához.

Csengeri Piroska

Herman Ottó Múzeum

3529 Miskolc, Görgey Artúr utca 28.

Irodalom:

- CSENGERI P. 2000: *A bükki kultúra települése Felsővadász-Várdombon*. Szakdolgozat. Kézirat. Budapest.
- CSENGERI P. 2001: Adatok a bükki kultúra kerámia művességének ismeretéhez. A felsővadász-várdombi település leletanyaga – Data to the pottery of the Bükk Culture. Archaeological finds from the settlement at Felsővadász-Várdomb. *HOMÉ* 40 (2001) in press.
- CSENGERI P. in press: Adatok a Cserehát őskori településtörténetéhez – On the prehistoric settlements of the Cserehát. *Őskoros Kutatók II. Összejövedele, Debrecen, 2000. november 6–8.* Konferenciakötet, Debrecen, in press.
- DOMBORÓCZKI L. 1997: Füzesabony-Gubakút. Újkőkori falu a Kr. e. VI. évezredből – Füzesabony-Gubakút. Neolithic village from the 6th millenium B. C. In: Raczky P.–Kovács T.–Anders A. (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya leletmentései – Paths into the Past. Rescue excavations on the M3 motorway*. Budapest 1997, 19–27.
- HEGEDŰS, K. 1982–83: The settlement of the Neolithic Szakálhát-Group at Csanytelek-Újhalastó. *MFME* 1982–83/1, 7–54.
- KADIĆ O. 1916: A Búdöspesztben 1916. évben végzett ásítás eredményei. *Barlangkutatás* 4 (1916) 136–140.
- KALICZ, N. 1970: Zalkod-Csenke-domb. Archäologische Forschung 1958–1968. *MittArchInst* 1 (1970) 139.
- KALICZ N.–KOÓS J. 2000: Település a legkorábbi újkőkori sírokkal Északkelet-Magyarországról – Eine Siedlung mit ältestneolithischen Gräbern in Nordostungarn. *HOMÉ* 39 (2000) 45–76.
- KALICZ, N.–MAKKAY, J. 1977: *Die Linienbandkeramik der Grossen Ungarischen Tiefebene*. StudArch 7, Budapest.
- KOÓS J. 1986a: Archäologische Beiträge zur Geschichte der Bükker Kultur in Nordost-Ungarn. In: Chropovský, B. (Hrsg.): *Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*. Nitra 1986, 103–106.
- KOÓS J. 1986b: Jelentés a Felsővadász-Várdombon folytatott ásításokról, 1982–1984. *HOMK* 24 (1986) 18–20.
- KOREK J. 1957: A vadnai neolitikus sírlelet – The neolithic burial-finds at Vadna. *HOMÉ* 1 (1957) 14–30.
- KOREK J. 1958: A bükki kultúra települése a Hillebrand-barlangban – A settlement of the Bükk Culture in the Hillebrand Cave. *FolArch* 10 (1958) 17–28.
- KOREK J. 1970: Nyíltszíni bükki telep és sírok Aggteleken – Eine Freilandsiedlung und Gräber der Bükk-Kultur in Aggtelek. *ArchÉrt* 97 (1970) 3–22.
- KOREK J.–PATAY P. 1958: A bükki kultúra elterjedése Magyarországon – Die Verbreitung der Bükker Kultur in Ungarn. *RégFüz* Ser. II. No. 2, Budapest.
- KURUCZ K. 1989: *A nyíri Mezőség neolitikuma*. Jósa András Múzeum Kiadványai 28, Nyíregyháza.
- KURUCZ K. 1994: Újkőkori sírok Tiszavasvári határából – Neolithic graves from the outskirts of Tiszavasvári. In: Lőrinczy G. (szerk.): *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára – Von der Steinzeit bis zum Mittelalter. Studien zum 60. Geburtstag von Ottó Trogmayer*. Szeged 1999, 125–134.
- LICHARDUS, J. 1969: Beitrag zur chronologischen Stellung der rot und gelb inkrustierten Bükker Keramik. *StZ* 17 (1969) 219–232.
- LICHARDUS, J. 1974: *Studien zur Bükker Kultur*. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 12, Bonn.
- ORAVECZ, H. 1996: Neolithic burials at Tiszalúc-Sarkad. Data to the burial practices of the Alföld Linear Pottery Culture. *FolArch* 45 (1996) 51–62.
- ŠIŠKA, S. 1974: Abdeckung von Siedlungen und einem Gräberfeld aus der jüngeren Steinzeit in Kopčany, Kreis Michalovce. *AR* 26:1 (1974) 3–15.
- ŠIŠKA, S. 1979: Die Bükker Kultur in der Ostslowakischen Tiefebene. *SlA* 27:2 (1979) 245–290.
- ŠIŠKA, S. 1982: Sídliisko z mladšej doby kamennej v Šarisských Michal’anoch – Siedlung aus der jüngeren Steinzeit in Šarisské Michal’any. *AVANS* v roku 1981, 272–275.
- ŠIŠKA, S. 1986: Grabungen auf der neolitischen und äneolitischen Siedlung in Šarisské Michal’any. *SlA* 24:2 (1986) 439–454.
- ŠIŠKA, S. 1995: *Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej: Šarisské Michal’any – Evidence for the society of the Late Stone Age. Šarisské Michal’any*. Archeologické Památníky Slovenska 4, Bratislava.
- TOMPA F. 1929: *Die Bandkeramik in Ungarn. Die Bükker- und die Theiss-Kultur*. ArchHung 5–6, Budapest.

A burial of the Bükk culture from Mezőzombor

The study describes a burial of the Bükk culture uncovered at Mezőzombor (near Tokaj, Northeast Hungary). A rescue excavation was conducted by P. Csengeri and R. Patay at this site, lying in the present-day cemetery of the settlement, between September 10 and October, 2001. The excavated area was c. 400 m² large and adjoined the area previously investigated by N. Kalicz and J. Koós in 2000. A total of 71 archaeological features and many stray finds came to light from the Neolithic (Tiszadob group and Bükk culture), the Copper Age (Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr and Baden cultures), the Bronze Age (Nyírség /?/ and Füzesabony cultures) and the beginning of the Migration period.

The site lies on a range of hills extending along a former watercourse. The broader environment of the site no doubt offered favourable conditions for the subsistence and trade of the occupants for a long period of time.

A burial of the Bükk culture was also uncovered during the investigation of the site. The burial was SW–NE oriented, the skeletal remains were strongly disturbed and were very incomplete (*Fig. 1*). A small intact bomb shaped vessel lay slightly NW of the skull. The thin-walled vessel was made from finely levigated clay and was fired to a dark brown colour; its surface was carefully smoothed and burnished. It was decorated with a spiral pattern of bundles of incised lines with yellow incrustation (*Fig. 2*).

The importance of this burial lies in the fact that no Bükk burials containing vessels have yet been found or published from Hungary. The burials of the culture uncovered during earlier excavations did not contain any grave goods; these include the inhumation grave from the Bűdöspeszt Cave (KADIĆ 1916, 136–139), the Hillebrand Jenő Cave (KOREK 1958, 19–26), the burial from Zalkod–Csenke (KALICZ 1970, 139; KALICZ–MAKKAY 1977, 183), grave 1 found at the entrance to the Baradla Cave (KOREK 1970, 6–7), the double burial from Felsővadász–Várdomb (KOÓS 1986a, 19; CSENGERI in press) and the burial from Sajószentpéter–Kövecses (uncovered during the excavation conducted by J. Koós and the present author). The other currently known burials of the Bükk culture, such as the ones from Mályinka (KOREK–PATAY 1958, 21), Onga (KOREK–PATAY 1958, 19–22) and Abaújvecser (KOREK–PATAY 1958, 18) did not come to light during excavations. Since the vessels from graves 2 and 3 found by the entrance to the Baradla Cave were undecorated, they were variously assigned to the Alföld Linear Pottery culture (KOREK 1970, 20) or the Tiszadob group (KALICZ–MAKKAY 1977, 73). However, their fabric and surface finish would also allow a dating to the Bükk culture.

The carefully executed pattern of densely incised bundles of lines, the spiral motif covering the entire vessel surface and the yellow incrustation date the Mezőzombor burial to the late phase of the Bükk culture (Bükk C according to J. Lichardus' chronological system; LICHARDUS 1974, 84–93). The best parallels to this decoration with white and yellow incrustation can be quoted from Borsod-Derékegyháza (TOMPA 1929, Pl. IX. 32), the Domic Cave (LICHARDUS 1974, Pl. 15. 5), Šarišské Michal'any/Szentmihályfalva (ŠISKA 1982, Pl. 148. 3, 6) and Felsővadász–Várdomb (CSENGERI 2001, Pl. X. 5, 8–9). These settlements were probably partly contemporaneous with the Mezőzombor burial.

The other importance of the Mezőzombor burial lies in the fact that burials from the later phase of the Bükk culture have not been published so far.

Középső neolit sírok Hajdúszoboszló-Árkoshalmon

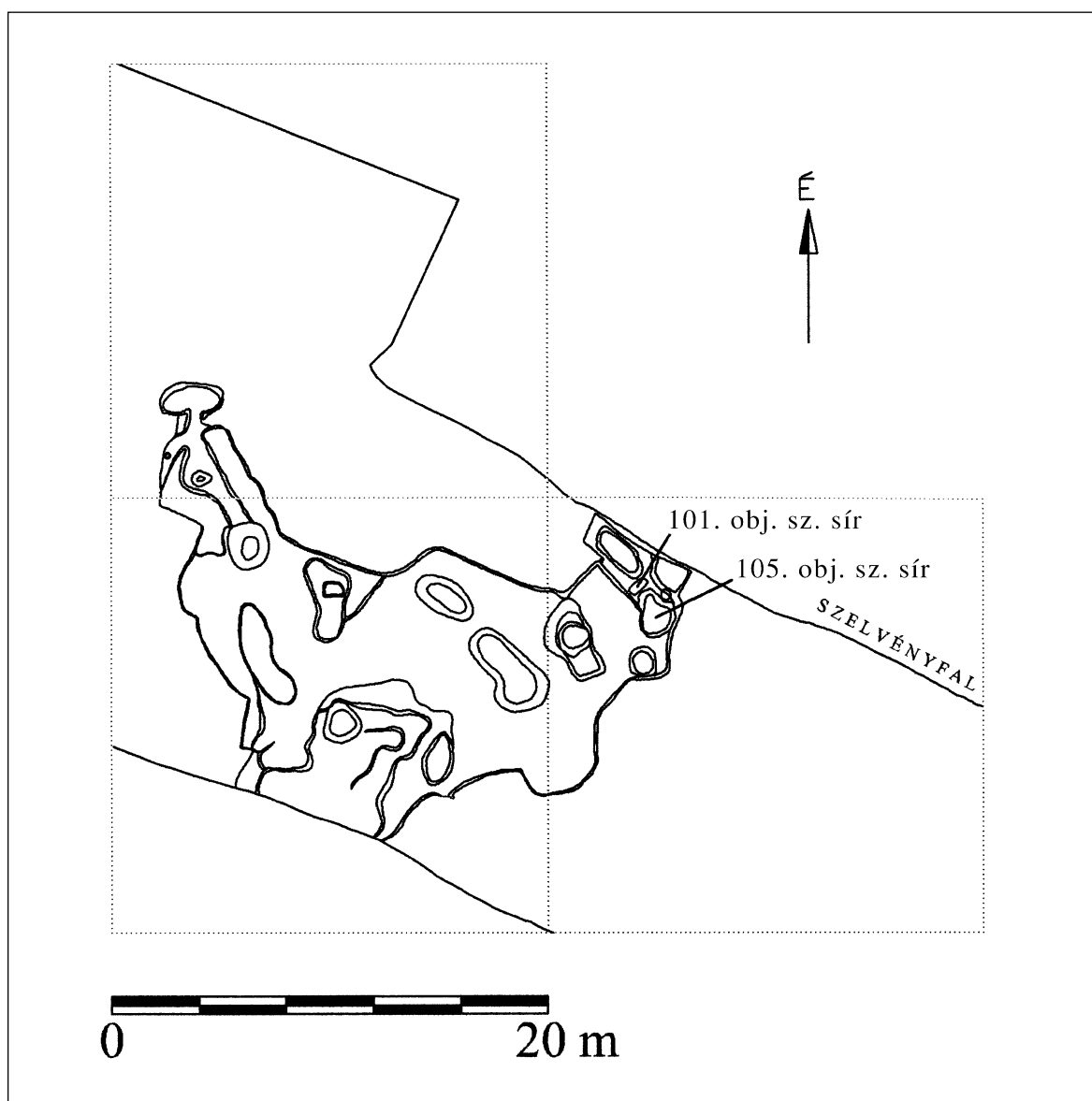
A Déri Múzeum Régészeti Osztálya 2000 tavaszán a 4. sz. főút Hajdúszoboszlót elkerülő szakaszán végzett leletmentést. Az Árkoshalom nevű lelőhely K-i részén, egy közepes intenzitású AVK telep 39. obj. sz. gödrének ÉK-i részén található a bemutatásra kerülő két AVK sír (1. kép).

Az autót út leletmentése során az 5 hektár kiterjedésű lelőhelynek kb. 1,2 hektárnyi területét tártuk fel, ahol öt korszak leleteit azonosítottuk (középső neolit, valamint szarmata telep és temető,

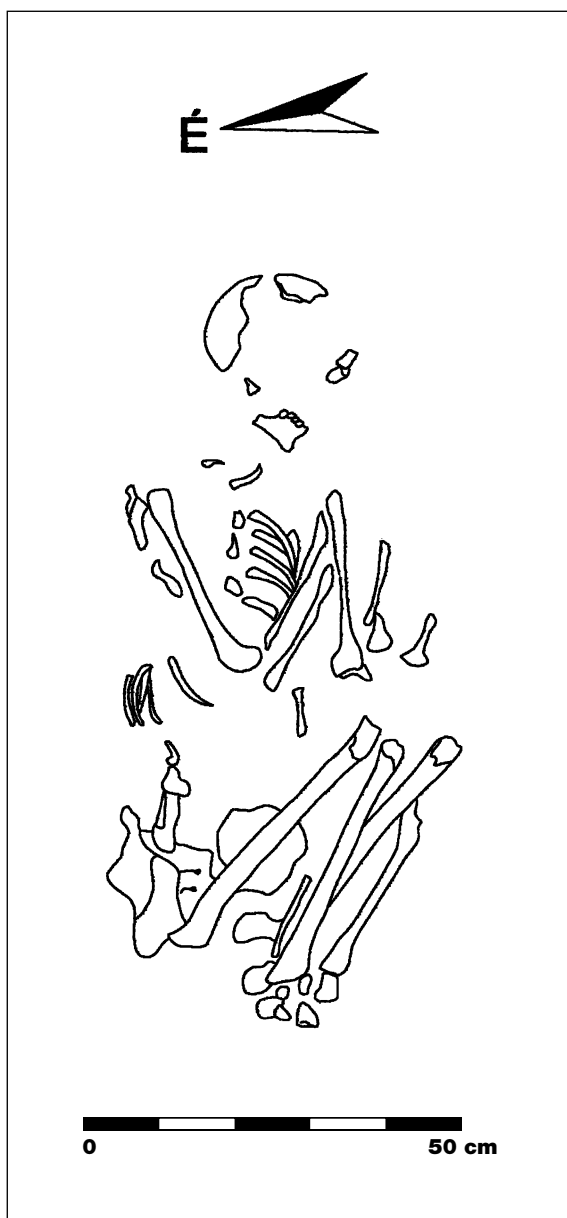
honfoglalás kori temető, Árpád-kori telep és temető, középkori tégláégető).

A középső neolit telep a feltárás K-i részén egy közel 0,3 hektárnyi területet érintett. A 39. obj. sz., sekély, amorf, eredetileg agyaggyerő helyként használt gödöregyüttest a telep hulladékával töltötték fel. A betöltésből kevés patics- és kerámia-töredék, valamint néhány kőeszköz és állatsont került elő.

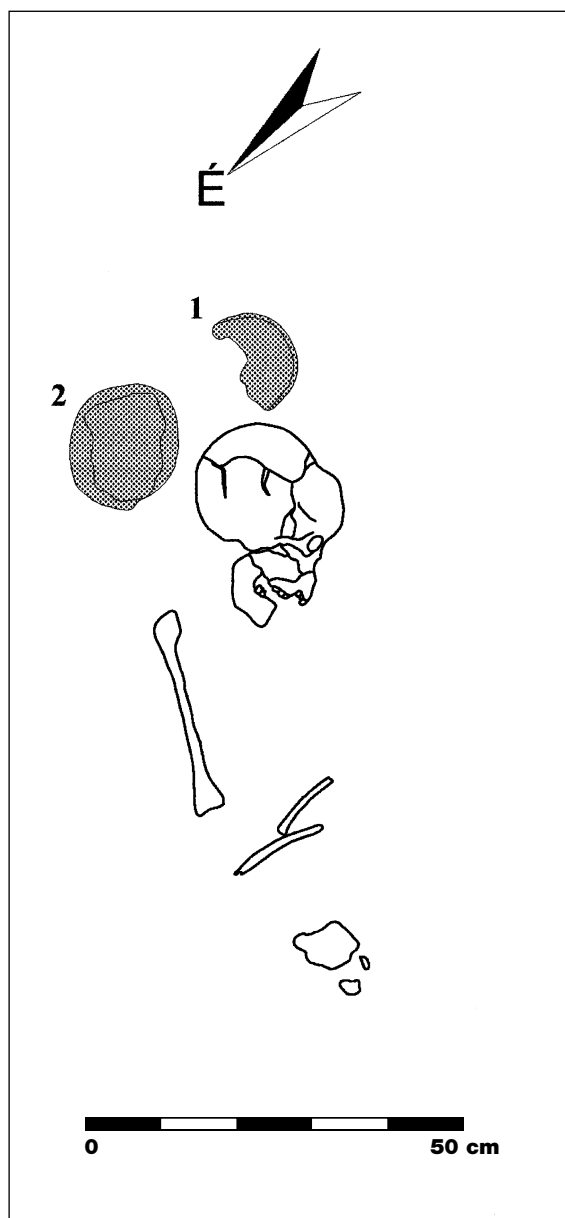
A 101. obj. sz. sír valószínűleg a gödör betölté-

1. kép. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – középső újkőkori sírok és teleprészlet
Fig. 1. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – Middle Neolithic graves and part of the settlement

2. kép. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – 101. obj. sz. sír
Fig. 2. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – Feature 101 – grave

3. kép. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – 105. obj. sz. sír
Fig. 3. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – Feature 105 – grave

sével együtt került a földbe, ezért nem láthattunk sírfoltot. Az attól DK-re található 105. obj. sz. sírt viszont beleásták az érintetlen talajba is.

101. obj. 145. str. (2. kép)

A sírt, melynek a lehumuszosítás után sem volt foltja, a 39. obj. sz., nagyméretű, amorf, sekély gödör bontásakor találtuk meg. A bal oldalára erősen zsugorított helyzetben fektetett, közepes megtartású, 159 cm hosszú, bolygatott csontváz valószínűleg felnőtt férfi lehetett.¹

Tájolása: K-Ny 100° (14,5°)

A koponya nagyon töredékes. Mindkét kart könyökben behajlították. Bokáit a medencecsont és a combcsont találko-

zásáig felhúzták. A bordák egy része, a csigolyák, mindkét kéz- és lábfej csontjai hiányoznak. Mellékletre utaló nyomot nem találtunk.

105. obj. 149. str. (3. kép)

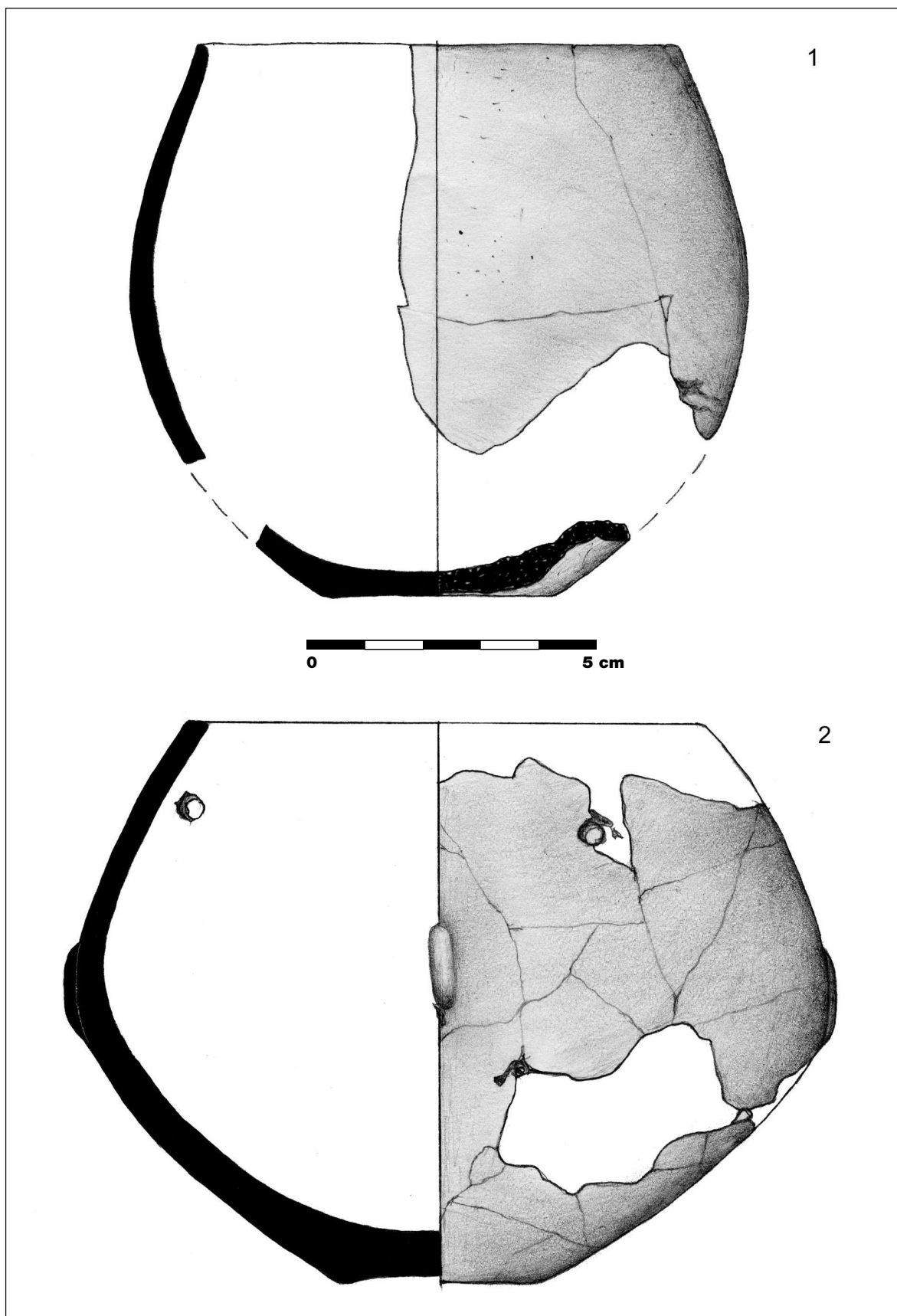
A lekerekített téglalap alakú sírt a lehumuszosított felszínen találtuk a 101. obj. sz. sír közelében. A bal oldalra zsugorított helyzetben fektetett és erősen bolygatott csontváz rossz megtartású, valószínűleg fiatal nő lehetett.

Tájolása: DK-ÉNy 136° (7,5°)

A koponya alatt okkernyomokat találtunk. A jobb kart könyökben behajlították. A bordák, a csigolyák, a medencecsont és a végtagcsontok nagy része hiányoznak.

¹ A csontvázak korát és nemét Szathmáry László antropológus állapította meg a helyszínen, de a vázak rossz megtartása, valamint a rájuk kenődött sáros agyag miatt pontosabb megha-

tározásra nem vállalkozott. Mind az antropológiai anyaggal, mind az okkermaradványokkal kapcsolatos vizsgálatok folyamatban vannak.

4. kép. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – a 105. obj. sz. sír edénymellékletei
 Fig. 4. Hajdúszoboszló-Árkoshalom – Feature 105 – vessels from the grave

Mellékletek:

1. Sötét színű, vékonyfalú edény töredéke a koponyától DK-re (4. kép 1).²
2. A koponyától ÉK-re egy kívül-belül vörös bevonatú, polírozott felületű, bikónikus edény került elő erősen töredékes állapotban, aminek a hasán négy hosszúkás, szimmetrikusan elhelyezett bütyök, a perem alatt szintén négy kerek átlukasztás található (4. kép 2). Az edénybe nagy mennyiségű okkerfestéket helyeztek.

Az okkert tartalmazó edény formája és típusa, a másik töredékes edény, valamint a 39. obj. sz. gödör feltöltéséből előkerült kerámatöredékek alapján a két sírt és a hozzájuk tartozó telepjelenségeket az AVK késői időszakát jelentő esztári csoportba soroljuk (KALICZ–MAKKAY 1977, 52–62; GOLDMAN–G. SZÉNÁSZKY 1994).

A lelőhelyen talált felszíni nyomok összehasonlítása és értékelése alapján elmondhatjuk, hogy a középső neolit telepen és temetőn belül két időszakot különíthetünk el. A területet először agyaggyerő helyként használták egy korabeli telepépítési folyamat részeként; később ezt a funkcióját elveszítve a település szeméjtéjével töltötték fel – vagy töltődött fel lassan. Ebben az időszakban temetkezőhelyként is szolgálhatott ez a rész.

A sírok egymáshoz való közelsége alapján feltelezhetjük, hogy a két halott (felnőtt férfi és fiatal nő) között valamilyen családi (testvéri? szülői? házastársi?) kapcsolat lehetett, ill. temetésük egyszerre vagy közel egy időben történhetett. Valószínűleg a két sír beásása és a területen található gödrök feltöltődése ugyanarra az időszakra tehető, mivel a 101. obj. sz. sírnak nem volt feltöltése, mint a 105. obj. sz. sír, amit mélyebben, részben az eredeti agyaggyerő gödör alján lévő leleményüléshez –

talán vízgyerő hely – igazodva, de az érintetlen sárga agyagtalajba ástak.

Mivel a feltárt területen lakóház nyomát nem sikerült azonosítanunk, ezért a rendelkezésünkre álló adatok alapján további megállapításokat nem tehetünk a lakóhely és a temetkezőhely időbeli és térbeli viszonyáról.

Az elmúlt évtizedekben hasonló temetkezési szertartással és mellékletekkel ellátott sírok kerültek elő a középső neolitikum időszakából (KALICZ–MAKKAY 1977, 73–83; ORAVECZ 1996; 1999); DOMBORÓCZKI 1997; KALICZ–KOÓS 1997a; 1997b; 2000). A megjelent közlemények és értékelések alapján elmondhatjuk, hogy a Hajdúszoboszló-Árkoshalom lelőhelyen feltárt két neolit sír minden jellegzetes vonásával (nemi hovatartozástól független bal oldali, zsugorított fektetés, okker-maradványok a koponya alatt, ill. külön edényben is, mellékletként ép és törött edények elhelyezése a sírban) jól beleillik a középső neolit időszak eddig megismert temetkezési szokásaiba. A korszak fő jellemzői közé tartozik, hogy a telep- és temetkezőhelyek nem válnak el élesen egymástól. A településeknek nincsenek tehát területileg elkülönített temetői, csak egyes sírok, ill. sírcsoportok illeszkedését figyelhetjük meg a település egy-egy házához. Természetesen vannak olyan sírok is, melyeknél nem találunk semmilyen a lakóhelyhez köthető kapcsolatot. Ebben az értelemben is tipikusnak kell tekintenünk a Hajdúszoboszlón feltárt, a középső neolitikum késői időszakához köthető két sírt.

*Hajdú Zsigmond –
Nagy Emese Gyöngyvér*
Déri Múzeum
4026 Debrecen, Déri tér 1.

² A 105. obj. sz. sír edénymellékleteinek rajzát Dani János kollégánk készítette, akinek ezúton is szeretnénk köszönetet mondani.

Irodalom:

- DOMBORÓCZKI L. 1997: Füzesabony–Gubakút. Újkőkori falu a Kr. e. VI. évezredből – Neolithic Village from the 6th Millennium B.C. In: Raczky P.–Kovács T.–Anders A. (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései – Paths into the past. Rescue excavations on the M3 motorway*. Budapest 1997, 19–27.
- GOLDMAN, GY.–G. SZÉNÁSZKY, J. 1994: Die neolithische Esztár-Gruppe in Ostungarn – A kelet-magyarországi Esztár csoport. *JAMÉ* 36 (1994) 225–230.
- KALICZ N.–KOÓS J. 1997a: Mezőkövesd–Mocsolyás. Újkőkori telep és temetkezések a Kr. e. VI. évezredből – Neolithic Settlement and Graves from the 6th Millennium B.C. In: Raczky P.–Kovács T.–Anders A. (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései – Paths into the past. Rescue excavations on the M3 motorway*. Budapest 1997, 28–33.
- KALICZ N.–KOÓS J. 1997b: Eine Siedlung mit ältestneolithischen Hausresten und Gräbern in Nordostungarn. In: Lazič, M. (ed.): *УЗДАПЈЕ Драгослава Срејовића. ANTIAΩPON Dragoslav Sreјović*, Belgrade 1997, 123–135.
- KALICZ N.–KOÓS J. 2000: Település a legkorábbi újkőkori sírokkal Északkelet-Magyarországról – Eine Siedlung mit ältestneolithischen Gräbern in Nordostungarn. *HOMÉ* 39 (2000) 45–76.
- KALICZ N.–MAKKAY J. 1977: *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. StudArch 7, Budapest.
- ORAVECZ, H. 1996: Neolithic Burials at Tiszalúc–Sarkad. Data to the Burial Practices of the Alföld Linear Pottery Culture – Újkőkori temetkezések Tiszalúc–Sarkadon. *FolArch* 45 (1996) 51–62.
- ORAVECZ, H. 1999: Middle Neolithic Burials at Tiszaöldvár. Data to the Burial Customs and Social Relations of the Alföld Linearband Pottery Culture – Középső újkőkori temetkezések Tiszaöldváron. Adatok az Alföldi Vonaldíszes Kerámia Kultúra temetkezési szokásainak és társadalmi viszonyainak vizsgálatához. *FolArch* 47, (1999) 1998–1999, 43–62.

Régészeti-kőzettani vizsgálatok Dévaványa környéki újkőkori csiszolt kőszerszámokon

Az újkőkori és rézkori csiszolt kőszerszámokon végzett kutatásainkat 1997-ben kezdtük el egy OTKA kutatási program keretében (száma: T-023784). Amikor ezt a munkát elindítottuk, mindössze néhányan foglalkoztak az újkőkori csiszolt kőszerszámok vizsgálatának kérdéseivel (ANTONI 1990, 1-248; T. BIRÓ 1992, 33-80; STARNINI 1994, 93-110; 1996, 151-221). Időközben több kutatási program is feladatául tűzte ki az újkőkori és rézkori csiszolt kőszerszámok nyersanyagának és használatának vizsgálatát (T. BIRÓ 1998a, 1-350; 1998b, 115-140; STARNINI-SZAKMÁNY 1998, 279-336; T. BIRÓ-SZAKMÁNY 2001, 21-37).

Célkitűzésünk az volt, hogy a megkezdett munkát folytatva egy nagyobb eszközmennyiségen tovább vizsgáljuk az újkőkori és rézkori csiszolt kőszerszámokhoz kapcsolódó régészeti és kőzettani problémákat. Ehhez kiváló alapot nyújtott a Magyar Nemzeti Múzeum Őskori Gyűjteményének csiszolt kőzetanyaga. Az újkőkor kezdetét leszámítva, a középső újkőkortól a rézkorig majdnem minden régészeti kultúra szerszámaikat elemezhetjük.

A MNM több ezer eszközt számláló gyűjteményéből összesen 630 darabot írtunk le újra és határoztunk meg. Ebből a mennyiségből mindössze

256 (főként ásatásból származó) szerszámot tartottunk alkalmasnak a további, részletesebb régészeti és kőzettani vizsgálatokra.

A jelen munkában közreadott Dévaványa környékéről származó újkőkori anyagot az imént említett 256 csiszolt kőszerszámból különítettük el. Kiválasztásuknak két oka volt. Az egyik az, hogy eszközök többsége ép, vagy majdnem ép példány, a használati nyomok teljes, vagy majdnem teljes felületükön vizsgálhatók, ennél fogva a használat rekonstrukciójához jól használhatók. A másik ok az, hogy nyersanyaguk nem helyi eredetű (helyidegen), származásuk meghatározása tehát hozzájárulhat e térség korabeli kőszerszámkészítési módszereinek megismeréséhez.

A tárgyalt újkőkori telepek Sártó-sziget, Sima-sziget és Réhelyi-gát Dévaványa község határában, a Berettyó, a Kettős- és a Hármas-Körös által közrefogott Dévaványai-síkságon találhatók. A terület a vízszabályozások előtti időszakban még vízben bővelkedő, mocsaras vidék volt, kiemelkedő részein (természetes halmain) az újkőkor folyamán különböző földművelő-állattenyésztő közösségek telepedtek meg.

Sima-sziget, Tálagyí átjáró

A 3/36-os topográfiai szám alatt feltüntetett újkőkori telep a falutól K-re, a Tálagy-ér kiemelkedő K-i partján terül el. A lelőhelyen a Körös-, a Szakálhát- majd a Tiszapolgár kultúrák telepedtek meg (ECSEDY 1982, 49-50).

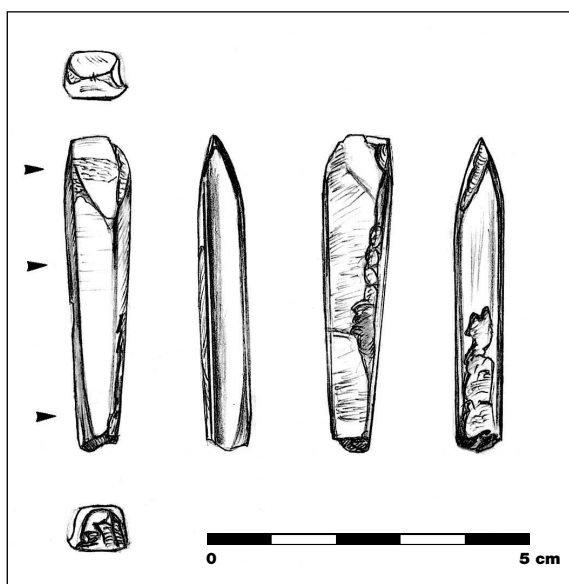
A falu lelkes műgyűjtője Bereczki Imre, több alkalommal gyűjtött felszíni leleteket a lelőhelyen. A Magyar Nemzeti Múzeumba küldött tudósításai szerint azok között „csiszolt, trapéz alakú kővessők” is voltak (ECSEDY 1982, 49-50). Ezekre a szerszámokra azonban nem sikerült rátalálni (azok sem a MNM-ba küldött leletei között, sem a hagyatékában nem voltak), valószínűleg a háborús évek során elkallódtak.

A Sima-szigeten 1962-ben Korek József végzett kisebb feltárást. Kutatásaiból 8 különböző nagyságú, formájú és nyersanyagú csiszolt kőszerszám származik. A szerszámok jól keltezhető környezetben, szakálhát stílusú kerámiával együtt kerültek elő.

1. Véső

Lapos, hosszú, igen keskeny, enyhén nyújtott trapéz alakú, kisméretű (nagyobb eszközökből kialakított) szerszám. Foka és éle egyenes. Az éle két oldalapja felől köszörült. Felülete gondos polírozásra és folyamatos karbantartásra utal. H.: 50 mm, Szé.: 5/10 mm, V.: 5 mm, S.: 9 g. Nyersanyaga: serpentin. MNM Ltsz.: 1963.26.1. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra).

A szerszámon több használati nyom keletkezett. A keskenyebb oldalán kiékelésre utaló nyom, egy hosszanti irányú, 2-3 mm széles bevölgyülés jött létre. A munkavégzés a szerszám élén is hagyott nyomot, ahol apró, szabad szemmel

1. kép. Dévaványa-Sima-sziget – mikrovéső, keskenyebb oldalán ékelési nyommal
Fig. 1. Dévaványa-Sima-sziget – micro-burin with traces of wedging

alig látható kicsorbulások keletkeztek. A kopásnyomokból, valamint a méretéből/súlyából ítélve puha, faanyagok megmunkálására lehetett alkalmas (1. kép).¹

2. Véső

Lapos, enyhén trapéz, majdnem téglatest formájú apró szerszám, kissé szabálytalan, aszimmetrikus oldalakkal, ferdén lecsapott fokkal és ívelt éllel. Gondosan lecsiszolt, karbantartott. H.: 33 mm, Szé.: 14/17 mm, V.: 5 mm, S.: 15 g. Nyersanyaga: szerpentin. MNM. Ltsz.: 1963.26.2. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra).

Felületén többféle használati nyomot figyelhettünk meg. Az egyik keskenyebb oldalát (közvetlenül az él felett, keresztirányban) a foglalatot rögzítő anyag koptatta ki. Legalább kétféle műveletet végezhettek vele. Formájából ítélve alapvetően vésésre szolgálhatott, noha a többszöri újraélezések minden erre utaló nyomot eltüntettek. Az ívelt élének erőteljes (egyoldali, ferde) kopásából vágásra is következtetni lehetett. A méretét és súlyát figyelembe véve csakis puha anyagok (puhafa, nem fás szárú növények) feldolgozására lehetett alkalmas (2. kép).

3. Véső

Lapos, trapéz formájú, többnyire szimmetrikus oldalakkal, ferdén lecsapott fokkal és enyhén ívelt (két oldalról „köszörült”) éllel, felülete polírozott. H.: 46 mm, Szé.: 27/34 mm, V.: 8 mm, S.: 38 g. Nyersanyaga: szerpentin. MNM Ltsz.: 1963.26.3. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra).

A szélesebb és a keskenyebb oldalapjain fatok használatára utaló keresztirányú horzsolódások észlelhetők. A foknak, és a fok körüli részeknek, valamint az alsó oldalap sérüléseiből viszont tok nélküli alkalmazására is következtetni lehetett. Az élen erőteljes, élre merőleges, a szerszámtengellyel párhuzamos irányú – leginkább fésűfogazathoz hasonlítható – kopások jöttek létre.

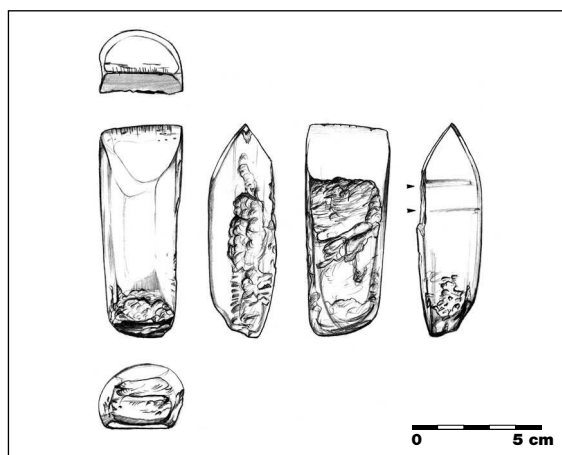
4. Véső

Hosszú, keskeny, enyhén trapéz (majdnem hengeres) alakúra képezték ki. Foka ferdén lecsapott, éle egyenes, a sarkok mentén lekerekített és mindkét oldala felől élezett. Felületét – a kőzetanyag hibái ellenére – finomra lecsiszolták. H.: 88 mm, Szé.: 23/30 mm, V.: 23 mm, S.: 120 g. Nyersanyaga: szerpentin. MNM Ltsz.: 1963.26.4. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra).

Erőteljesebb ütések következtében foka szétfeszült, éle kicsorbult és fésűfog-szerűen kopott. Súly és nagyfokú sérülései alapján ítélve keményebb (fa) anyagokon használhatták, elsősorban vésésre, de hántolásra és faragásra ugyan csak alkalmas lehetett (3. kép).

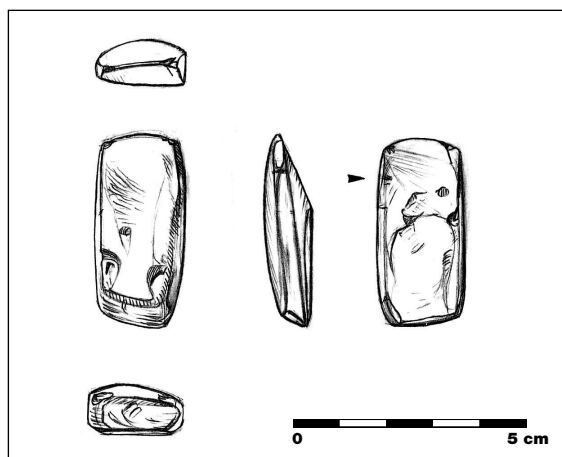
5. Véső

A szerszám a keskeny, hengeres testű, enyhén trapéz formájú példányok közé sorolható. Ívelt és két oldalról lecsiszolt éle van. Foka lapos és szögletes. H.: 87 mm, Szé.: 28/38 mm, V.: 28 mm, S.: 190 g. Nyersanyaga: metagabbro. MNM Ltsz.: 1963.26.5. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra). Használati nyomokban bővelkedik. A felületén mutatózó horzsolódások fafoglat használatára utaltak. A keskenyebb oldalapján, közvetlenül az élnél származó kopás ékeléstől keletkezett. (Az ilyen jellegű nyomok rendszerint a fok környékén, vagy a szerszám középmagasságában találhatók, ez a nyom azonban közvetlenül az élnél mutatkozott, ami nagyfokú kopásra, hosszantartó használatra és gyakori élezésre utalt.) Az élen csorbulások és fésűfog-szerű kopások jöttek létre (4. kép).

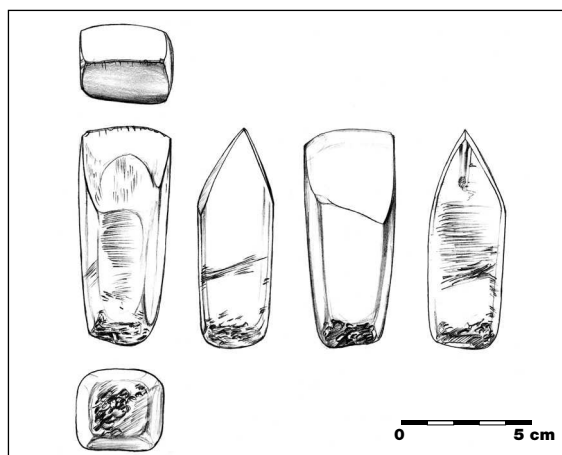
2. kép. Dévaványa-Sima-sziget – mikrovéső, oldalán foglalatrögzítő nyomával

Fig. 2. Dévaványa-Sima-sziget – micro-burin with use wear traces of hafting

3. kép. Dévaványa-Sima-sziget – hengeres véső, foglalatra és fagegmunkálásra utaló nyomokkal

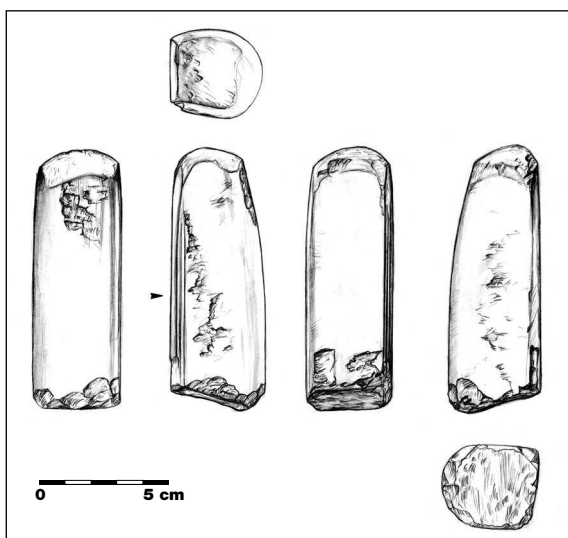
Fig. 3. Dévaványa-Sima-sziget – cylindrical burin with use-wear traces of the hafting and woodworking

4. kép. Dévaványa-Sima-sziget – véső, foglalatra, ékelésre és fagegmunkálásra utaló nyomokkal

Fig. 4. Dévaványa-Sima-sziget – burin with use-wear traces of hafting, wedging and woodworking

¹ A rajzokat Nagy Katalin készítette.

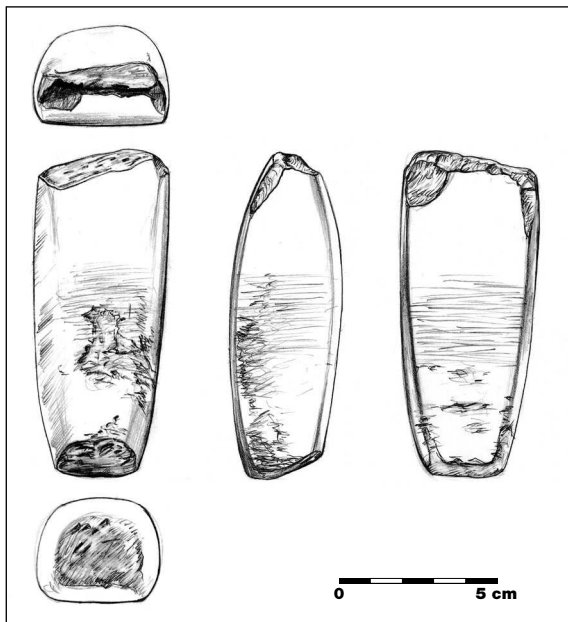

5. kép. Dévaványa-Sima-sziget – Kaptafa alakú (jelképes) szerszámból készült festéktörő, sérüléseiben vörös okkerfesték maradványokkal

Fig. 5. Dévaványa-Sima-sziget – paint pounder made from a celt shaped (symbolic) implement with traces of red ochre

6. Véső

Hosszú, keskeny, hengeres testű, enyhén trapéz alakú eszköz ferdén lecsapott fokkal és egyenes, két oldalról csiszolt éllel. A szerszám felülete gondos kivitelezésről (finom csiszolásról) és folyamatos karbantartásról tanúskodik. H.: 90 mm, Szé.: 30/40 mm, V.: 28 mm, S.: 182 g. Nyersanyaga: dolerit. MNM Ltsz.: 1963.26.6. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra). Használati nyomokból többféle is volt rajta. Ezek egy részéből megállapítható, hogy tokozva volt. (A keskenyebb oldal-lapjain legalább két különböző foglalattól származó kopásnyomot is észleltünk) Az éle több helyen enyhén kicsorbult,

6. kép. Dévaványa-Sima-sziget – foglalatban, kemény faanyagon használt véső

Fig. 6. Dévaványa-Sima-sziget – hafted burin used for working hardwork

foka lepattozott, e szerszám alapvetően vésőként funkcionált. Figyelembe véve a szerszám súlyát és méretét, kemény faanyagok megmunkálására használhatták.

7. Festéktörő

Hosszú, keskeny és vastag alakja van. Formáját egy korábbi (kaptafa alakú) szerszámból nyerte el, az oldalapján látható éknyom még az eredeti szerszám használatakor keletkezett. Egyik vége lapos, a másik domború. H.: 95 mm, Szé.: 30 mm, V.: 32 mm, S.: 273 g. Nyersanyaga: dolerit. MNM Ltsz.: 1963.26.7. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra). A rendeltetésének meghatározásához kétség nem férhet; felületéhez vörös okker nyomok tapadtak (5. kép).

8. Véső

Nyújtott, keskeny, vastag trapézformát képvisel. Foka ferdén lecsapott, éle ívelt megformálása, csiszolt. H.: 90 mm, Szé.: 25/40 mm, V.: 23 mm, S.: 226 g. Nyersanyaga: dolerit. MNM Ltsz.: 1963.26.8. Kora: középső újkőkor (Szakálhát-kultúra). Felületén fa foglalattól származó jellegzetes nyomokat (horzsolódásokat) észleltünk. Végsőkéig elhasználdott szerszám volt, az éle teljesen letöredezett, amitől a véső teljesen használhatatlanná vált. Egyéb értékelhető használati nyom nincs rajta (6. kép).

Réhelyi-Gát

Az őskori település-halom egykoron széles, vízfolyás övezte kiemelkedésen jött létre. Topográfiai száma: 3/33. A települési rétegeiben a Körös-, a Szakálhát-, és a Tiszapolgár-kultúrák jelenlétét sikerült kimutatni (Ecsedy 1982, 44).

Amikor a területen talajjavítási munkák folytak, Bereczki Imre tanító a felszínre került leleteket begyűjtötte, majd egy részüket elküldte a MNM számára. Az egyik küldeményben 2 darab Réhelyi-Gátról származó csiszolt kővéső is volt.

1. Véső töredéke

Rövid, keskeny majdnem hengeres testű kis szerszám (keresztmetszetében félgömb formájú). Foka lapos és sima, éle ívelt. A szerszám pontosan az éle és az alsó oldalapja mentén, hosszanti irányba törött el. Felülete tükörfényesre polírozott. H.: 65 mm, Szé.: 26 mm, V.: 30 mm, S.: 80 g. Nyersanyaga: dolerit. MNM Ltsz.: 1973.21.6. Kora: középső neolitikum (Szakálhát-kultúra).

Az élén még kivehetők a nagyobb csorbulások. Használatának egy erőteljes, rossz ütés vethetett végét, amely a kettétörését okozta.

2. Véső

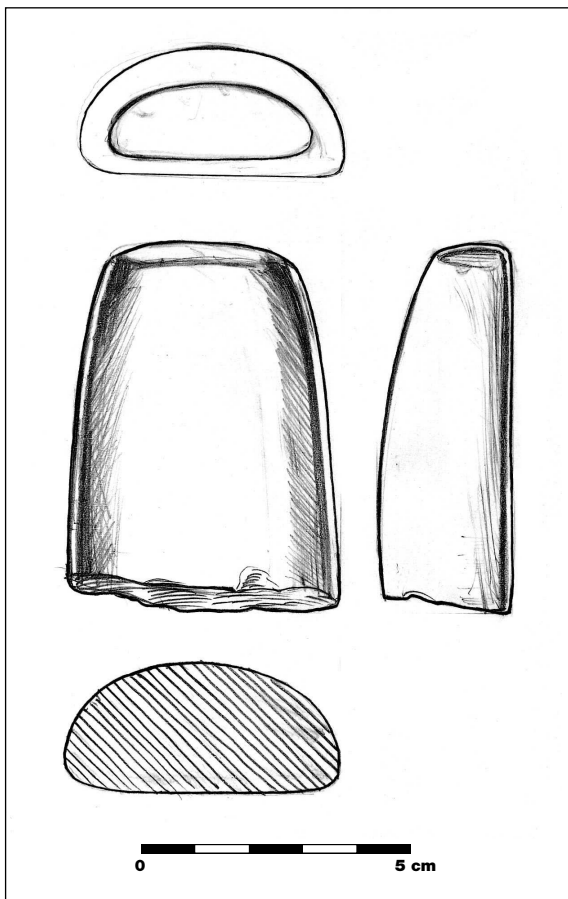
A fenti hengeres formájú típusnak ép és valamivel nagyobb változata. Felülete ennek is rendkívül finoman kidolgozott. H.: 80 mm, Szé.: 26 mm, V.: 24 mm, S.: 105 g. Nyersanyaga: mikrogabbro. MNM Ltsz.: 1973.21.7. Kora: középső neolitikum (Szakálhát-kultúra).

A szerszám oldalapjain észlelhető nyomok tok használata során keletkeztek. Az élén finom, hajszálvékony kikopások láthatók, Foka, a vésőkre jellemző módon ferdén lecsapott, keresztmetszetében szögletes, majdnem sértetlen.

Sártó-sziget, Szarkadomb

Az újkőkori település a falu ÉNy-i határában, a Sártó-ér által körülvett szigetszerű kiemelkedésen terül el. Topográfiai száma: 3/9. A kutatások Körös-, Szakálhát- és Tisza-kultúrákba sorolható rétegeket mutattak ki rajta (KÖREK 1961, 9–26; ECSEDY 1982, 38–39).

Körök József 1959-es ásatását megelőzően több alkalommal kerültek be leletek a MNM-ba. Az első adományozók között volt Toókos András, aki 1936-ban 3 újkőkori csiszolt kőszerszámot ajándékozott a MNM-nak. Formájuk alapján a Szakálhát- és tiszai kultúrák időszakára egyaránt keltezhetők.

7. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – jelképes szerszám töredéke
Fig. 7. Dévaványa-Sártó-sziget – fragment of a symbolic implement

Gyűjtött a lelőhelyen Berezcki Imre is, adományát – 4 db csiszolt kőszerszámot – 1958-ban leltározták be. Folyamatos terepbejárásai során előkerült csiszolt szerszámleleteket magángyűjteményében helyezte el. Halála után ennek egy része a MNM-ba került, de abban már csak három középső- vagy újkőkoriként meghatározható csiszolt eszköz volt.

Leletmentő ásatást Korek József végzett a telepen. Kutatásai során a tiszai kultúra korai rétegéből összesen 7 darab csiszolt kőszerszám került elő.

A simaszigeti szerszámleleteket (összesen 13 darabot) a be-

leltározásuk sorrendjében írtuk le.

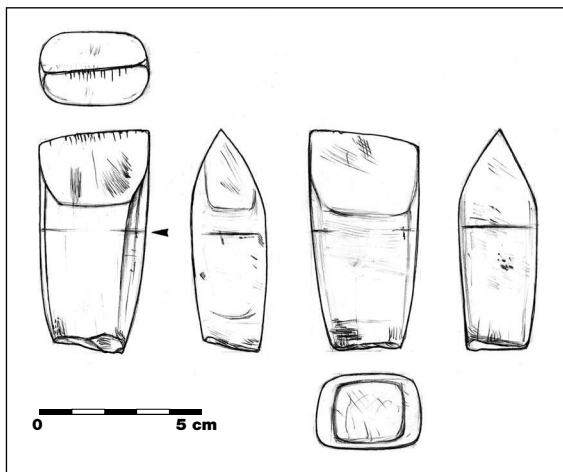
1. Jelképes szerszám-töredék

Az egykori szerszámából az él felőli rész maradt meg, amely alul sima, felül domború, két oldalt lekerekített. „Éle” rendkívül jellegzetes: összeszűkülő (félgömbszerű keresztmetszetet mutat) továbbá domború és tompa kiképzésű, vésésre teljesen alkalmatlan. (Foka letörött, de párhuzamai alapján rekonstruálható: lapos, szögletes és megvastagodó. Szé: 38 mm, V.: 22 mm, S.: 160 g. Nyersanyaga: metagabbro, a benne lévő zöldes földpátlecektől rendkívül mutatós. MNM Ltsz.: 1936.14.1. Kora: késői újkőkor (Tiszakultúra).

A domború „élén” semmilyen használati nyom nem képződött (7. kép).

2. Véső

Kissé nyújtott, szabályos trapéz alakú szerszám. Finom ívelésű foka és éle volt. Felülete gondozott, fényesre csiszolt. H.: 67 mm, Szé.: 25/45 mm, S.: 105 g. Nyersanyaga: aktino-

8. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – véső, foglalatra, vésésre és vágásra utaló kopásnyomokkal

Fig. 8. Dévaványa-Sártó-sziget – burin with use-wear traces of hafting, engraving and cutting

litpala. MNM Ltsz.: 1936.25.1. Kora: középső vagy késői újkőkor.

Keskenyebb oldalán fafoglat használatára utaló nyomok, fokban és élén enyhébb lepattogzások keletkeztek.

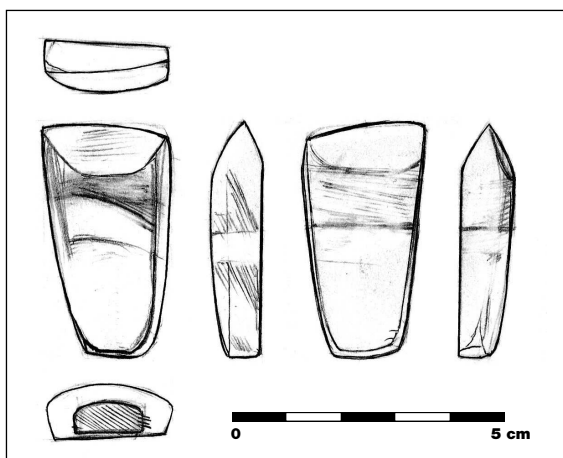
3. Véső

Nyújtott, enyhén trapéz alakzatú. Lapos, szögletes keresztmetszetű foka és egyenes, két oldalról leköszörült éle van. Felülete polírozott. H.: 70 mm, Szé.: 25/35 mm, V.: 22 mm, S.: 79 g. Nyersanyaga: kékpala. MNM Ltsz.: 1936.25.2. Kora: középső vagy késői újkőkor.

Élén hajszálvékony, fésűfog-szerű kopások és apró csorbulások láthatók. Többnyire foglatban használhatták. A kötőanyag az oldallapjait körben kikoptatta. A használati nyomok jellegéből (finomságából), illetve a szerszám súlyából arra lehetett következtetni, hogy finom vésésekre használhatták (8. kép).

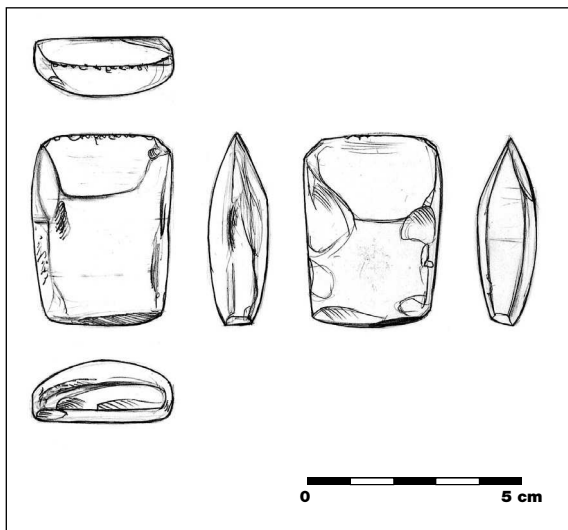
4. Véső

Apró, keskeny, lapos, enyhén nyújtott trapéz alakú szerszám, ívelt fokkal, egyenes éllel és finoman csiszolt felülettel. H.: 41

9. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – mikrovéső, bőr- vagy textiltok használatára és rögzítésre utaló nyomokkal

Fig. 9. Dévaványa-Sártó-sziget – micro-burin with use-wear traces of the use of a leather or textile case

10. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – mikrovésző, kicsorbult éllel
Fig. 10. Dévaványa-Sártó-sziget – micro-burin with worn edge

H.: 12 mm, Szé.: 24 mm, V.: 10 mm, S.: 19 g. Nyersanyaga: kloritpala. MNM Ltsz.: 1958.35.1. Kora: középső vagy késői újkőkor.

Éle frissen lecsiszolt. Kizárólag foglalatra utaló nyom van rajta. Puha anyagok megmunkálására utaló eszköz (9. kép).

5. Vésző

Kisméretű, lapos, téglatest formájú szerszám. Az él felé mindössze néhány mm-re szélesedik ki. A nagyobb változataihoz hasonlóan ennek is ívelt éle és foka van. Felülete fényes, finoman lecsiszolt. H.: 43 mm, Szé.: 28/30 mm, V.: 8 mm, S.: 36 g. Nyersanyaga: kvarcit. MNM Ltsz.: 1958.35.2. Kora: középső vagy késői újkőkor.

Foka, felülete is csupán kisebb mértékben töredezett. Élén nagyon apró, alig látható csorbulások vannak. Méretei, súlya, valamint az alig észrevehető mikronyomok alapján ugyan csak puhább faanyagok vésésre szolgálhatott (10. kép).

6. Vésző

Keskeny, vastag, kissé nyújtott trapézformájú eszköz. Egyik oldala hosszanti irányba letörött, emiatt alakja (éle, foka) kissé szabálytalan. H.: 76 mm, Szé.: 22/30 mm, V.: 22 mm, S.: 135 g. Nyersanyaga: metagabbro. MNM Ltsz.: 1958.35.3. Kora: középső vagy késői újkőkor.

A szerszámot foglalatban – és az említett törés miatt – kiékelve használták. A faék kb. 10 mm széles kopást eredményezett a felületén. Éle rendkívül elhasználódott. Súlyából és a törésekből ítélve keményebb faanyagokhoz használhatták.

7. Nyéllyukas balta

Újrahasznosított szerszám. Egy rendkívül keskeny, hengeres vésőből alakították ki. A szélesebb oldalját többszöri próbálkozással fúrták át. A furatba kb. 20 mm átmérőjű nyelet illesztettek. Szé.: 32 mm, V.: 35 mm, S.: 140 g. Nyersanyaga: mikrogabbro. MNM Ltsz.: 1958.35.4. Kora: késői újkőkor (Tisza-kultúra).

A balta éle kicsorbult, töredezett és ferdén elkopott, szemben lévő oldalain súrlódásnyomok képződtek. Faaprításra, darabolása vagy gallyazásra egyaránt használhatták, egy rosszul mért ütés következtében, a furat mentén törött el (11. kép).

8. Vésző

Aszimmetrikus oldalú, lapos, trapéz alakú szerszám. Foka szögletes, éle ívelt, felülete finoman lecsiszolt. H.: 55 mm,

Szé.: 25/42 mm, V.: 13 mm, S.: 51 g. Nyersanyaga: dolerit. MNM Ltsz.: 1960.35.104. Kora: késői újkőkor (Tisza-kultúra). A szerszám foka töredezett. Az éle csorba és nagyobb darabokban lepattogzott, a gyakori vágások féloldalasra koptatták (12. kép).

9. Vésző

Nyújtott trapéz formája van. Éle és foka ívelt. Felülete polírozott. H.: 75 mm, Szé.: 35/50 mm, V.: 12 mm, S.: 130 g. Nyersanyaga: aktinolitpala. MNM Ltsz.: 1960.35.105. Kora: késői újkőkor (Tisza-kultúra).

A foglalatnyomok körben jól követhetők rajta. Az élen vésző és vágó mozgásra egyaránt utaló sérülések, kopások láthatók. A finom, fésűfog-szerű kikopás véséskor, az él féloldalas elkopása viszont vágáskor keletkezett a szerszámon. Érdeksége, hogy balkezes használóra utaló nyomok is megfigyelhetők rajta. (A foka és az éle a nem a megszokott, hanem az ellenkező oldalon kopott.) (13. kép)

10. Kalapáccstörődék

Keskeny kaptafa alakú vésőből kialakított nyéllyukas kalapács. A szélesebb oldal mentén fúrták át, igen vékony nyéllel működött (a lyuk átmérője mindössze 16 mm). Finoman polírozott felülete van. Szé.: 35 mm, V.: 50 mm, S.: 221 g. Nyersanyaga: serpentinit. MNM Ltsz.: 1960.35.107. Kora: késői újkőkor (Tisza-kultúra).

„Élének” lapos felülete van, amelyen ütésektől származó sérülések láthatók (14. kép).

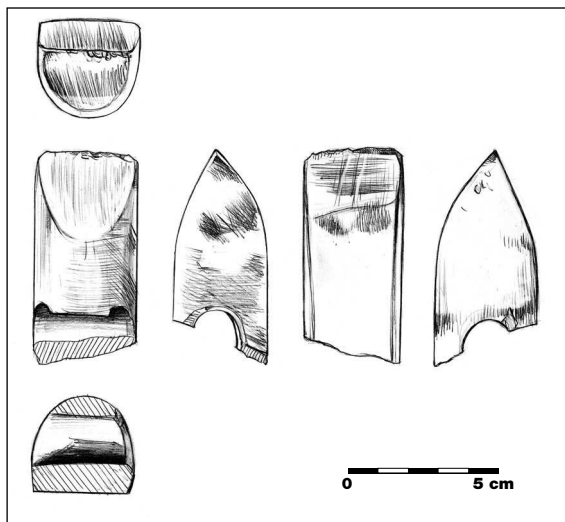
11. Vésző

Majdnem téglatest formájú szerszám, amelynek egyik fő jellegzetessége, hogy az éle felé (nem kiszélesedő, mint a legtöbb darab, hanem) összeszűkülő, a foka irányába pedig megvastagodó. 3–4 mm vastag éle van. Foka lapos és széles. H.: 85 mm, Szé.: 48/45 mm, V.: 25 mm, S.: 269 g. Nyersanyaga: dolerit. MNM Ltsz.: 1973. 19.5. Kora: késői újkőkor (Tisza-kultúra).

A fok sérüléseiből vésőként való használatára lehetett következtetni (15. kép).

12. Vésző

Formája kissé szögletes (téglatest), az él felé csak nagyon enyhén szélesedik ki (a fok és az él szélessége majdnem azo-

11. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – nyelesbalta, élén favágásra, aprításra utaló sérülésekkel
Fig. 11. Dévaványa-Sártó-sziget – axe with use-wear traces indicating woodcutting

nos). Foka lapos, kissé ferde. Éle enyhén ívelt. A felső oldal-lapja felől élesített. Felülete finom polírozású némely sérülé-sei újracsiszoltak. H.: 72 mm, Szé.: 48/51 mm, V.: 21 mm, S.: 171 g. Nyersanyaga: bazalt. MNM Ltsz.: 1973.19.6. Kora: késői újkőkor (Tisza-kultúra).

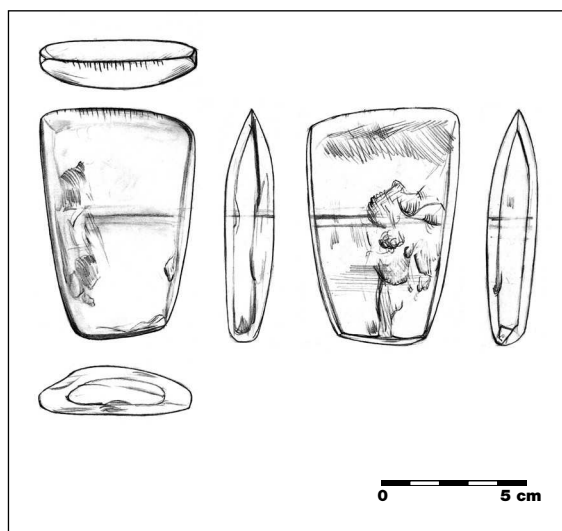
A sérülések helye és jellege a szerszám véső voltára utalnak. Felülete leütögetett, komoly igénybevételről tanúskodik. Érdekesége, hogy felső, domború felületéhez egy keskeny rézhuzal maradványai tapadtak (16. kép).

13. Festéktörő

Törött, keskeny, kaptafa alakú szerszámból alakították ki. Sérült felületén vörös okkernyomok láthatók. Méretei: Szé.: 30 mm, V.: 35 mm, S.: 177 g. Nyersanyaga: mikrogabbro. MNM Ltsz.: 1973.19.7. Kora: késői újkőkor (Tisza-kultúra). (17. kép)

Vésők:

Dévaványán a legjellemzőbb munkaeszköznek bizonyultak, összesen 18 darabot vizsgálhattunk meg. Többféle morfológiai és méretbeni változatban fordultak elő. Közös vonásuk, hogy felső oldal-lapjuk domború (konvex), míg az alsó lapos (egyenes). A sima lapos felület tette lehetővé a szerszámok (élre merőleges, a tengellyel párhuzamos irányú) mozgását, azaz a véső, gyaluló, vájó műveletek végrehajtását. Élük/fokuk egyenes vagy ívelt (konvex). Többségük az alsó oldal-lap felől élezett. Eltérést leginkább a főbb funkcionális részek, az élek és a fokok szélessége alapján mutattak. Morfológiai jellemzőik alapján trapéz, téglalap alakú vagy összeszűkülő élű változatokat lehetett kimutatni. Az élek/fokok közötti eltéréseknek minden bizonnyal funkcionális okai lehettek, habár erre utaló nyomokat nem sikerült megfigyelni. A keskeny élű vésők a felületek kimélyítésére, míg a szé-

13. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – „balkezes” véső, vésés és kétszeri tokozás nyomával

Fig. 13. Dévaványa-Sártó-sziget – 'left-handed' burin with use-wear traces of chiselling and repeated casing

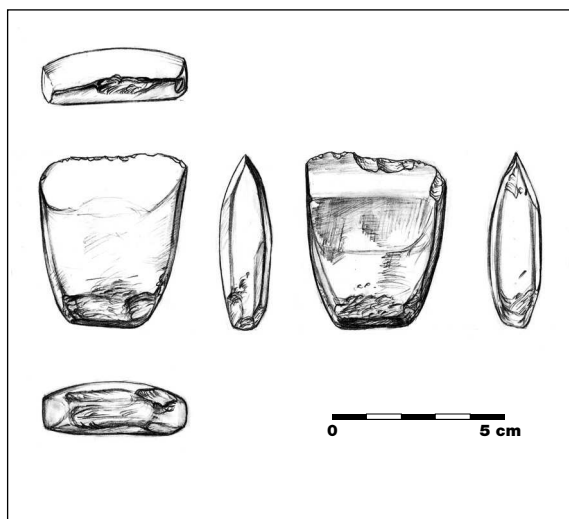
les élűek inkább nagyobb sík felületek kialakítására (gyalulására) vagy vágásra lehettek alkalmasak.

A vésők különbséget mutattak méret és súly alapján is. Az ily módon eltérő szerszámok között, eltérő használati kopásnyomokat lehetett megfigyelni. A legkisebb variánsok az ún. mikrovésők voltak, amelyeknek hosszúsága 30–50 mm, súlyuk pedig 9–30 g. között váltakozott, felületükön mindig finom famunkálatokra utaló nyomok mutathatók ki. A nagyobb változatok (a dévaványai vésők túlnyomó része ilyen volt) hossza 70–80 mm, súlya 120–220 gramm között váltakozott, kopásaik, sérüléseik keményebb faanyagok megmunkálására utalnak. A méretbeni változataik tehát a feldolgozandó faanyag tulajdonságait (keménységét) és a készülő termék méreteit figyelembe véve jöhetek létre.

A vésők különböző, de közel azonos minőségű kőzetanyagból készültek. Az alapanyaguk kiválasztásában főként a tartósság, a keménység és kopásállóság volt a legfőbb szempont. (Ilyen tulajdonságokkal főként a mélyléségi magmás kőzetek rendelkeznek, amilyenből a dévaványai vésők többsége készült).

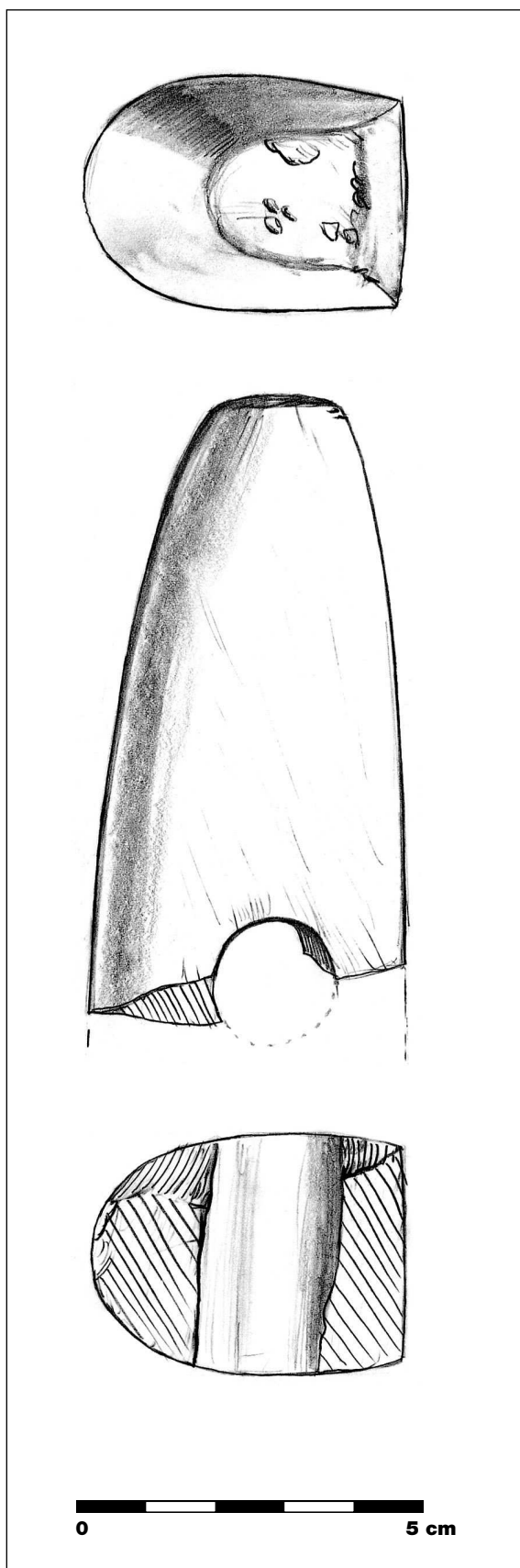
Mindegyik vésőt külön-külön is megvizsgáltunk, használati nyomot – szabad szemmel – mind a 18 példányon sikerült megfigyelni. A nyomok részben a szerszám használatának a módjára, részben pedig a velük való műveletre és a megmunkált anyagra utalnak.

Kimutatható, hogy a vésőket alkalmanként különböző anyagú tokba illesztve használták. A tokok

12. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – kemény anyagon használt trapézvéső, szétvert fokkal és éllel

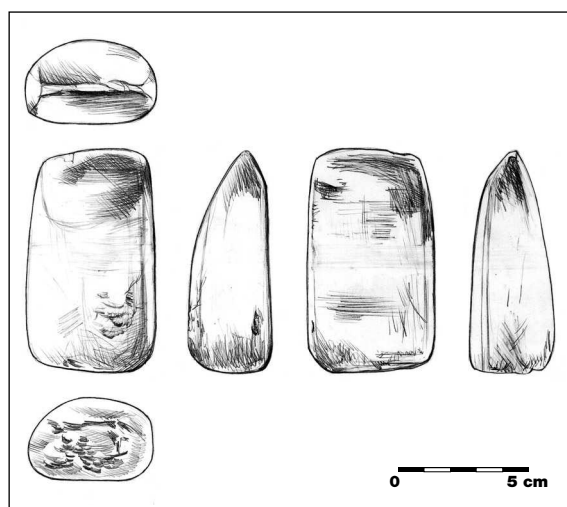
Fig. 12. Dévaványa-Sártó-sziget – trapezoidal burin with worn back and edge

14. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – kalapács
Fig. 14. Dévaványa-Sártó-sziget – hammer

puha és kemény (merev) anyagból egyaránt készülhettek. A szerszámokon gyakori felületi kényesedések minden bizonnyal bőrrel vagy textillel (9. kép), míg az erőteljesebb, szálkás kihorzsolódások fával vagy agancssal való közvetlen érintkezés hatására keletkeztek (4, 6. kép). Tokok használatára utaló nyomként értékelhetők még a szerszámon körbefutó vékony gyűrűszerű kikopások is, amelyek minden bizonnyal valamilyen rögzítő anyagtól (vékony és hajlékony vesszőtől vagy állati íntől) jöhetnek létre (2, 4, 8–10, 13. kép). (A leggyakrabban észlelhető nyomok közé tartoztak.)

Tok használatára utalnak tulajdonképpen az éknyomok is, hiszen csakis a tokban tartott

15. kép. Dévaványa-Sártó-sziget –
összeszűkülő élű váső vastag, tompa éllel
Fig. 15. Dévaványa-Sártó-sziget – burin with tapering
edge and blunt point

(meglazult) szerszámot lehetett (kellett) kiékelni (1, 5. kép).

A vásőket foglalat nélkül is használták. Ilyenkor fokuk, felületük erőteljesen megsérült (3, 16. kép). A teljesen szétroncsolt fokok arra utalnak, hogy a vásést keményebb anyagú ütőszerszám segítségével végezheték (12, 16. kép).

A vásők is – mint általában az újkőkori szerszámok – többféle munkára lehettek alkalmasak. A nyomok alapján legalább három funkciót tudunk megállapítani. Formájukból következően elsősorban vásóként (az anyagba mélyítve) használhatták őket. Az ilyen műveletek során a szerszám saját tengelyével párhuzamosan, az élére merőlegesen mozgott, ami az élen leginkább fésűfogazathoz hasonló kopást és egyoldali (felső oldallal felőli) csorbulást eredményezett. Több lecsiszolatlanul

maradt vésőn még jól láthatók az ilyen jellegű nyomok (3–4, 8, 10, 13. kép).

Feltételezésünk szerint a vésőknek (különösen a széles éllel rendelkezőknek) volt egy másik funkciója is, alkalmanként vágóeszközként szolgáltak. Több vésőnél tapasztaltuk azt, hogy éleik kopása nem egyenletes, hanem kissé féloldalas (8–9, 13. kép), ami csakis a szerszám élével/tengelyével párhuzamos irányú mozgatása (és közelítően függőleges tartása) során jöhetett létre.

E szerszámoknál felmerülhet még egy harmadik rendeltetés is, gyaluszerszámként való használatuk. Éleik elvileg gyalulásra, azaz sima és egyenletes felületek kialakítására is alkalmasak lehettek.

A vésők többsége (pl. a lapos, trapéz vagy téglalatest alakú variánsok) már az újkőkor kezdetétől ismert, használatuk alakváltozás nélkül az újkőkor végéig folyamatos volt. Kivételt képeznek ez alól a keskeny, hengeres testű vagy az összeszűkülő élű vésők, amelyeknek a legkorábbi példányai a Szakálhát-kultúra leletanyagában találhatók meg. Szélesebb körű alkalmazásuk (általánossá válásuk) – Szegvár-Tűzköves, Tápé-Lebő, Kisköre-Gát leletanyagai elemzése alapján – a tiszai kultúra idejére esik.

Balta:

Egyetlen törött példányt találtunk, azt is jelképes szerszámból alakították ki. Az egykori szerszámot átfúrták és nyelezték, végén a nyéllal párhuzamos állású élt alakítottak ki (11. kép). A munkavégzés jól látható és egyértelmű nyomokat hagyott a szerszámon: az élen csorbulásokat, a szemben lévő oldalakon súrlódásokat. A szerszám másodlagos felhasználása során aprító, hasogató szerszám volt.

Az újkőkori leletanyagokban a nyeles balták a vésőknél lényegesen ritkábban fordulnak elő, amiben szerepet játszhatott a bonyolultabb kialakításuk (csiszolásuk, átfúrásuk) de a megfelelő anyagigény is.

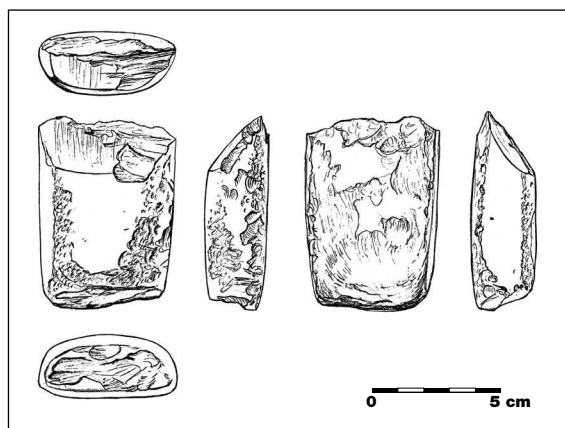
Kalapács:

Átfúrt, nyelezett munkaeszköz volt. Jelképes szerszámból alakították ki. Végét meghagyták laposnak, amelyen a másodlagos használat során, kalapálásra utaló kisebb, sérülések keletkeztek, feltehetően faanyagtól (14. kép).

A 23 dévaványai csiszolt kőszerszámból 18 darab különféle vésőváltozatot, 1 baltát, 1 kalapá-

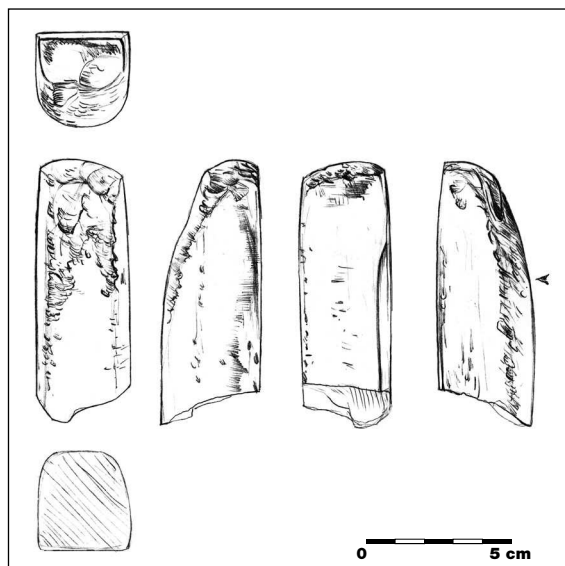
csot famunkálatokkal tudtunk kapcsolatba hozni. A fa – különösen az erdős övezetben élő népek számára – a legkönnyebben beszerezhető nyersanyagok közé tartozott. A fára használatosak eszközök (vésők, balták, szaluk, fejszék) minden újkőkori csiszolt szerszámkészletben gyakran fordulnak elő, ami azt bizonyítja, hogy nélkülözhetetlen kellékei voltak az újkőkori életmódnak. A legfontosabb tevékenységek (erdőirtás, művelhető területek kialakítása, építkezések, szállítóeszközök, eszközök készítése stb.) kapcsolódott hozzájuk.

Jelképes szerszám(ok). Több is volt belőlük, de csak egy maradt meg eredeti funkciójában, a töb-

16. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – trapézvéső, kemény anyagon teljesen elhasználódott

Fig. 16. Dévaványa-Sártó-sziget – trapezoidal burin, worn from use on hard material

17. kép. Dévaványa-Sártó-sziget – kaptafa alakú (jelképes) szerszámból készült festéktörő

Fig. 17. Dévaványa-Sártó-sziget – paint pounder made from a celt shaped (symbolic) implement

bit (a kaptafaalakú vésőket) munkaeszközzé alakították át (7. kép). Az eredeti példány az összeszűkülő élű, lapos vésőkre emlékeztet, „él” felőli vége keskeny és domború, amivel sem vésni, sem kalapálni nem lehetett; munkára utaló nyom sem volt rajta. (Tápé-Lebő leletanyagában fellelt párhuzamai is mind használati nyom nélküliek). Jelképes szerszámok voltak még a kaptafaalakú vésők is, amelyek az Alföldi Vonaldíszes Kerámia Kultúra idejében töltötték be ilyen funkciót. Átalakításukra (az eredeti rendeltetésük megszűntével) a tiszai kultúra idejében került sor. A jelképes szerszámok a használati kopásnyomok hiánya, kontextusuk (temetkezésekben való előfordulásuk), valamint nyersanyaguk mintázata, színe alapján határozhatók meg leginkább. Munkaeszközhöz hasonlítanak, de nem munkaeszközök. Rendeltetésük inkább ceremóniákkal vagy tulajdonosuk „társadalmi státuszával”, és nem hétköznapi munkálatokkal hozható kapcsolatba.

A festéktörők talált, törött és feleslegessé vált szerszámokból készültek. Az egyenetlen végeket lecsiszolták, rendszerint egy lapos és egy domború felületet alakítottak ki rajtuk (5, 17. kép). Nem erőteljesen koptak meg, láthatóan puha anyagok (ásványok) porításához készültek. A rájuk tapadt festékmaradványok alapján könnyen felismerhetők. A festéktörők másodlagos funkciójú, a háztartások számára hasznosított eszközök voltak. Minden újkőkori település anyagában rendszeresen megtalálhatók, más átalakított szerszámokkal egyetemben. (Feltehetően a célszerűség is közrejátszott a nagyobb számú előfordulásukban, ugyanis az egyszer már megcsiszolt szerszámok a lehető legkevesebb beavatkozás, alakítást igényelték). A kővel való takarékos/gazdaságos bánásmód, a lehető legkevesebb nyersanyag veszteség (hulladék) elérése általában jellemző az alföldi újkőkori településekre. E jelenség oka minden bizonnyal a közeli természetes kőzetelőfordulások hiányával, valamint a körülményes beszerzéssel magyarázható.

A szerszámokat kőzettani szempontból is elemeztük. A 23 eszközből 5 vékonycsiszolat készült. Ezeket kőzettani polarizációs mikroszkóppal, a többit kézi nagyítóval vizsgáltuk és határoztuk meg.

Feladatunk a kőzet-meghatározáson túl az egy földtani összletből, illetve tájegységből származó kőzetcsoporthoz meghatározása, azok lehetséges származási helyének, vagy helyeinek megnevezése,

se, az esetleges szállítási útvonalak meghatározása volt. Az adott vizsgálati módszerekkel mind ezek pontos és biztos meghatározása nem, vagy csak különlegesen szerencsés esetben lehetséges, ezért az itt bemutatott eredmények nem tekinthetők véglegesnek.

Az előzetes értékelhetőség szempontjából a kőzetfajtákat többféle csoportba soroltuk. Közülük a kvarcit szabad szemmel is jól meghatározható, igen elterjedt, különböző fajtái hasonló megjelenésűek, ezért típusuk és származásuk azonosításához további részletesebb műszeres vizsgálatokra van szükség.

Voltak könnyen meghatározható kőzetek is, mint pl. a szerpentinit és az aktinolitpala, vagy az andezit és egyes mélységi magmás kőzetek (pl. dolerit, gabbró), amelyek nem túl gyakoriak, így akár szabad szemmel történő meghatározásuk is lehetővé teszi származásuk előzetes, közelítő meghatározását. (Több szóba jöhető származási hely esetén azonban pontosabb meghatározásuk elengedhetetlen.) A könnyen meghatározható és igen ritka kőzetfajták közül a kékpala előfordulása hozott leggyorsabban eredményt egyértelmű és egyszerű megfigyelhetősége folytán.

A kőzet-meghatározást és főleg az eszközök származásának meghatározását segítette az is, hogy az egyes kőzetfajták lelőhelyeiken gyakran úgynevezett kőzetsorozatokat részeként, tehát jellegzetes kőzettársaságokban jelennek meg. Kőeszközkénti együttes, vagy egy körzetben való előfordulásuk jelzés értékű lehet.

	Sima-sziget (8 db.)	Réhelyi-Gát (2 db.)	Sártó-sziget (13 db.)
Kvarcit	–	–	1
Szerpentinit	4	–	1
Klorit-és zöldpala	–	–	1
Aktinolitpala	–	–	2
Kékpala	–	–	1
Dolerit-diorit- gabbró	4	2	6
Bazalt	–	–	1

A három újkőkori település földrajzi elhelyezkedésénél fogva az ún. kőrösi körzetbe tartozik. Csiszolt szerszámaik zömmel két kőzetsorozat kőzeteiből készültek. Egy részük a szerpentinit, kis részben klorit-, aktinolit-és kékpala, más részük a diorit-dolerit-gabbró anyagú kőzetcsoporthoz tartozik. Ilyenek legközelebb

a Maros völgyében, vagy kissé távolabb a Gömör–Szepesi Érchegység ún. Mellétei sorozatában található. Hogy a két nyersanyaglelőhely közül melyiket, az északit vagy a délit részesítették előnyben, vizsgálataink jelenlegi szakaszában még nem tudjuk pontosan meg-

mondani. Annyit azonban bizonyosnak tekinthetünk, hogy a kőrösi körzet mindhárom telepén „importált” nyersanyagot dolgoztak fel, amelyhez csakis kétféle módon: rendszeres gyűjtőutak vagy cserekapcsolatok megszervezése révén juthattak.

Oravecz Hargita

Magyar Nemzeti Múzeum

1088 Budapest, Múzeum körút 14–16.

Józsa Sándor

ELTE TTK Geokémiai-Kőzettani Tanszék

1088 Budapest, Múzeum körút 4/a.

Irodalom:

- ANTONI J. 1990: *Neolitikus eszközkészítés- és használat. (A Lengyeli kultúra eszközanyaga, valamint annak technológiai párhuzamai Melanéziában)*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest.
- T. BIRÓ K. 1992: Adatok a korai baltakészítés technológiájához – Data on early axe production. *Pápai Múzeum Értetője* 3–4 (1992) 33–80.
- T. BIRÓ, K. 1998a: *Lithic implements and the circulation of raw materials in the Great Hungarian Plain during the Late Neolithic Period*. Budapest.
- T. BIRÓ, K. 1998b: The study of stone implements in Hungary. In: Költő, L.–Bartosiewicz, L. (ed.): *Archaeometrical Research in Hungary II*. Budapest 1998, 115–140.
- T. BIRÓ, K.–SZAKMÁNY, GY. 2001: Current state of research on Hungarian Neolithic polished stone artefacts. *Krystalinikum* 1 (2001) 21–37.
- ECSÉDY I. 1982: Dévaványa. In: Ecsedy I.–Kovács L.–Maráz B.–Torma I.: *Békés megye régészeti topográfiája. IV/1 Szeghalmi járás. Magyarország régészeti topográfiája*. Budapest 1982, 38–39, 44, 49–50.
- KALICZ, N. – MAKKAY, J. 1977: *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. StudArch 7, Budapest.
- KOREK J. 1961: Neolitikus telep és sírok Dévaványán – Eine neolitische Siedlung und neolitische Gräber in Dévaványa. *FolArch* 13 (1961) 9–26.
- ORAVECZ H.–JÓZSA S. 2001: *A Magyar Nemzeti Múzeum újkőkori és rézkori csiszolt kőszerszámainak régészeti-kőzettani vizsgálata*. Kézirat. Budapest.
- STARNINI, E. 1994: Typological and technological analyses of the Körös culture chipped, polished and ground stone assemblages of Méhtelek-Nádas (North-Eastern Hungary). *Atti della Società per la Preistoria e Protoistoria della regione Friuli-Venezia Giulia* 8 (1993 [1994]), 93–110.
- STARNINI, E. 1996: The stone artefacts. In: Makkay, J.–Starnini, E.–Tulok, M. *Excavations at Bicske-Galagonyás (part III)*. Società per la preistoria della regione Friuli Venezia Giulia Quaderno 6, Trieste 1996, 151–221.
- STARNINI, E.–SZAKMÁNY, GY. 1998: The lithic industry of the neolithic sites of Szarvas and Endrőd (South-Eastern Hungary): techno-typological and archaeometrical aspects. *ActaArchHung* 50 (1998) 279–336.

Kora bronzkori sírok Tiszakeszi-Szódadombról (Pap-tanya)¹

Tiszakeszi-Szódadomb már a XIX. sz. vége óta ismert őskori lelőhely (SZENDREI 1884, 131). 1900-ban Gálffy Ignác végzett itt kisebb ásatást, 1930-ban Megay Géza (MUTATÓ 177), majd 1936-ban Tompa Ferenc nyitott a tell Ny-i oldalán egy 10,5 m-es, É–D-i irányú szelvényt. Egy 3 m²-es részen 2,7 m mélységben el is érte a bolygatatlan altalajt (TOMPA 1937, 44, 98; KALICZ 1968, 118, Nr. 32, Taf. LXXII/1–8). A Szódadomb nyúlványának kiemelkedő része egy bronzkori tell-település.² A tellt Kalicz Nándor a Hatvan-kultúra erődtített tell-települései között említette (KALICZ 1968, 118).

A homokbányászás által veszélyeztetett Szódadombon 1964. június 9. és 27. között Kemenczei Tibor végzett leletmentő ásatást, melynek eredményeként késő bronzkori sírokat, kora vaskori települést, és szarmata települési objektumokat tárt fel.³ A homokbánya gödrének földhányása mellett nyitott II. (4×4 m-es) szelvény falában, 60 cm mélyen, egy kis bögrét találtak, mellette hamvakkal. Az ásató az „a” sírként említette, és a Hatvan-kultúra szórthamvas sírként írta le.⁴

Az edény egy sötétbarna színű, fényezett felületű, nyomott gömbtestű, ferdén felrakott, bevagdallással díszített bordákkal és a bordák közötti részen párosan felrakott hegyes, kerek bütykökkel díszített, tölcseresen kihajló peremű füles csésze (1. kép). A bordák egyetlen kettes kivételével hármas csoportokat képeznek, a bütykök a nyak és a has találkozásánál, a has felső részén találhatók.

A csésze jó párhuzamai ismertek Hatvanból (TOMPA 1937, Taf. 30. 12) Tiszalúc-Dankadombról (KALICZ 1968, Taf. XLI. 4; Taf. XLVIII. 19; Taf. LII. 5), Tibolddaróc-Bércútról (KALICZ 1968, Taf. LXI. 17), Tiszafüred-Ásotthalomról (KALICZ 1968, Taf. CIII. 15; 1984, Taf. LII. 20; BÓNA 1992, Abb. 6), Örvény-Temetődomb 3. sírjából (KALICZ 1968, Taf. CV. 2; 1984, Taf. LII. 24; BÓNA 1992, Abb. 6) és Tiszaigar-Földvárhalomról (KALICZ 1968, Taf. CVII. 13).

¹ Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet Kemenczei Tibornak, amiért a leletanyag közlését átengedte. Köszönettel tartozom továbbá Koós Juditnak és Pusztai Tamásnak, a Herman Ottó Múzeum régészeinek, valamint Csáki Csilla adattárosnak, a kutatásban nyújtott segítségüért.

² Kemenczei T.–K. Végh K.: Terepbejárás jegyzőkönyv

Hasonló díszítésű, bár kissé eltérő formájú edények ismertek a hernádkaki temető 9., 49., 81. sírjaiból is (BÓNA 1975, Taf. 157. 15, Taf. 159. 13, Taf. 160. 14; SCHALK 1992, Taf. 4. 4; Taf. 12. 6; Taf. 17. 1). A Hatvan-kultúrával szoros kapcsolatokat fenntartó közösség hagyatékeként értelmezhetjük – más jellegzetes hatvani edénymelléklettel együtt – ezeket a csészéket.

A Tiszalúc-Dankadombról ismertetett párhuzamok a II/a illetve a III. szintekből kerültek elő (KALICZ 1968, 164–165), tehát a korai hatvani rétegekből éppúgy ismertek, mint a későbbiekből. Hasonló képet kapunk, ha megvizsgáljuk a hernádkaki temető hasonló díszítésű edényeit tartalmazó sírjaiknak kronológiai helyzetét. A 9. és 49. sírokat a temető 2. fázisába, a 81. sírt pedig a 3. fázisába sorolta E. Schalk (SCHALK 1992, 186–188). Ezek gyakorlatilag ugyanazt az időtartamot jelzik, mint a tiszalúci II/a és III. szintek (SCHALK 1992, Abb. 77). Az ilyen típusú és díszítésű bögrék – bár kétségtelenül a Hatvan-kultúra jellegzetes típusai (KALICZ 1984, 196) – nem szoríthatók be tehát egy szűk időintervallumba. A forma és a díszítés a kora bronzkor III. teljes időszakára alatt használatban volt.

Az „a” sírnál is megfigyelt szórthamvas rítus a Hatvan-kultúra talán leggyakoribb, jellegzetes temetkezési módja (KALICZ 1968, 149; 1984, 195). Ez a sír tehát minden bizonnyal a szódadombi hatvani tell lakóinak egyik temetkezése.

A halmon lévő régi silógödrök mellett nyitott 4×4 m-es, „A” kutatószelvényben (3. lelőhely), 70 cm mélyen egy hamvakat tartalmazó csészét tártak fel. Ez a hamvasztásos sír a „b” sír nevet kapta. A csésze mellett egy erősen kopott, korongolt, bikónikus kis füles bögre⁵ volt. A bögre a római császárkorra datálható. A „b” sír edénye mellé vagy római császárkori, vagy a mezőgazdasági művelés okozta bolygatás révén kerülhetett a korongolt edény.

A „b” sír urnaként funkcionáló edénye⁶ barnás-

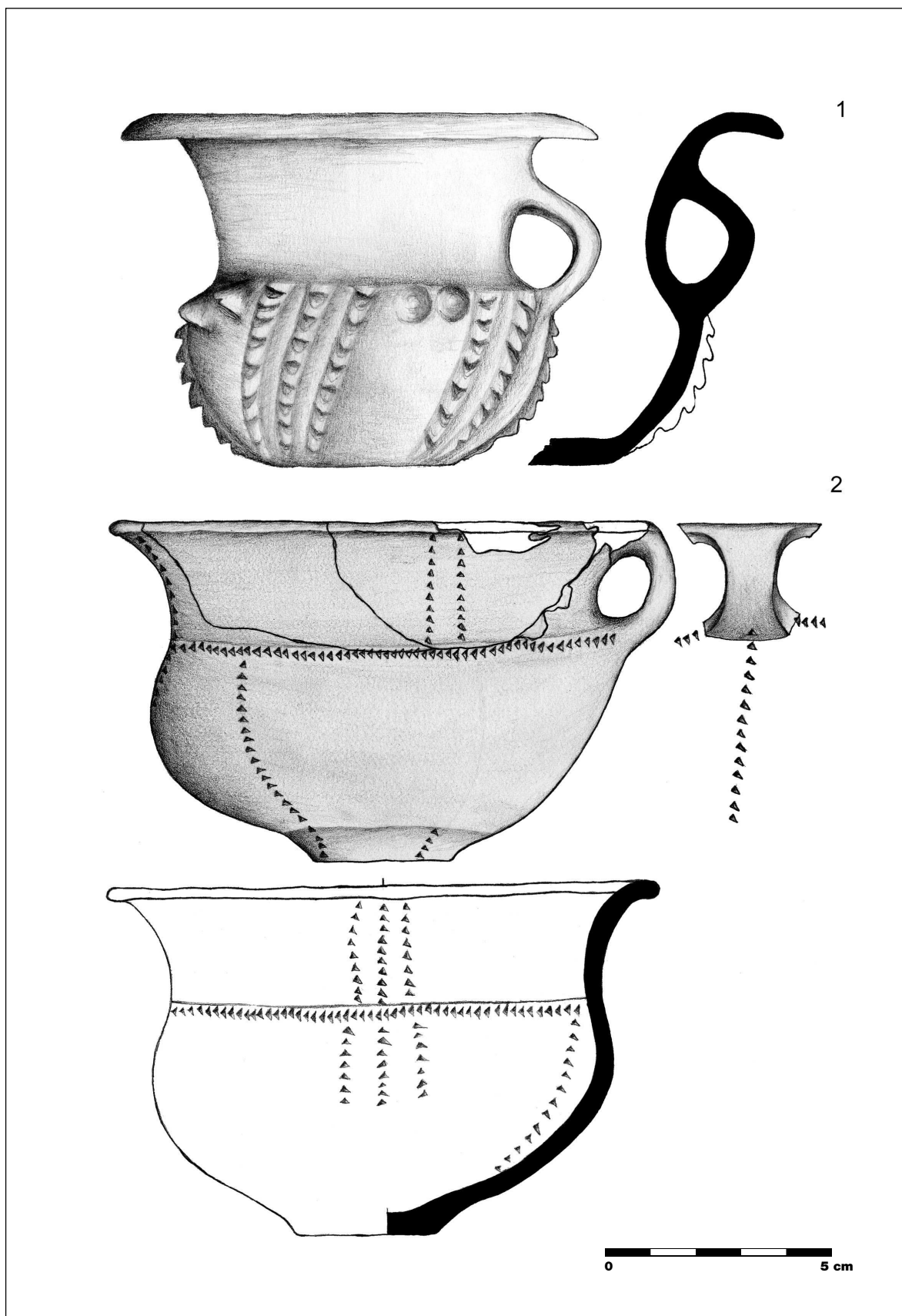
Tiszakeszi-Tiszavalk; Miskolc, Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattár 449-68.

³ Kemenczei T.: Ásatási napló – Tiszakeszi; Miskolc, Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattár 457-68.

⁴ Az Ásatási Napló szövegében II/1. sír néven említi.

⁵ HOM ltsz.: 65.63.2.

⁶ HOM ltsz.: 65.63.1.

1. kép. Tiszakeszi-Szódadomb – 1: II. szelvény „a” sír edénymelléklete; 2: A szelvény „b” sír edénymelléklete
 Fig. 1. Tiszakeszi-Szódadomb – 1: Surface II, vessel from grave „a”; 2: Surface A, vessel from grave „b”

vörös színű, helyenként fekete ill. szürkésbarna foltos, fényezett felületű, nyomott gömbtestű, hirtelen szűkülő aljú, tölcselesen kihajló peremű, kis benyomkodott háromszögekből álló vonalakkal díszített, vékonyfalú, peremét a vállal összekötő szalagfüles csésze (2. kép).

Hasonló típusú, de ívelten csonka kúpos, domború aljú, homorúan ívelt nyakú, kihajló peremű, peremből induló kis füllel ellátott tálkákat ismerünk Demecser-Roffaj dűlő⁷ lelőhelyéről, Polgár-Kenderföldek, Kiscsőszhalom tellről.⁸ Ez a forma a Szaniszló-csoport jellegzetes edénytípusa, melynek alja néha sekélyen seprűzött, néha pedig az egész edényttest fényezett és kis benyomott háromszögekből álló motívumokkal díszített. Összegezve tehát, a díszítés és a kidolgozás alapján a Szaniszló/Saniszláu-csoport jellegzetes darabjának tarthatjuk és a Nyírség-kultúrát követő, kora bronzkor IIIa időszakára keltezhetjük.

A „b” sír urnás rítusa, kizárólagos temetkezési módja a Szaniszló-csoportnak (NÉMETI–DANI 2001).

A két sír – a leírás alapján – kb. 100 m-re volt egymástól.⁹ A köztük lévő távolság miatt nem le-

het teljes bizonyossággal eldönteni, hogy egy temetőhöz tartoztak-e, vagy ugyanazon a magaslaton lévő, egymástól teljesen független temetkezésekről van szó. A fenti kérdés megválaszolása fontos kronológiai következtetések levonására adna lehetőséget. Amennyiben ugyanazon temető két sírjáról lenne szó, akkor a Hatvan-kultúra korai szakaszát képviselő szórthamvas sír egykorú lenne a Szaniszló-csoport urnás sírjával. Így mindkettőt a kora bronzkor IIIa időszakra keltezhetnénk. Ez alapján a Hatvan-kultúra kialakuló fázisát a Szaniszló-csoporttal párhuzamosíthatnánk.

Ha két egymástól független temetkezésről van szó, akkor a horizontális sztratigráfia szerint nem lehetnek egykorúak. Ebben az esetben a szaniszlói sírt a kora bronzkor IIIa, a hatvani sírt viszont a kora bronzkor IIIb időszakára datálhatjuk.

A kérdés eldöntéséhez az edények keltezése önmagában sajnos nem nyújt segítséget.

Dani János

Déri Múzeum

4026 Debrecen, Déri tér 1.

Irodalom:

- BÓNA, I. 1975: *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. ArchHung 49, Budapest.
- BÓNA, I. 1992: Bronzezeitliche Tell-Kulturen in Ungarn. In: Raczky, P.–Meier-Arendt, W. (Hrsg.): *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main 1992, 9–41.
- KALICZ, N. 1968: *Die Frühbronzezeit in Nordostungarn*. ArchHung 45, Budapest.
- KALICZ, N. 1984: Die Hatvan-Kultur. In: Tasič, N. (Hrsg.): *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*. Beograd 1984, 191–215.
- KEMENCZEL, T. 1965: Tiszakeszi. Archäologische Forschungen im Jahre 1964. *ArchÉrt* 92 (1965) 233.
- MUTATÓ 2000: Mutató a miskolci Herman Ottó Múzeum I–XXII-ig számozott régészeti leltárkönyveihez. *Kézirat. Miskolc*.
- NÉMETI J.–DANI J. 2001: Néhány kora bronzkori sír az Érmellékről (Románia) és a Nyírségből (Magyarország). (Adalékok ÉK-Magyarország és ÉNy-Románia kora bronzkorához) – Some Early Bronze Age graves from the Érmellék (Romania) and Nyírség (Hungary). Some data on the Early Bronze Age of Northeast Hungary and Northwest Romania. *JAMÉ* 43 (2001) 95–126.
- SCHALK, E. 1992: *Das Gräberfeld von Hernádkak. Studien zum Beginn der Frühbronzezeit im nordöstlichen Karpatenbecken*. UPA 9, Bonn.
- SZENDREI J. 1884: Borsod megye őstelepei. Hazai adatok az Archaeológiához (Emlékek és leletek). *ArchÉrt* 3 (1884) 125–137.
- TOMPA, F. 1937: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. *BRGK* 24–25 (1935–1936 [1937]) 27–127.

⁷ A lelőhelyen 1997. április 7–július 10. között Almássy Katalin végzett leletmentő feltárást; Pl.: JAM ltsz.: 2000.62.1., 2000.120.1.

⁸ Az ásató Sz. Máthé Márta szíves szóbeli közlése.

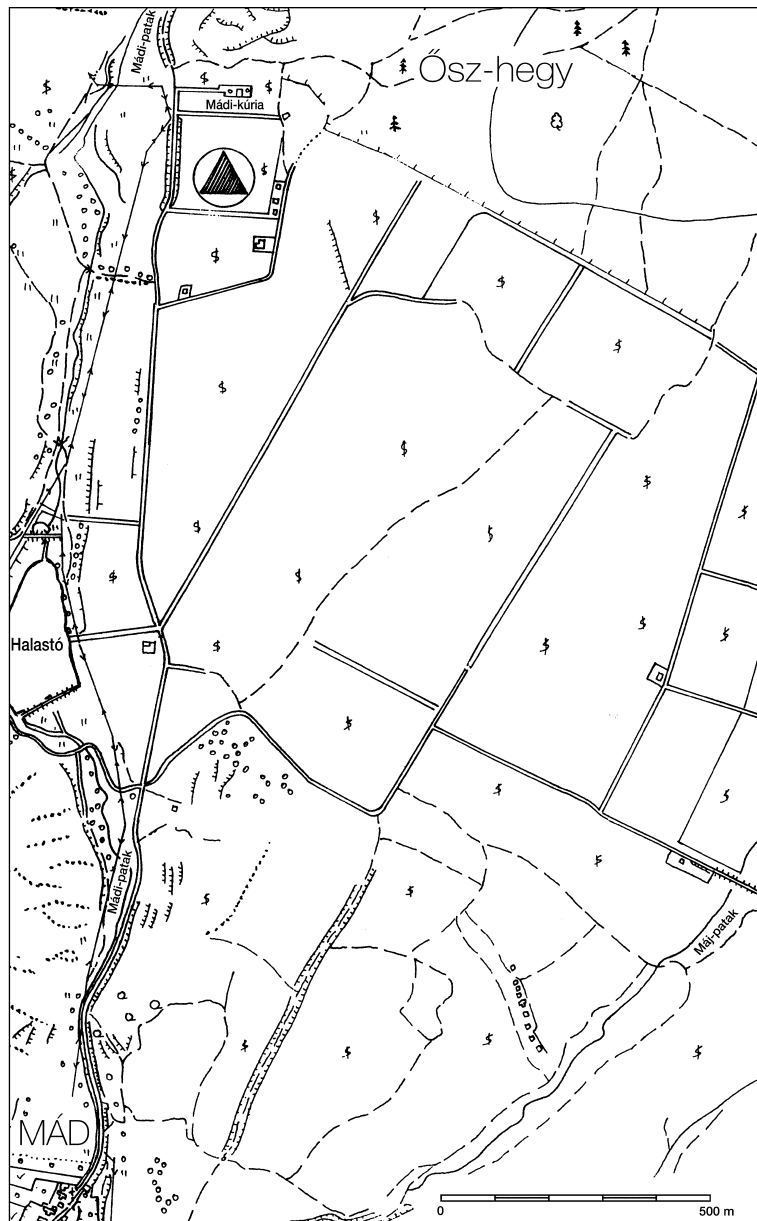
⁹ A silógödörök melletti szelvény a homokbányától Ny-ra, 80–100 m-re helyezkedett el.

Késő bronzkori karperec a mádi Ősz-hegyről

2001. február 2-án Klusóczki Lajos telefonon jelentette a miskolci Herman Ottó Múzeumnak, hogy a Mád melletti Ősz-hegyen lévő szőlőjében szántás közben bronz karperecet talált (1. kép). Elmondása szerint a tárgyat az eke által kifordított földben vette észre, amikor az egyik fordulóban le szállt a traktorról. Helyszíni szemlénk során az Ősz-hegyen egyéb régészeti anyagot nem sikerült gyűjtenünk, viszont Klusóczki Lajos átadta a múzeum számára a karperecet.¹

A karperec tömör bronz, nyitott, a végei enyhén keskenyednek, félkör átmetszetű, vonalkötegek díszítik, legnagyobb külső Á.: 6,8 cm, legnagyobb belső Á.: 5,2 cm; V. közepén: 1 cm, V. a végeknél: 0,4–0,5 cm; S.: 73 g. (2. kép).²

A hasonló, nyitott, kerek vagy félkör átmetszetű karperecek díszített és díszítetlen példányai is elég nagy számban ismertek a környező területek késő bronzkori leletanyagában. Ezek a formák a Felvidék, Erdély és a Felső-Tisza-vidék bronzműves iparának igen jellemző termékei a Reinecke BD, Hallstatt A időszakban, a Hallstatt A2 periódusig előfordulnak a raktárleletekben (KEMENCZEI 1965, 128–129; 1969, 36–37). Észak-Magyarországon a pilinyi kultúra bárcai csoportjában jelenek meg először, majd a fiatalabb pilinyi kultúra fémművességének gyakori tárgyává váltak, általában megtalálhatók az ún. rimaszombati típusú kincsleletekben (KEMENCZEI 1964, 38). Jelen példány díszítésének jó párhuzamai kerültek elő a következő leletegyüttesekben: Arka (KE-

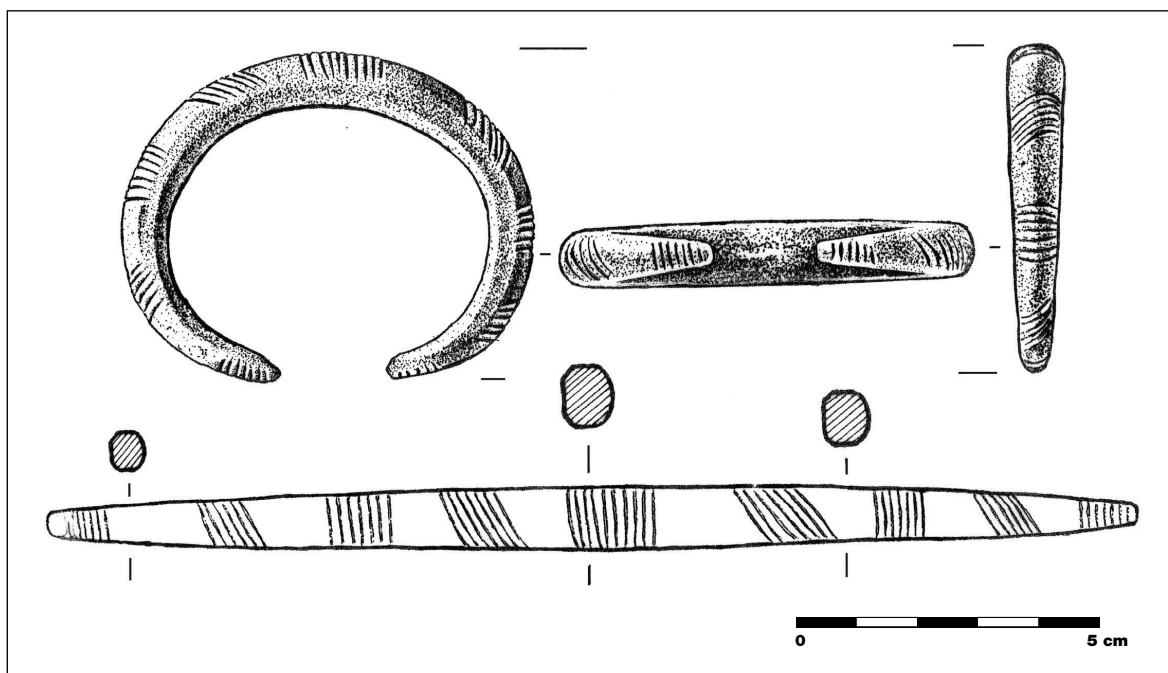

1. kép. Mád-Ősz-hegy – a lelőhely térképe
Fig. 1. Mád-Ősz-hegy – site map

MENCZEI 1984, 114, Taf. XLIIIa, a minta rajza KEMENCZEI 1984, 113, Abb. 6. 6), Felsőzsolca (HOM ltsz.: 53.702.3), Kurittyan (HOM ltsz.: 74.39.47; GÁDOR–HELLEBRANDT 1975, 138; KEMENCZEI 1984, 118–119), Sajóvamos (MOZSOLICS 1973, 175, a minta rajza MOZSOLICS 1973, 58, Abb. 7. 2; KEMENCZEI 1984, 119), Tornyosnémeti (MOZSOLICS 1973, Taf. 76; KEMENCZEI 1984, 122).

¹ Ezúton is szeretném hálás köszönetemet kifejezni Klusóczki Lajosnak, amiért a karperecet a múzeumnak ajándékozta.

² Herman Ottó Múzeum, leltározatlan.

2. kép. – Mád-Ősz-hegy – bronz karperec

Fig. 2. – Mád-Ősz-hegy – bronze armring

Mád közvetlen határából került már elő korábban egy rimaszombati típusú bronzkincs, a Pádi-hegyről. Ez lelőhelyünkől ÉNY-ra, kb. 4 kilométerre található. A lelet tartalmaz többek közt egy elkeskenyedő végű, ferdén rovátkolt díszű karperecet is; de ennek mintája más, mint az Ősz-hegyi karperecé (HELLEBRANDT 1980, III. t. 1). Mád tágabb környezetéből is több, hasonló korú kincslelet ismert, így pl.: Bodrogheresztúrról (KEMENCZEI 1984, 114, Taf. XLIIIc. 1–11, Taf. XLI-Va. 1–7, Erdőhorvátiból (KEMENCZEI 1984, 116,

Taf. XLIVb. 1–11), Felsődobszáról (KEMENCZEI 1984, 116, Taf. XLVI. 1–25), stb.

Mindezek alapján valószínűnek tartjuk, hogy az Ősz-hegyen egy újabb, a pilinyi kultúrába, pontosabban a rimaszombati típusú bronzleletek körébe sorolható kincsleletet bolygatott meg az eke.³

Patay Róbert
Herman Ottó Múzeum
3501 Miskolc Pf. 4.
patayr@freemail.hu

Irodalom:

- GÁDOR J.–HELLEBRANDT M. 1975: A Herman Ottó Múzeum 1973–1974. évi ásatásai és leletmentései. *HOMÉ* 13–14 (1975) 131–141.
- HELLEBRANDT M. 1980: A Mád-Pádihegyi bronzlelet – Bronze finds from Mád-Pádihegy. *HOMÉ* 19 (1980) 79–86.
- KEMENCZEI T. 1964: A tiszaszederkényi késő bronzkori raktárlelet – Der tiszaszederkényer Hortfund aus der Spätbronzezeit. *HOMÉ* 4 (1962–63) 37–43.
- KEMENCZEI T.: Die Chronologie der Hortfund vom Typ Rimaszombat – A rimaszombati típusú raktárleletek időrendi helyzete. *HOMÉ* 5 (1965) 105–175.
- KEMENCZEI T. 1969: Újabb bronzleletek Borsod megyéből – Neue Bronzefunde im Komitat Borsod. *HOMÉ* 8 (1969) 27–68.
- KEMENCZEI, T. 1984: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. Budapest.
- MOZSOLICS, A.: *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*. Budapest.

³ A térképet és a rajzot Nagy S. József készítette, munkáját ezúton is köszönöm.

Die Untersuchung der Textilreste an einem Bronzearmband aus der Spätbronzezeit

In Jánosháza (in Westtransdanubien) wurde in der 1940-er Jahren ein spätbronzezeitliches Hügelgrab von J. Lázár entdeckt (LÁZÁR 1955, 203–210, Taf. XXI–XXXI; JANKOVITS 1992, 47–52, Abb. 36–39). Im oberen Teil des Hügels wurden sechs Urnengräber gefunden. Sie waren durch flache Tuffsteine begrenzt. Der genaue Ritus und die Anordnung der Beigaben sind unbekannt. Dieses Hügelgrab gehört zur Späthügelgräberkultur im Bakony-Gebirge, zur Farkasgyepű-Jánosháza Gruppe und die Gräber wurden auf die Bz D Periode datiert (BÓNA 1963, 10; KŐSZEGI 1960, 156–157; KŐSZEGI 1988, 21–23; PATEK 1968, 27–50; PATEK 1970, 41–49; JANKOVITS 1992, 47–52). Es ist anzunehmen, daß ein Grab in der Ha C Periode in das spätbronzezeitliche Hügelgrab eingebettet wurde (JANKOVITS 1992, 47; KEMENCZEI 1996, 117). Aufgrund des gemischten Materials datierte J. Lázár die Hügelgräber fälschlicherweise auf die Ha C–D Periode.

Im ersten Grab waren die folgenden Beigaben (Inv. Nr.: UNM 1949.43.1–2, 8–10, 12–17) (Abb. 1. 1–10):

1. Massive Bronzearmbänder (2 Stück). Sie sind von rundem Querschnitt und wurden mit geometrischen Mustern verziert. Beide Exemplare wurden im Brand deformiert. Auf ihrer Oberfläche sind Textilreste zu beobachten (Abb. 1. 7–8).
2. Bruchstück eines Bronzearmbandes von rundem Querschnitt. Massiv. Mit waagrecht Kerbungen verziert (Abb. 1. 2).
3. Bronzearmband von rundem Querschnitt. Massiv. Stellenweise mit waagrecht Kerbungen verziert (Abb. 1. 5).
4. Schlangenförmige Bronzenadel, fünfmal gebogenes Exemplar mit rundem Querschnitt. Das Spiralende brach ab (Abb. 1. 6).
5. Bruchstücke von Bronzeröhrchen (7 Stück). Wahrscheinlich wurden sie als Halskette getragen (Abb. 1. 1).
6. Bruchstücke von kegelstumpfförmigen Bronzetutuli (Abb. 1., 3).
7. Bruchstück eines Bronzeanhängers, dessen oberes Ende zurückgedreht ist. Im Brand stark deformiert (Abb. 1. 4).

8. Bronzestücke. Unförmig verbrannt.

9. Schale. Ein tiefes, stark profiliertes Exemplar, auf der Bauchkante mit zwei waagrecht durchbohrten Handgriffen. Auf dem Boden befindet sich ein kleines Omphalos. Braunlichschwarz, graphitiert (Abb. 1. 9).

10. Miniaturschale mit einem überrandständigen Bandhenkel von dreieckigem Querschnitt. Gelblichbraun (Abb. 1. 10).

In diesem ersten Grab wurden an einem Bronzearmband Textilreste (Abb. 2) beobachtet. Bei dem Bestattungsritual wurden die kalzinierten Knochen und Bronzebeigaben vom Scheiterhaufen gesammelt und diese verbrannten Reste wurden anschließend in Textilien eingewickelt. Es ist ausgeschlossen, daß die Textilreste aus dem Kleid des Toten stammen, weil das Feuer so stark

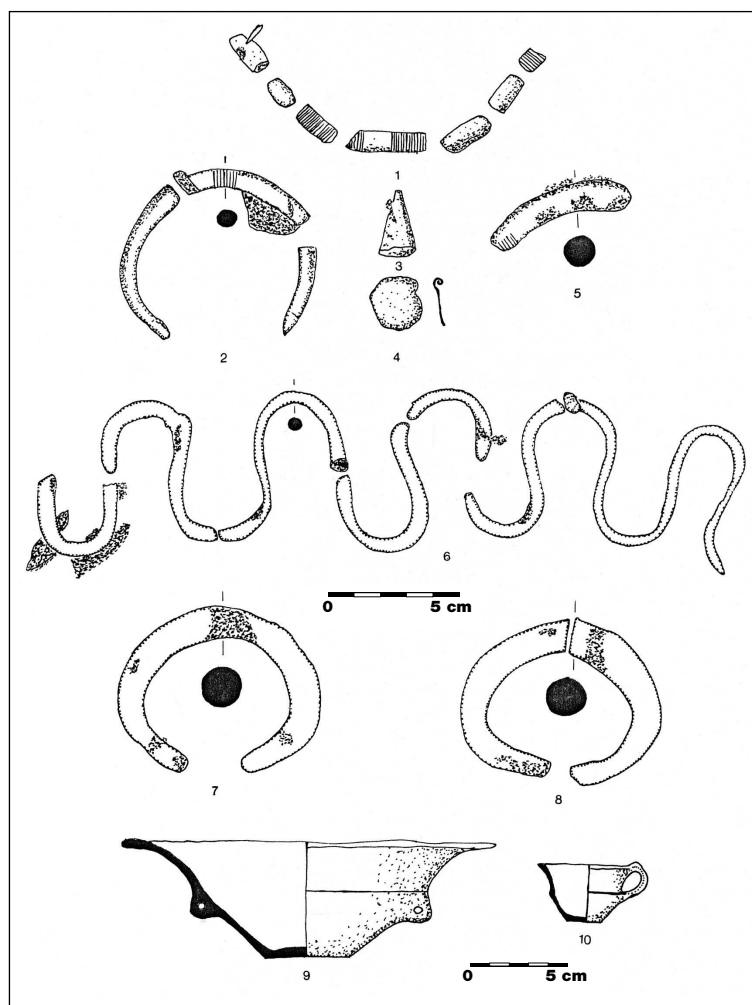

Abb. 1. Jánosháza – Beigaben des Grabes 1 (nach JANKOVITS 1992)
1. kép. Jánosháza – az 1. sír mekkékletei (JANKOVITS 1992 nyomán)

Abb. 2. Jánosháza – Grab 1, Armband mit Textilresten
2. kép. Jánosháza – 1. sír, bronz karperec textilmaradványokkal

war, daß auch die Bronzebeigaben im Feuer des Scheiterhaufens geschmolzen sind. Bei dieser Hitze wurde das Totenkleid vollständig verbrannt.

Beim archäologischen Material der Bronzezeit in Ungarn kommen Textilreste sehr selten vor. Deshalb war für uns die Bestimmung des Textilgrundstoffes sehr wichtig. Eine besondere Schwierigkeit bestand darin, daß der vorgefundene Stoff nur in äußerst geringen Mengen verfügbar war, und daß nur die Bronzepatina des Armbandes diese Textilreste bewahrt hat.

Die Untersuchung der Textilreste wurde von Erzsébet Gondár am japanischen Elektronenmikroskop vom Typ JSM 35 ausgeführt. Mit lichtmikroskopischer Untersuchung konnten wir kein Ergebnis erzielen. Man konnte nur sehen, daß nicht näher bestimmbare Textilien sich am Bronzearmband befinden. Von dem Armband nahmen wir eine kleine Probe, und so erhielten wir einen Brechungsquerschnitt, in dem elementare Wollfäden auf dem sich in Korrosion befindlichen Bronzestück sichtbar waren. Die Probe wurde mit Kohle- und Gold-Dämpfen präpariert.

Danach untersuchten wir die Probe in verschiedenen Vergrößerungen, und wir machten von diesen Aufnahmen (Abb. 3). In der 60- und 200-fachen Vergrößerung kann man nur die Textilfäden bemerken. In der 600-fachen Vergrößerung kann man schuppenförmige, für die Wolle charakteristische elementare Fäden sehen. Wenn wir den Querschnitt von bronzezeitlichen Wollfäden mit dem Querschnitt von heutigen elementaren Wollfäden (Abb. 4. a, b) vergleichen, können wir feststellen, daß beide zwar verschiedenen Zeiten angehören, jedoch die gleiche innere Struktur aufweisen.

Die Untersuchung verlief erfolgreich, weil wir sowohl in der Fläche als auch im Querschnitt für die Wolle charakteristische Kennzeichen der inneren Struktur gefunden hatten, nach der eine eindeutige Identifizierung möglich wurde.

Die Erfolge sind der Verwendung des Elektronenmikroskops zuzuschreiben.

Am Fundort Jánosháza-Országúter Flur wurde ein Teil des in der archäologischen Fachliteratur bekannten Hügels bei landwirtschaftlichen Arbeiten abgetragen. Die Grabreste wurden von M. Fekete frei-

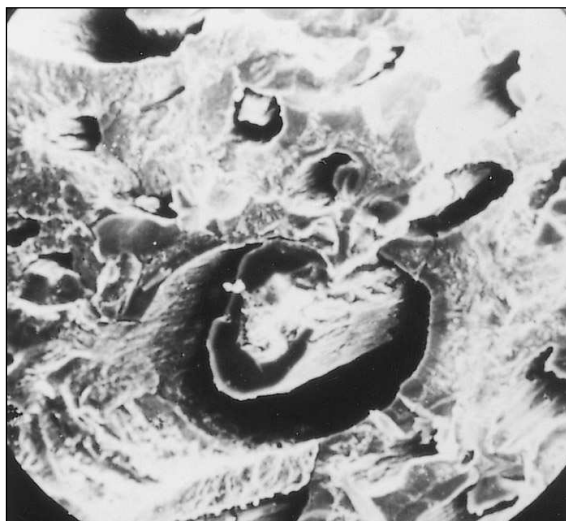
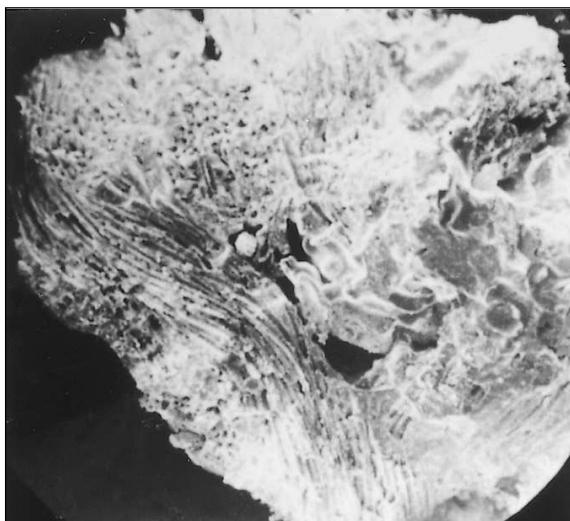

Abb. 3. Elektronenmikroskopische Aufnahmen des spätbronzezeitlichen Textilmusters in verschiedenen Vergrößerungen (60, 600)

3. kép. A késő bronzkori textilmintáról készített elektromikroszkópos felvételek különböző nagyításokban (60, 600)

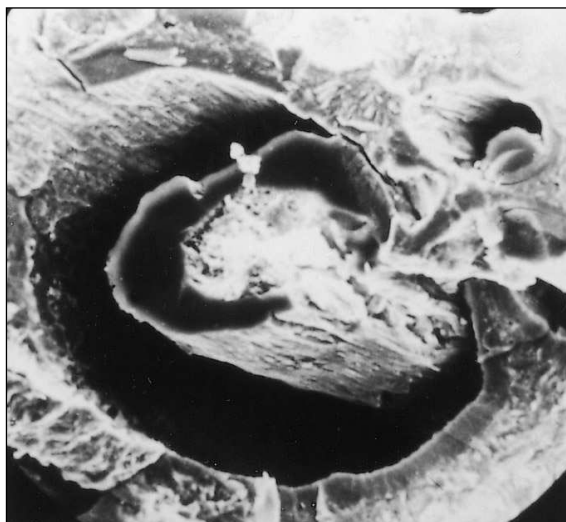
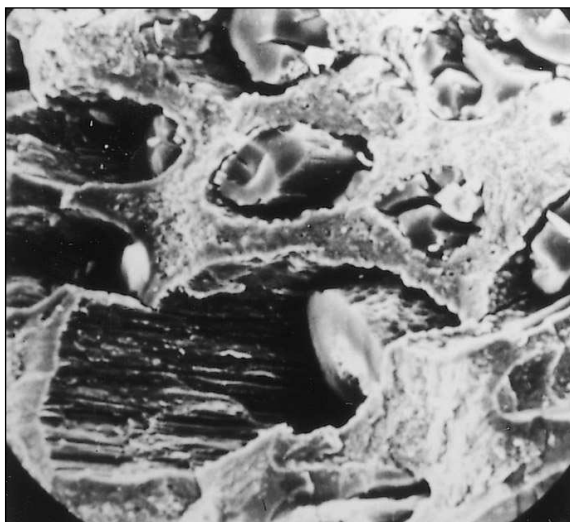

Abb. 4. a: Querschnitt von heutigen Wollfäden; b: Elektronenmikroskopische Aufnahmen des spätbronzezeitlichen Textilmusters in der 1000-fachen Vergrößerung

4. kép. a: mai gyapjúfonal keresztmetszete; b: a késő bronzkori textilmintáról készített elektromikroszkópos felvételek 1000 szerez nagyításban

gelegt (FEKETE 1984, 16). Der Bestattungsort war mit einem elliptischen Steinring umgeben. Im Hügel wurden zwei Brandschüttungsgräber freigelegt. Die Gräber wurden von M. Fekete der Jánosháza-Farkasgyepű Gruppe zugeordnet (FEKETE 1984, 16). Das Grab 2 lag auf der Schicht des Scheiterhaufens. In diesem Grab kamen folgende Beigaben vor: Waffe: Schwert, Schmucksachen:

Tutuli, Spiral- und Bernsteinperlen und Gefäße: Schalen, Krüge und eine Urne. Es ist sehr interessant, daß die Beigaben auch hier in einem Textiliensack beigegeben wurden. Auf den Gegenständen sind – wie auch auf den Armbändern des Grabes 1 bei der Ausgrabung von J. Lázár – Textilreste zu beobachten. Von diesen Textilreste haben wir bis jetzt kein Forschungsergebnis vorliegen.

Erzsébet Gondár

Biol. und Chem. M. Sc.
Innovatext Institut für Textilindustrie
1103 Budapest, Gyömrői utca 86.

Katalin Jankovits

Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK
2087 Piliscsaba, Pf. 1.

Bibliografie:

- BÓNA, I. 1963: *Pannónia története. (Geschichte von Pannonien)*. Budapest.
- FEKETE M. 1984: Jánosháza-Országúti dűlő. *RégFüz* 37 (1984) 16.
- JANKOVITS, K. 1992: Spätbronzezeitliche Hügelgräber in der Bakony-Gegend. *ActaArchHung* 44 (1992) 3–80.
- KEMENCZEI, T. 1996: Zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in NW-Transdanubien – A bronz- és a vaskor átmenete az Ény-Dunántúlon. *FolArch* 45 (1996) 91–131.
- KÓSZEGI, F. 1960: Beiträge zur Geschichte der ungarischen Urnenfelderzeit (Ha A–B). *ActaArchHung* 12 (1960) 137–186.
- KÓSZEGI F. 1988: *A Dunántúl története a későbronzkorban – The history of Transdanubia in the Late Bronze Age*. BTM Műhely 1, Budapest.
- LÁZÁR J. 1955: Hallstatt kori tumulusok a Sághegy távolabbi környékéről – Hallstattzeitliche Tumuli aus der weiteren Umgebung des Ságberges. *ArchÉrt* 75 (1955) 202–211.
- PATEK, E. 1968: *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*. ArchHung 44, Budapest.
- PATEK, E. 1970: Ein spätbronzezeitliches Grab in Bakonyszűcs-Százhalom. *ActaArchHung* 22 (1970) 41–49.

A sceptical re-assessment of Bronze Age navigation along the Western Pontic coast

Studying the composite structured stone anchors, I found that these finds are sometimes used uncritically in the reconstruction of ancient trade routes and trade systems (TÓTH 2002). One case in point is the Western Pontic littoral.

The arguments presented by certain Bulgarian scholars have appeared in the volumes containing the papers read at various symposia (e.g. POROJANOV–POPOV 1982; POROZANOV 1989; 1994). These are the following:

(1) Mediterranean stone anchors date to the Bronze Age;

(2) the stone anchors found in Bulgaria form a coherent group within the Mediterranean material;

(3) the mention of Thracian navigators in connection with the Trojan War (citing Homer and other more recent authors) and the voyage of the Argonauts (POROZANOV 1989).¹

Based on the above, these artefacts were used in the reconstruction of Late Bronze Age trade and attributed to local² or Mycenaean seafarers. These artefacts are also mentioned in Harding's influential work. Summarizing the evidence for the contacts between the Aegean and the Pontic littoral, he mentions these stone anchors: "The finding of (apparently) three such [ox hide] ingots, along with stone anchors that may go back into the Bronze Age, naturally makes the 'Bulgarian connection' especially interesting" (HARDING 1984, 241). There is a tendency to date stone anchors to the Bronze Age. The most important work arguing for this dating is McCaslin's study (MCCASLIN 1980). In his review, Gianfrotta noted that the dating of all of these stone anchors to the Bronze Age is rather problematic: in his view McCaslin only used the evidence from the Eastern Mediterranean and did not consider the datable anchors from outside this region (GIANFROTTA 1983). The use of the stone stocked wooden anchors began at the close of the 7th century B.C. (GIANFROTTA 1975; 1977) and thus stone anchors obviously continued

to be used after 1200. Frost recently noted that the use of the stone anchors continued, although "the larger sizes became obsolete on cargo-carriers during the Iron Age" (FROST 1997). At this point it is worth re-viewing this class of evidence.

The use of composite structured stone anchors³ (to which the majority of the material from Sozopol and Messembria belongs: DIMITROV–NICOLOV 1976; DIMITROV 1977; 1979) extends into the early 6th century B.C. and is not limited to the LBA, as shown by the following uncontroversial evidence:

(1) two Cypro-archaic oinochoae depict ships using stone anchors of uncertain type (WESTERBERG 1983, Figs 53–54);

(2) composite anchors were built into the archaic mole at Apollonia, Bulgaria (DIMITROV 1977);

(3) a composite structured stone anchor bearing a Greek inscription (NHAΣKOY) is known from Apollonia (DIMITROV 1977, Figs 3–4);

(4) two anchors with an archaic (?) Greek inscription (Π and ΠΕ) were found off Isola delle Femmine (Palermo) (TUSA 1997, 66, 71–72, Fig. 2, Tav. I);

(5) at least two of the anchors from Agde have been marked with a Greek letter (Π). They can hardly be earlier than the 7th century B.C. since the first maritime contacts developed between Etruscan, Phoenician and Greek cultures (FONQUERLE 1971; 1985, nos 108 and 290).

The NHAΣKOY anchor and the composite ones from Sozopol, Messembria, etc. differ conspicuously from the anchors that are securely dated to the Bronze Age: the diameter of the rope-hole and the tooth-holes of the former are nearly identical, and this is hardly the case for the period 1200 B.C.

An analogy to the parallelepiped form of the NHAΣKOY anchor can be quoted from the material found in the base of the mole of Apollonia (DIMITROV 1977, Fig. 2/20). The mole and the anchors found there must therefore be colonial

(although she did not claim that they were Thracian products).

³ Two or three holes pierce the surface of the stone slab. One served for the rope, the other one or two for a wooden bar that fixed the anchor to the seafloor. The first is the rope-hole, the last is the tooth-hole.

¹ Iliad XI. 220–230, (Pseudo-) Euripides (Rhesos I, 430–435), Diodoros (VIII, frg. 11). For the Argonauts: Apollonius Rhodius (Argonautica I, 580–930).

² FROST 1985, 362, Figs 7–8. She classified rectangular stone anchors with two holes as "Thracian" because she did not find any analogies from the Mediterranean

Greek. The anchors from the mole include all types of the composite class found in Bulgaria, suggesting that the composite structured anchors from this region are post-Bronze Age. 36 per cent of the anchors from Apollonia weigh 140–180 kg

and this indicates the use of the stone anchors by large ships in the archaic period.

Although there can be no doubt that there was marine trade in the Bronze Age in the Pontic, the composite structured anchors do not provide any evidence for this trade.

Attila J. Tóth
e-mail: roncsok@yahoo.com

References:

- MCCASLIN, D. E. 1980: *Stone Anchors in Antiquity: Coastal settlements and maritime trade-routes in the Eastern Mediterranean ca. 1600–105 BC*. SIMA 61, Göteborg.
- DIMITROV, B. 1977: Anchors from the ancient ports of Sozopol. *IJNA* 6 (1977) 156–163.
- DIMITROV, B. 1979: Underwater research along the South Bulgarian Black Sea coast in 1976 and 1977. *IJNA* 8 (1979) 70–79.
- DIMITROV, B.–NICOLOV, C. 1976: Stone anchors from the ancient ports of Sozopol. *IJNA* 5 (1976) 81–83.
- FONQUERLE, D. 1971: Les instruments d'ancrage en pierre au Musée d'Agde. *RAN* 4 (1971) 207–215.
- FONQUERLE, D. 1985: Les ancres primitives et antiques decouvertes sur le site subaquatique de l'antique Agathe-Tyche. In: Lazarov, M. (red.): *Thracia Pontica* 3, Sozopol 1985, 370–380.
- FROST, H. 1985: Stone anchors, criteriae for a corpus. In: Lazarov, M. (red.): *Thracia Pontica* 3, Sofia 1985, 354–369.
- FROST, H. 1997: Bronze Age stone anchors (Eastern Mediterranean). In: Delgado, J. P. (ed.) *Encyclopedia of Underwater and Marine Archaeology*, Yale University Press.
- GIANFROTTA, P. A. 1975: Le ancore votive di Sostrato di Egina a di Faillo di Crotone. *PP* 163 (1975) 311–318.
- GIANFROTTA, P. A. 1977: First elements for the dating of stone anchor stocks. *IJNA* 6 (1977) 285–292.
- GIANFROTTA, P. A. 1983: Dan. E. McCaslin: Stone Anchors in Antiquity. *Gnomon* 55 (1983) 336–339. (rec.)
- HARDING, A. F. 1984: *The Mycenaeans and Europe*. London.
- POROJANOV, K.–POPOV, V. 1982: Les recherches archeologiques sous-marines conduites par le Centre d'Histoire Maritime et d'Archeologie Sous-Marine a Sozopol. In: Fol, A. (ed.): *Thracia Pontica* 1, Sofia 1982, 311–316.
- POROZANOV, K. 1989: Ships in Thrace during the Bronze Age. In: Tzalis, H. (ed.): *TROPIS III. 3rd International Symposium on Ship Construction in Antiquity*. Athens 1989, 347–351.
- POROZANOV, K. 1994: Les ports dans les épopées homériques et la Thrace Pontique. In: *Thracia Pontica* 5, Varna 1994, 209–216.
- TÓTH, J. A. 2002: The composite structured stone anchors in the ancient Mediterranean (typology, chronology and their role in the reconstruction of the ancient trade). A proposal. *ActaArchHung*, in press.
- TUSA, S. 1997: Rinvenimenti archeologici subacquei presso Isola delle Femmine (Palermo). *Archeologia Subacquea* 2 (1997) 65–72.
- WESTERBERG, K. 1983: *Cypriote ships from the Bronze Age to 500 BC*. Göteborg.

Két preszkíta sír Kompolt-Kígyósérről

Az M3-as autópálya építési előmunkálatai során 1994. június 1–október 18. között Domboróczi László, az egri Dobó István Vármúzeum régésze ásatást végzett Kompolt-Kígyósér (Heves megye) területén. A 96,7 és a 97,1 km szelvények közötti szakaszon kb. 400 m hosszan és 60 m szélességben eltávolította a felső humuszréteget. A 97,0 km karó közelében, a feltárt rész északi szélén két preszkíta sírt talált (1. kép).¹ Az ásató szerint elképzelhető, hogy ezek egy kisebb preszkíta temető legdélebbi sírjai lehettek. A terület itt megközelítőleg sík, nagyobb kiemelkedése nincs. A Kígyósér régi, keskeny medrében – ami a síroktól kb. 300 m-re nyugatra és északnyugatra kanyarog – csak időnként folyik a víz. Mindkét sír az eredeti járásintztól számított kb. 60–70 cm abszolút mélységben volt.

15/5. sír

ÉK–DNY-i tájolású, felül ívelt, alul szögletes sarkú sírgödörben hasonló tájolású, zsugorított csontvázast sírt találtak. A halott koponyája és teste a jobb oldalára dőlt, a lábakat zsugorított helyzetben jobb oldalra felhúzták, a két kar a jobb térd alatt és felett feküdt (2. kép).

A Mende Balázs által elvégzett embertani elemzés szerint a 15. számú váz neme férfi, robusztus koponyájú és testalkatú, a férfi természetekategóriák szerint kistermetű, becsült elhalálzási életkora 40–60 év. Számított testmagassága (Sjovold alapján): 159,7 cm, (bal tibia: 348 mm, jobb femur: 413 mm).²

Melléklete:

A koponya fölött egy kívül fekete, belül sárgás, barnás színű, nagyon rossz, morzsálékos anyagú, apró darabokra törött edény részek voltak. Két töredéken kisméretű, belülről kinyomott bütyök látható. Rossz minősége miatt restaurálni nem lehetett. Mellette és benne is állatcsontok feküdtek.

16/6. sír

ÉK–DNY-i tájolású, szögletes sírgödörben hasonló tájolású zsugorított váz feküdt. A koponyája bal oldalára dőlt, a halottat a hátára fektették, csak a lábait húzták fel bal oldali irányban zsugorított helyzetbe. Bal karja a test mellett, jobb karja könyökben behajlítva a bal alkarján feküdt (3. kép).

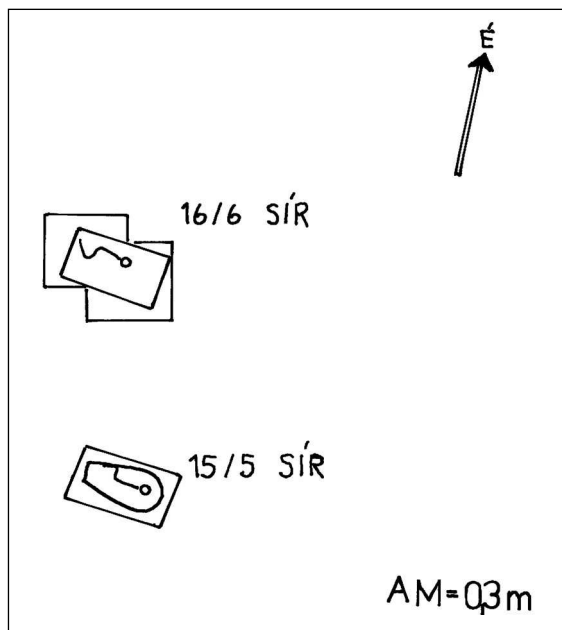
A 16. számú sír női (?) – egy jellegzetes medencemorfológiai jelleg alapján nőinek tekintendő – robusztus koponyájú és vázcsontozatú csontváz, becsült elhalálzási életkora 40–50 év. Számított testmagassága (Sjovold alapján): 165,9 cm, (jobb femur: 443 mm).

Melléklete:

1. A koponya fölött egy kívül fekete, belül vöröses színű, morzsálékos anyagú, apró darabokra törött edény részek fe-

¹ Köszönöm Domboróczi Lászlónak, hogy a sírokat közlésre átengedte.

² Köszönöm Mende Balásznak a sírok embertani elemzését és az eredmények közlési lehetőségét.

1. kép. Kompolt-Kígyósér – a sírok elhelyezkedése, a temetőterkép részlete

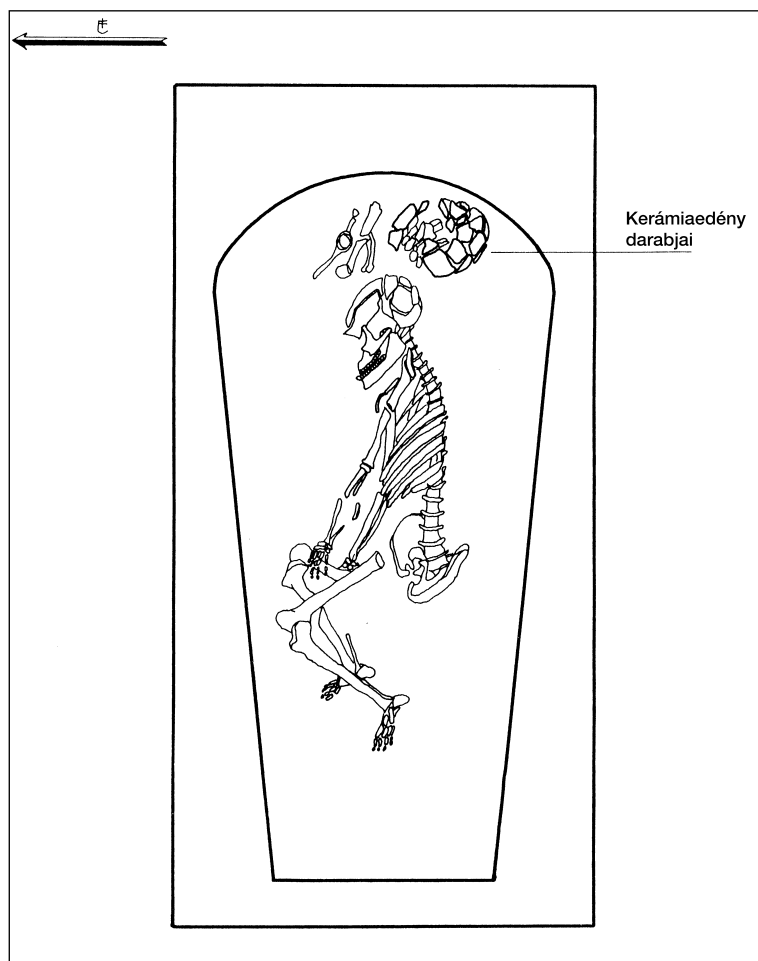
Fig. 1. Kompolt-Kígyósér – position of the graves, detail of the cemetery map

küdtek egy csomóban. Valószínűleg szélesen kihajló peremű, nagyméretű, talpgyűrűs urna lehetett. A talpgyűrű átmérője: 9,5 cm. Rossz minősége miatt restaurálni nem lehetett.

2. Alatta egy fekete színű, fülénél egy kissé benyomott peremű, hengeres nyakú, nyomott gömb testű, enyhén omphalosos aljú tál volt. Egy peremre és hasra támaszkodó, függőleges árkolással kettéosztott szalagfűl díszíti. Belső oldalán nagyon halványan bekarcolt díszítés látszik, amelynek mintája: körben bekarcolt vonalkötegekbe négy köteg szimmetrikusan elhelyezett, függőlegesen bekarcolt vonalköteg fut bele. Pá.: 14,5 × 14 cm, Fő.: 3 cm, Ma.: 7,4 cm, Ltsz.: A 95.3.37. (4. kép).
3. A nagy edényben (urnában ?) és mellette állatcsontok helyezkedtek el. A Vörös István által elvégzett elemzések szerint ezek a következők: fiatal szarvasmarha bal oldali medence és keresztcsontja a fartővel, jobb oldali combcsont és két borda a mellcsonttal.³
4. A tál alatt a koponya bal oldalán egy laposra csiszolt őrlőkő volt.

Az egyenes vagy enyhén kihajló peremű, ívelt hasú, de perem fölé magasodó fűlű (KEMENCZEI 1984, 69; PATEK 1968, 109, Taf. VII. 47. típus) csészetípus a Kárpát-medencei késő bronzkori, kora vaskori népeknél általánosan előforduló for-

³ Köszönöm Vörös Istvánnak az elvégzett és közlésre átengedett meghatározásokat.

2. kép. Kompolt-Kígyósér – 15/5. sír
Fig. 2. Kompolt-Kígyósér – grave 15/5

ma. Ritkább és kissé más jellegű a Kyjatice-kultúra földvárában, Szilvásváradon előkerült független belsődíszes tál (D. MATUZ 1999, 30–33, 23. kép 1) vagy az urnamezős kultúra anyagában előforduló, peremre támaszkodó egyfülű csésze (PATEK 1968, Taf. VII. 8. típus). Perem fölé magasodó fülű formája gyakori a preszkíta sírokban (KEMENCZEI 1988, 2. kép 5; 1989, 8. ábra 2; PATEK 1990, 7. tábla, 21. tábla 6, 8; 1993, Abb. 28. 10, Abb. 31. 28). Egyenes nyakú változata is ismert (KEMENCZEI 1988, 3. kép 9, 4. kép 8; 1989, 5. ábra 3, PATEK 1990, 2. tábla 4, 6. tábla 2), amit nem tekintenek külön típusnak. A fül árkolása is megtalálható néhány darabon (PATEK 1990, 5. tábla 24, 8. tábla 18). A Kyjatice-kultúra kései, barlangi leletei közül, Aggtelek-Baradla barlangból került elő egy töredék, ahol a bekarcolt középső körökből függőleges vonalcsoporthoz indul ki (KEMENCZEI 1984, 45, Taf. CIV. 9). A lengyelországi Laski kėső lausitzi anyagában a belső koncentri-

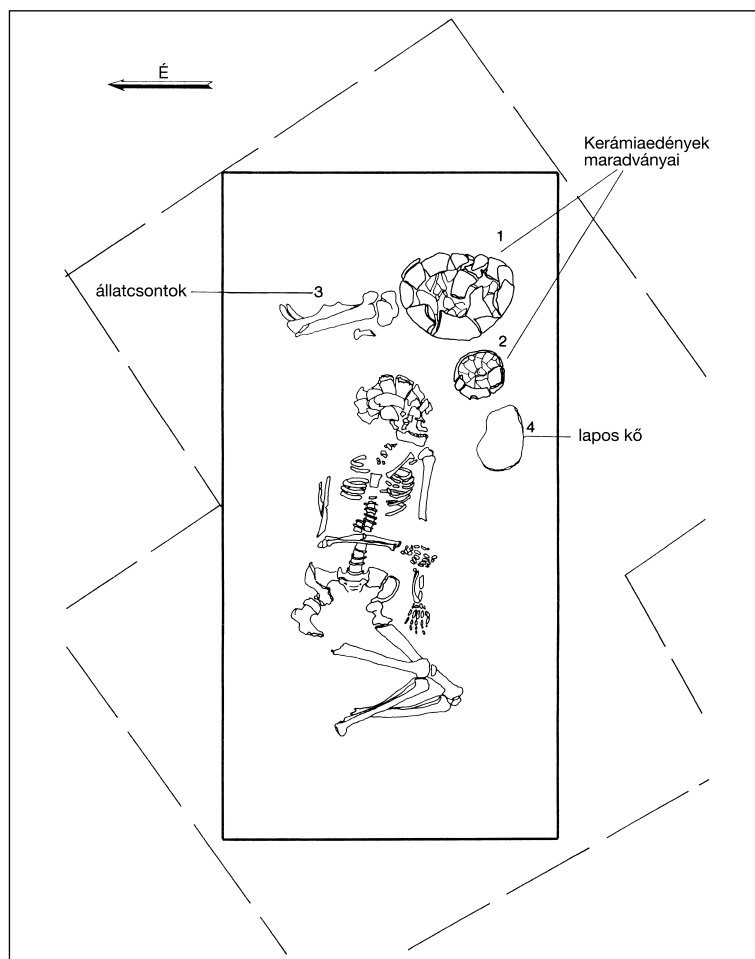
kus körből kiinduló négy függőleges besimításköteggel díszített tál nagy mennyiségben fordul elő (MALINOWSKI 1993, 376, 1729, 5740. sz. darabok, stb.). Középről kifutó vonalkötegek díszítenek egy dormándi preszkíta edénytöredéket (PATEK 1990, 3. tábla 2), a mi edényünkhöz leginkább hasonlító tálak Füzesabony-Öregdombról származnak (KEMENCZEI 1989, 4. ábra 3, 6. ábra 2).

A preszkíta sírok jellegzetességei között tartják számon a sírokban elhelyezett lapos kődarabokat. Két, az algyői temetőben talált kő (D. MATUZ 2000, 145–146, 6. kép 3, 10. kép 3.) kapcsán megvizsgáltuk a sírokban (PATEK 1990; 1993; KEMENCZEI 1988; 1989) levő kövek elhelyezkedését és a követ tartalmazó sírok nemét. Megállapítottuk, hogy a 22 lapos követ tartalmazó preszkíta sírból 14 női, 4 gyereksírból került elő, 3 feltételelesen nőnek meghatározott sírból, egy sírnál pedig a nembeli meghatározás ismeretlen volt. A másik fontos megfigyelésünk az volt, hogy az esetek nagy részében az alsó lábszár bal oldalán találhatók a kövek (12 sírnál), néhány

esetben a medence alatt vagy jobb oldalon. Ezek mind nyújtott csontvázas sírok mellékletei, három esetben – a Füzesbony-Kettős-halmi 42. gyereksírban a koponyatetőnél volt a kő (PATEK 1990, 64), a 62. női sírban a karoknál jobb oldalt (PATEK 1990, 64, 32. tábla 2, 15. tábla 10), Tarnaörs-Csárdamajoron a 2. női sírban az edények mellett, a koponyától É-ra volt a kő (PATEK 1990, 67, 35. tábla 1, 18. tábla 5) – a sírok zsugorított helyzetűek. A vizsgált kompolti sírunk is női sír, és a lapos kő a zsugorított váz koponyájának bal oldalán feküdt, ami újabb adalék az őrlőkövek nembelileg meghatározott, kötött rítusú elhelyezéséhez. Megvizsgáltunk (D. MATUZ 2000, 146) néhány szkíta temetőt, és azt tapasztaltuk, hogy a szkíta zsugorított női vagy gyerek sírokban a kövek hasonlóképpen, a fej mellett helyezkedtek el. Ezért feltételeztük, hogy ez a temetkezési szokás, a preszkíta népességnek az a rétege, akiket zsugorított helyzetben, kő melléklettel temettek el, továbbélt a szkítakor idején is.

Az állatcsont mellékleteket a preszkíta sírok általános jellemzőiként tartják számon (SZABÓ 1969, 75; KEMENCZEI 1988, 96; PATEK 1990, 70). A halotti tor emlékei megtalálhatók férfi, női és gyereksírokban a földre helyezve, vagy edénybe, általában nagy táliba rakva is. A Heves megyei sírok kb. felében, a mezőcsátiak nagy részében találunk birka és szarvasmarhacsontokat, Algyőn juh- és kecskecsontok fordultak elő. A kompolti sírok mellékletei a szarvasmarha áldozatok számát gyarapítják. Ez a temetkezési rítus megtalálható a sztyeppe vidéki preszkíta és az erdélyi korai szkíta népességnél is.

Szabó János Győző és Kemenczei Tibor megvizsgálta a preszkíta sírokat temetkezési rítusuk szerint. Megállapították, hogy a legtöbb zsugorított sír a Mátra hegység lábánál fordult elő, a csontvázak általában háton fekszenek, jobbra felhúzott lábakkal, de kis számban előfordult a bal oldali zsugorítás is. A maktári és a füzesabony-kettőshalmi temetőben a zsugorított sírok északon, a nyújtott csontvázasak a temető déli részén voltak. Kemenczei Tibor véleménye az, hogy leleteik szerint különbség nincs közöttük (SZABÓ 1969, 72–76; KEMENCZEI 1993). Szabó János Győző összehasonlította a preszkíta és szkíta kori zsugorított temetkezéseket, a kerámiaanyag és a rítus szerint is genetikai kapcsolatot tételezett fel közöttük. Feltételezte, hogy preszkíta népesség ezen rétegével rokon népcsoportok újabb hulláma a Ha D korban Podólia, Dobrudza és Havasalföld felől érkezett, amelyek hanyatt fekvőek és jobb oldali zsugorításúak, valamint néha a koponya alá kőlapot helyeztek (SZABÓ 1969, 77–78). Feltűnő, hogy a dél-alföldi 24 preszkíta temetkezés közül 12 háton fekvő, nyújtott helyzetű, 9 bolygatott (tehát nem lehet eldönteni, hogy hogyan feküdtek a sírban), vagy melléklet nélküli, feltételelesen preszkíta sír, egy hamvasztásos sír (Csongrád-Felgyő), egy halomsír (Gyoma), egy pedig enyhén zsugorított helyzetű sír (Algyő, 19. sír) (D. MATUZ 2000, 139, 147–149, 3. kép 1). Az Észak-Magyar-

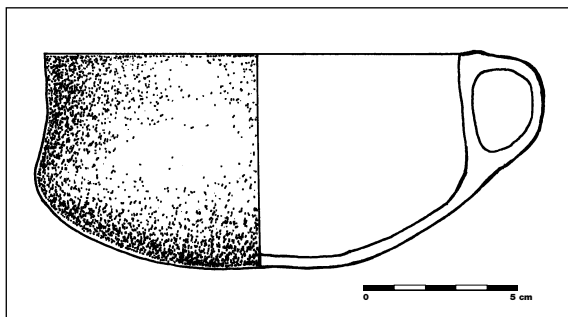
3. kép. Kompolt-Kígyósér – 16/6. sír
Fig. 3. Kompolt-Kígyósér – grave 16/6

országon előkerült 144 sír⁴ közül 76 háton fekvő, nyújtott helyzetű (kettő ún. békafekvésben volt), 25 zsugorított helyzetű, 39 bolygatott vagy melléklet nélküli sír és 2 urnasír volt. Tehát a zsugorított temetkezések Észak-Magyarországra jellemzőek, de ott se fordulnak elő nagy számban, arányuk a nyújtott helyzetűeknek csak egyharmada. Ez a kötött temetkezési rítust alaphelyzetnek tekintve a preszkíta népesség többrétegű etnikai összetételére, esetleg a temetkezések időbeli különbségére utalhat.

A leletanyag értékelése

Preszkíta sírok, a mezőcsáti kultúra leletei legnagyobb számban – mint láttuk – Észak-Magyarországon kerültek elő. A Heves megyei lelőhelyek: Füzesabony-Kettőshalom, Maktár-Kospérrium,

⁴ Az adatok néha egymásnak ellentmondóak, igyekeztem a legreálisabbal számolni.

4. kép. Kompolt-Kígyósér – a 16/6. sír edénymelléklete
Fig. 4. Kompolt-Kígyósér – vessel from grave 16/6

Sírok-Akasztómály, Tarnaörs-Csárdamajor, Dormánd-Hanyi puszta, Boconád-Dobogó, Hatvan-Strázsahegy, Zaránk-Erki halom, Aldebrő (PATEK 1990), Tarnabod-Téglás, Besenyőtelek (KALICZ 1969, 34; PATEK 1990, 69), Füzesabony-Öregdomb, Füzesabony-Csörszárok, Füzesabony-Homokbánya (GALLUS-HORVÁTH 1939, 11; KEMENCZEI 1989, 55–60). Kompolttól nem messze, Kál-Legelő területéről is előkerültek preszkíta sírok (SZABÓ 1969, 73; PATEK 1990, 69).

Területileg Kompolt a Heves megyei temetőik által körülhatárolt terület közepén fekszik. Az autópályás leletmentéseknek köszönhetően Tagi-rét lelőhelyen a 258-as objektum, egy Ha B3 periódusra datált preszkíta kút (D. MATUZ-SZABÓ-VADAY 1998) az első hitelesen feltárt preszkíta telepet jelöli. Jelentősége emellett az, hogy a késő urnamezős kultúra hatását tükröző edényei miatt feltételeztük, hogy nem az első, hanem a második vagy harmadik bevándorló hullám hagyatéka került elő itt, amelyik már a dél-dunántúli népességgel is kapcsolatot tartott. A kígyóséri most ismert két sír mellett a Kompolt-Kistér lelőhelyen talált szórvány sír szintén feltehetően preszkíta lehetett. A 257. objektum, egy zsugorított csontvázas sír melléklete egy kúp alakú bronz lemezcsün-

gő volt, aminek alapján a sírt a középső bronzkortól a késő bronzkor kezdetéig datálták (GOGÁLTAN 1999, 118, 175, 44. ábra, 17. tábla 257. 6). A kúp alakú bronz lemezcsüngők a középső bronzkor mellett a preszkíta sírok legjellemzőbb mellékletei közé tartoznak (KEMENCZEI 1993; D. MATUZ 2000, 143–144), ennek alapján a sír mezőcsáti kultúra emléke is lehet. Mivel a kompolti sírok száma és anyaga nagyon kevés, a teljes telep pedig feldolgozatlan, összefüggésükről még nem nyilatkozhatunk.

A Borsod megyei preszkíta lelőhelyek: Ároktő-Dongóhalom, Ároktő-Pélypuszta, Tiszakeszi-Szódadomb, Tiszakeszi-Tisza utca, Miskolc-Hejőcsaba, Muhi-Jászoltó dűlő, Noszvaj, Sajóbáony, Szirmabesenyő, Tokaj környéke, Sajókeresztúr⁵ (KEMENCZEI 1988) és Mezőcsát (PATEK 1993). Az észak-magyarországi preszkíta sírok a Tisza és mellékfolyói (Tarna, Sajó) mentén a sík területeken – a lovas, nagyállattartó életmódnak megfelelően – helyezkedtek el.

Szlovákiai preszkíta lelőhelyek: Salka /Ipoly-szalka/, Želiezovce /Zseliz/, Maňa /Mánya/, Ivánka pri Nitre /Nyitraivánka/, Dvorníky-Posádka /Szolgagyőr/, Dvorníky /Udvarnok/, Sered' /Szered/, Senica /Szenice/, Podolí-Žuráň (ROMSAUER 1999), Pata /Vágpatta/ (CHEBEN 1999, 65, 66, Obr. 41) a késő urnamezős kultúra területén, szintén sík vidéken, a Duna mellékfolyói mellett találhatóak.

A kompolt-kígyóséri sírok a mezőcsáti kultúrán belül temetkezési rítus és mellékletek szempontjából a füzesabonyi és a tarnaörsi sírokhoz állnak legközelebb, a Ha B3 periódus végére, esetleg a Ha C1 periódus elejére, a Kr. e. VIII. századra keltezzük őket.

D. Matuz Edit

Budapesti Történeti Múzeum
1014 Budapest, Szent György tér 2.
Matuz.edit@mail.btm.hu

⁵ A Kemenczei Tibor által a mezőcsáti kultúrához sorolt cserépfalu-mésztetői település véleményem szerint a Kyjatice-kultúra erődített földvára, amely edénytöredékei tanúsága szerint megérte a Ha B periódus végét.

Irodalom:

- CHEBEN, I. 1999: Záchranný výskum v Pate – Rettungsgrabung in Pata. *AVANS Nitra* 1999, 65–66.
- GALLUS, S.–HORVÁTH, T. 1939: *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie – A legrégibb lovasnép Magyarországon*. DissPann Ser. II. No. 9. Budapest.
- GOGÁLTAN, FL. 1999: A bronzkori lelőhely értékelése. In: Petercsák T.–Szabó J. J. (szerk.): *Kompolt-Kistér. Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3-as autópálya nyomvonalán – A Neolithic, Bronze Age, Sarmatian and Avar site. Rescue excavation at the M3 motorway*. Heves Megyei Régészeti Közlemények, Eger 1999, 171–175.
- KALICZ N. 1969: Heves megye régészeti emlékei I. Őskor In: Dercsényi D.–Voit P. (szerk.): *Heves megye műemlékei I*. Budapest 1969, 15–39.
- KEMENCZEI, T. 1984: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. Budapest.
- KEMENCZEI T. 1988: Kora vaskori leletek Dél-Borsodban – Früheisenzeitliche Funde in Süd-Borsod. *HOMÉ* 25–26 (1988) 91–105.
- KEMENCZEI T. 1989: Koravaskori sírleletek az Alföldről az őskori gyűjteményben – Grabfunde der Früheisenzeit von der Tiefebene in der Prähistorischen Sammlung. *FolArch* 40 (1989) 55–74.
- KEMENCZEI T. 1993: *A Kárpát-medence keleti kapcsolatai a Kr. e. 8. században*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest.
- MALINOWSKI, T. 1993: *Laski Materiały z cmentarzyska kultury luzyckiej*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk.
- D. MATUZ E. 1999: A kyjatice kultúra földvára Szilvásvár–Töröksáncon – Der Erdwall der Kyjatice-Kultur in Szilvásvár–Töröksán. *Agria* 35 (1999) 5–84.
- D. MATUZ E. 2000: A Szeged-Algyő 258. kútkörzet területén feltárt preszkíta temető – Das präskythische Gräberfeld im Brunnenbezirk 258 von Szeged-Algyő. *MFME–Studia Archaeologica* 6 (2000) 139–164.
- D. MATUZ E.–SZABÓ J. J.–VADAY A. 1998: Preszkíta kút Kompolton – Ein präskythischer Brunnen in Kompolt. *CommArchHung* (1998) 41–62.
- PATEK, E. 1968: *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*. Budapest.
- PATEK E. 1990: A Szabó János Győző által feltárt „preszkíta” síranyag. A Füzesabony-Mezőcsát típusú temetkezések újabb emlékei Heves megyében – Die von János Győző Szabó freigelegten „preskythischen” Grabfunde. Die neueren Denkmäler der Bestattungen des Typ Füzesabony Mezőcsát im Komitat Heves. *Agria* 25–26 (1990) 61–118.
- PATEK, E. 1993: *Westungarn in der Hallstattzeit*. Acta Humaniora, Band 7, Weinheim.
- ROMSAUER, P. 1999: Zur Frage der Westgrenze der Mezőcsát-Gruppe. In: Jerem, E.–Poroszlai I. (ed.): *Archaeology of the Bronze and Iron Age. Proceedings of International Archeological Conference Szászhalombatta, 3–7 October 1996*. Budapest 1999, 167–176.
- SZABÓ J. GY. 1969: A hevesi szkítakori temető. Hozzászólás az Alföld szkítakori népességének kérdéséhez – Das Gräberfeld von Heves aus der Skythenzeit. Beitrag zum Problem der Population des Ung. Tieflandes in der Skythenzeit. *EMÉ* 7 (1969) 55–128.

Szkíta és kelta településnyomok Törökszentmiklós-Kenderparton

(A 2000. nyarán végzett ásatások eredményeiről)

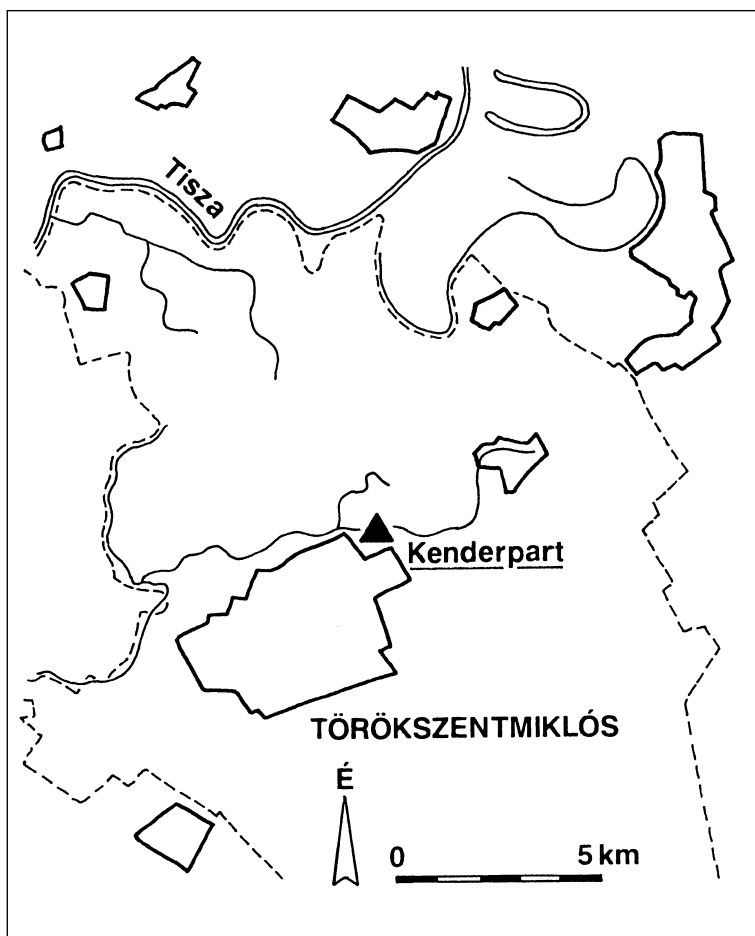
Az alcímben jelzett esztendőben a szolnoki Damjanich Múzeum régészeti feltárásokat folytatott Törökszentmiklós várostól északkeletre, a 4. számú műút a települést észak felé elkerülő nyomvonalán (1. kép). Hét korszak/kultúra emlékének került napvilágra a Kenderpartnak nevezett határreszen, a prehistóriát tekintve az alábbiak: alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája, bodrogkeresztúri és gávai kultúra. A történelmi időkben a szkíták, kelták, szarmaták és a gepidák megtelepedésére sikerült adatokat nyerni. Az alábbi rövid beszámoló a vaskorból ránk maradt telepuletokról kíván tájékoztatást, keresztmetszetet nyújtani. (Az ásatás Csányi Marietta vezetésével zajlott, Tárnoki Judit és a szerző közreműködésével.)

Középső vaskor (szkíták)

A Kr. e. I. évezred durván középső évszázadaira, a dél-oroszországi irániak jelenlétére fényt vető településnyomok (és kizárólag csak ilyenek) a föl-tárt terület északi és déli részén mutatkoztak – objektumcsoportot alkotva vagy elszórtabban, magányosabban. Markáns kis koncentrációt tudunk dokumentálni a szakadó magaspart peremétől nem messze. Három lakóépítmény sorakozott itt csupán néhány méterre egymástól. Távlabbi-további telepjelenségekkel emelkedik úgy féltucat körüli a Kenderparton kiásott szkíta objektumok száma.

Ezen vaskori épületek fő jellemzője, hogy valamennyi földbe, ill. félig földbe ástott volt, s hogy mindegyiknél elég határozottan tűnt elő a keményebb padló, mint a lakásfunkció egyik döntő ismérve. Ez a járszint a mai földfelszíntől számítva mélyebben húzódott. A szóban forgó három objektum kerek formájával, 2,5–3,5 méter körüli méretével, egyetlen középső oszlophelyével olyan jurta-szerű konstrukciót tárt szemünk elé, amely az alföldi szkíta telepkutatásban egészen különlegesnek tartható. Egykori tetejüknek magától értődően kúposnak kellett lennie (2. kép). A többi objektum, szerkezetében legalábbis, nem volt ennyire határozott vonásokkal leírható.

A régészeti leletek két nagy csoportja, a kerámia és az egyéb tárgyak mennyiségben, az összképet véve átlagosnak, szokásosnak mondható. Az elsőnél a feltárás során három fajtát lehetett elkülöníteni: a korongolt finom, a korongolt/kézzel formált? szemcsés, és az igazi durva, valóban kézzel készített változatot. Leltünk egy korsószerű, hullámvonaldíszes edényt (esetleg kora népvándorlás kori?). Ugyancsak a fazekas készítette agyagárúnál veendő

1. kép. Törökszentmiklós-Kenderpart – a lelőhely térképe
Fig. 1. Törökszentmiklós-Kenderpart – site map

számba a magasfülű bögrék/csészék, pl. bikónikus testtel. A szkíta kor másik tipikus kerámiafajtájából, a behúzott peremű tálból is számos került napvilágra (finomabb kézzel készített variánssal együtt). A szemcsés készítmények körét zömmel vastagabb falú, nagyobb, tárolóedény-mérethez közelítő cserépáruból való darabok reprezentálják – szakszerű elkülönítésük a jövő kutatási főladata kell legyen. A valódi (leg)durvább kerámika között hordóhoz-félhordóhoz hasonlatos – tehát lágyan ívelt oldalú – formákra utalhatunk, számos esetben tagolt, ujjbenyomkodásos vagy bevagdossított plasztikus bordával, rátéttel. Emellett egyéb variánsok is előfordulhatnak (3. kép).

A cserepeken kívül számos más régészeti leletet gyűjtöttünk össze, közte kisebb, alig meghatározható bronz- és vastárgyakat. A primitív kivitelű, általában kettős kónikus orsógombok egynémelyike díszített (pl. bevagdossással). Előkerültek különböző formájú, zömmel kúpos szövőszéknehezékek is. A talált kódarabok, a fölhagyott épületgödörökbe, mint hulladékgyűjtő helyekre vetettek sorában őrlőeszközök töredékei (így malomkövek?) is vannak. Ügyeltünk a halcsontok lehetőség szerinti gondos összeszedésére. Az egész leletanyagot mindennapos módon egészítik ki az égett tapasztásrögök (házfal-maradványok) és az állatcsont.

A Kenderparton föltárt szkíta településrészlet régészeti leletei, megfigyelésünk szerint, határozottan, élesen elválasztható az utána következő kelta periódustól, azaz legalább évszázados hiátussal szükséges számolnunk. A fentebb röviden bemutatott együttest a La Tène A–B időszakra, a Kr. e. V–IV. századra, a szkíta kor derekára keltezhetjük.

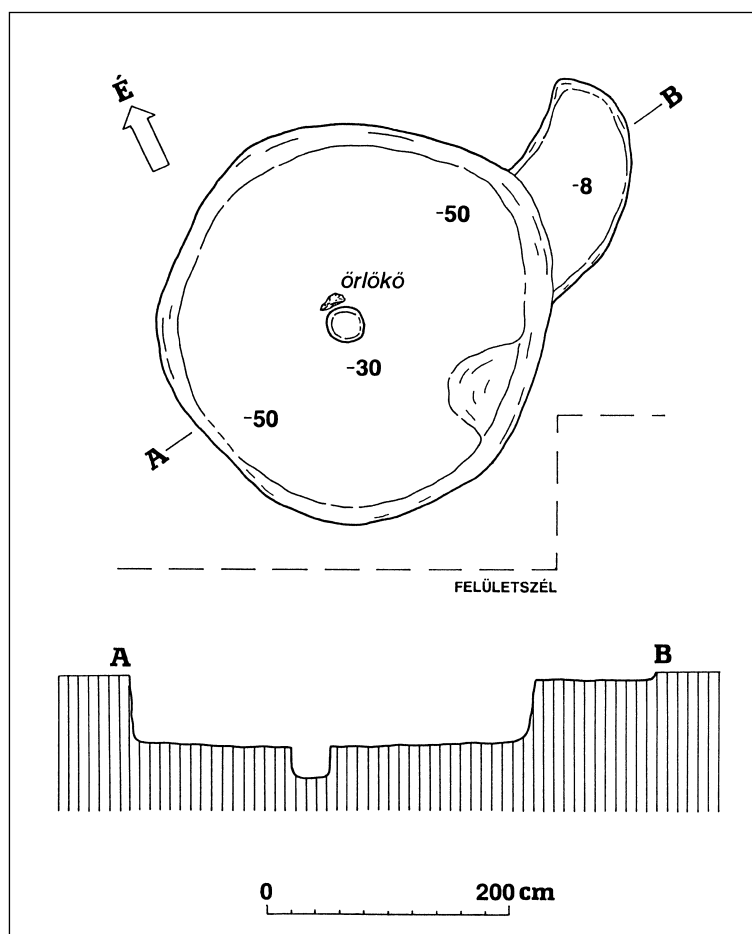
Késő vaskor (kelták)

A szkítákat követő nép, a kelták településhelyének maradványai, a római császárkoriakhoz hasonlóan pl. területünk egészen megfigyelhetők voltak elszórtan, de laza csoportosulásokat alkottak. Talán két-két ház esetében beszélhetnénk ilyenről az északi és a déli részen, s talán egy harmadikról is, amely kevésbé markáns objektumokból állt.

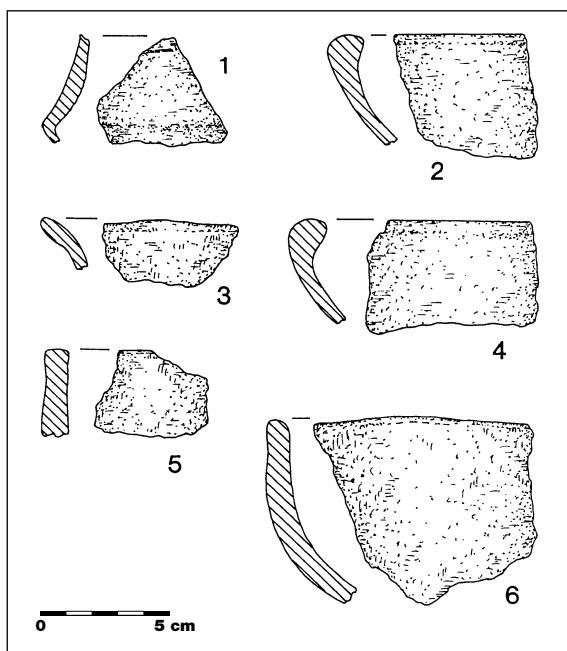
Ha mindent számba veszünk, nem több, mint úgy féltucatnyi a kelta telepjelenségek együttese.

Három objektumtípus került munkánk folyamán kiásásra, dokumentálásra. A számosabb csoportot (három–négy) az igazi, mélyebb gödörházak alkotják nagyobb (3–6 méteres), ámde a korszakban standard, 15–20 m² körüli alapterülettel. Tipikus nyugat–keleti fekvésű téglalap alakúak voltak, masszív kétágasos stb. kunyhóalapozások – következésképp szelemenese tetejűeknek kellett lenniük. Bennük további cölöpnymokat, belső vermet és talán padkát (a déli oldalon) is kibontottunk (4. kép). Egy objektumot, amely magas padlószinttel, valamint oszlophelyszerű jelenségekkel tűnt elő, föltételezsen valamiféle, legnagyobb részében a földfelszínen álló épület nyomának tarthatunk. Az Alföldről kevés kelta (publikált) telep gödröt ismerünk; a Kenderparton előkerült egy ilyen. Sekélyebb, szabályos kerek formájú, cca. hengeres falú volt, nagyságrendben a szarmata és a gepida vermeknek megfelelő. A „felszíni” ház közelében feküdt.

A gazdaságok, a kelta paraszti-háziipari munka

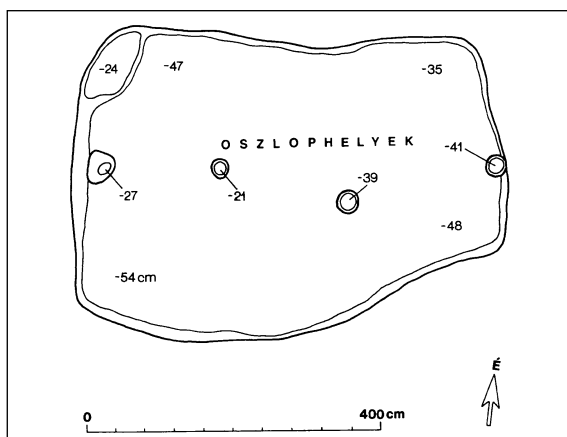

2. kép. Törökszentmiklós-Kenderpart – 22. objektum, szkíta gödörház
Fig. 2. Törökszentmiklós-Kenderpart – feature 22, Scythian sunken house

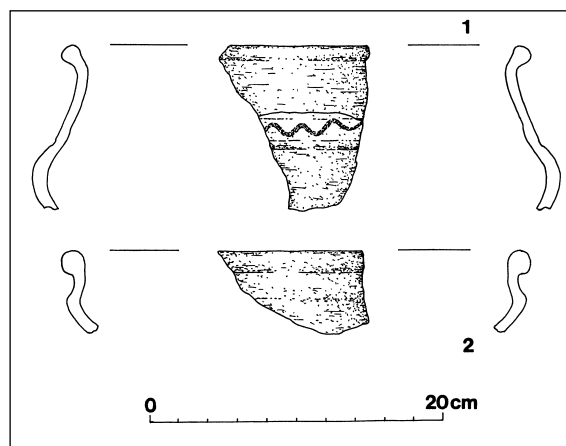

3. kép. Törökszentmiklós-Kenderpart – 21. objektum, korongolt és durva középső vaskori kerámia
Fig. 3. Törökszentmiklós-Kenderpart – feature 21, wheel-thrown and coarse Middle Iron Age Pottery

tárgykészletének, az anyagi kultúrának emlékei a nagyon jellegzetes edénytöredékek és egész sor egyéb régészeti lelet. A kerámika áttekintése hasonló eredményre vezet, mint a megelőző periódusnál. Azaz: korongolt és kézzel formált árut lehetséges szétválasztani, az előbbi további tagolásával finom és szemcsés vagy grafitos készítményekre. S-profilú, zömmel díszítetlen, barnásszürke tálak teszik ki a jó anyagú keramikát (5. kép), emellett egyebek, pl. füles edény is előfordult. A soványított, fésűs díszű fajta kitűnő darabja, „ve-

4. kép. Törökszentmiklós-Kenderpart – 17. objektum, földbe mélyített kelta épületmaradvány
Fig. 4. Törökszentmiklós-Kenderpart – feature 17, remains of a sunken Celtic house

5. kép. Törökszentmiklós-Kenderpart – 17. objektum, korongolt késő vaskori tálak töredékei
Fig. 5. Törökszentmiklós-Kenderpart – feature 17, fragments of wheel-thrown Late Celtic bowls

zérlete” az a fazék ill. vödör, melyet az egyik földbe-mélyített aljú házban találtunk, egészben; különlegessége, hogy vasabronccsal vagy vasfüllel látták el. Egyszerű formájú, részint az ilyenféle szkíta edényekre visszaütő, szélesszájú, domború falú, bordadíszes készítmények adják a durva, szabad kézzel formált kerámia csoportját.

A föltárások több fémleletet, így apró bronzkarikát és -spirálist, ácskapocs alakú vastárgyat (épületelem?) stb. hoztak napvilágra. Szép példányok a kékes üveg – másként szaproplit – karperce-töredékek, melyekből kettőt-hármat gyűjtöttünk. Néhány csonteszközre is utalhatunk, ezek főként árák voltak, A fonás-szövés munkájához kapcsolódó tárgyak sem hiányoznak: orsónehezékek (általában bikónikusak) és a kúpos-perforált szövőszékcsúlyok, valamennyi agyagból. Pár fenőkőn kívül nem túl jellegzetes őrlő-/malomkövek is heverték az objektumok betöltésében. Paticsok, oszteológiai anyag – marhakoponya, halcsont stb. – említendő még a feltárt letetanyagból.

A területünkre eső kelta telepmaradványok kora a közép La Tène időszak, a kronológiai táblázatban C periódus. Többek között a karperecleletek alapján is, melyeket a kutatás a Kr. e. II–I. századra szokott datálni. Összességében nem figyelhető meg olyan jelenség az emléktanyagban, amely egy korábbi vagy későbbi keltezést indokoltta és megalapozottá tette. A település tehát valamikor a Kr. e. III. század második fele és a Kr. e. I. század első fele között élte életét.

Cseh János
Damjanich János Múzeum
5001 Szolnok, Kossuth tér 4.

Egy pattintott kőeszköz életútja

Magyar kifejezések a technológiai vizsgálatokhoz 1.

Indíttatás

A francia őstörténeti kutatásban új korszakot nyitott az etnológus és őstörténész André Leroi-Gourhan munkássága, aki célul tűzte ki, hogy az őskori embert technikai, szociális és szimbolikus viselkedésén keresztül ismerje meg. Ezen a talajon bontakozott ki, s az 1960-as évektől fokozatosan önálló irányzattá növekedett a technológiai kutatás, amely új ablakot nyitott az őskori emberek életére. Az önállóság természetesen nem különállást jelent, hiszen számtalan szállal kapcsolódik a paleoetnológia körébe tartozó többi irányzathoz. A céljuk és szemléletük közös: az őskori emberek életének, viselkedésének, gondolkodásának minél teljesebb megismerése.

A *technológia* – őstörténeti-ősrégészeti összefüggésben – az őskori emberek tevékenységeivel foglalkozó tudomány, amely azon technikai rendszer egészét vizsgálja, amelyet egy kultúrában alkalmaztak (INIZAN–REDURON–BALLINGER–ROCHE–TIXIER 1995, 13). A vizsgálat tárgya az emberi viselkedés, amely azonban szervesen kapcsolódik az adott társadalmi-gazdasági rendszerhez és az adott ökológiai környezethez (PELEGRIN–TIXIER 1990).

Tudomásunk szerint a magyar őskorkutatásban a fenti értelemben vett technológia még nem vert gyökeret. E cikk szerzőinek elhatározott szándéka törekedni arra, hogy a hazai ősrégészetben is megjelenjen a modern technológia szemlélete és alkalmazása.

Elkerülendő a „kollektív monológot”,¹ – más tudományterületekhez hasonlóan – a technológiában is rendkívül fontos, hogy a használt kifejezések mindenki számára ugyanazt jelentsék. Ez az igény hívta életre az iskolateremtő francia kutatóközösség alapkönyvét, a *Préhistoire de la Pierre Taillée* sorozat 1. kötetét (TIXIER–INIZAN–ROCHE 1980), majd ennek továbbfejlesztését a sorozat 4. kötetében (INIZAN–REDURON–BALLINGER, ROCHE–TIXIER 1995).²

¹ Olyan csoportban, amelyet az azonos tevékenység köt össze, az egyének látszólag beszélgetést folytatnak, miközben mindenki mondja a maga szövegét, nem figyelve a többiek mondandójára (TIXIER 1963, 24).

² Angol nyelven: INIZAN–REDURON–BALLINGER–ROCHE–TIXIER 1999.

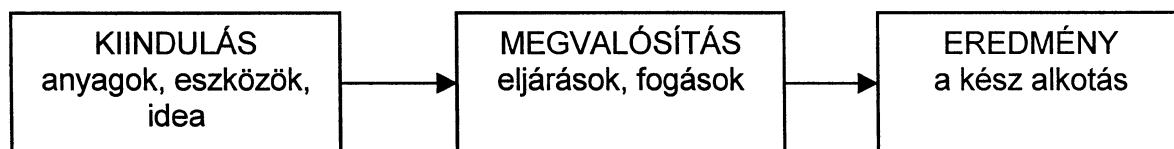
Vizsgálataink és tanulmányaink közben szembesültünk azzal a nehézséggel, amelyet a technológiai terminusok magyar megfelelőinek hiánya okoz az ismeretek és módszerek átadása terén, s az eredmények közzétételében (HOLLÓ 2000; LENGYEL 2000; MESTER 1994; RINGER–MESTER IN PRESS). Ezen indíttatásból vállalkozunk arra, hogy javaslatot tegyünk a technológia magyar szakkifejezéseire kellő jelentésmagyarázat kíséretében. Szívesen vesszük a technológia iránt érdeklődő, vagy azzal foglalkozó kollégák kritikai észrevételeit, bízva abban, hogy ez hozzájárul a magyar szakkifejezések kikristályosodásához.

Jelen cikkben a technológiai szemlélet számára sarokkőnek számító fogalmat, a *chaîne opératoire*-t [sen operatoár] tárgyaljuk, amelyre a *művelet*sor magyar kifejezést javasoljuk.

Előzmények

A francia etnológus-gondolkodó, Marcel Mauss (MAUSS 2000) az ember technikai viselkedésének egészen újszerű látásmódját vezette be, pszichológiai-szociális összefüggésekbe ágyazva azt. Korszakalkotó gondolatai táptalajjá váltak az etnológiai kutatások módszertani fejlődése számára. 1947-ben mélyrehatóbb kutatást szorgalmazott, hogy tanulmányozzák a tárgyak előállításának különböző fázisait a nyersanyagtól egészen a késztermékig. 1953-ban M. Maget hangsúlyozta, hogy a tevékenységeket különböző szinteken kell vizsgálni, felbontva azokat előbb „fázisokra”, majd pedig „elemi gesztusokra” (PELEGRIN–KARLIN–BODU 1988, 57). André Leroi-Gourhan rámutatott az elemi gesztusok művelet sorokba szerveződésének biológiai-szociális és evolúciós összefüggéseire (LEROI-GOURHAN 1964; 1965). Ezzel megteremtette a *chaîne opératoire* fogalomnak azt a koncepcióját, amely a technológiai szemlélet alaptételévé válhatott. E koncepciót a francia etnológiában a „Techniques et Culture” iskola fejlesztette tovább, s a technológus őstörténészek mélyítették el a régészeti leletanyagok tanulmányozásában (GARANGER 1992, 174).

A magyar ősrégészeti irodalomban – ismereteink szerint – korábban még senki sem használta ezt a fogalmat. Antoni Judit a neolitikus lengyeli kultúra eszközanyagával kapcsolatos ethnoarche-

1. kép. Műveletsor sémája
Fig. 1. Scheme of the manufacturing procedure

ológiai vizsgálatainak ismertetésénél a kifejezés-ugyan nem bukkan fel, de szemléletében jelen van ez a fogalom, hiszen a csiszolt kő- illetve csont-eszközöket a nyersanyagbeszerzés–kinagyolás–csiszolás–nyelezés–használat fázisok rendjében tárgyalja (ANTONI 1990). T. Biró Katalin többször is említi a „technológiai sorozat” kifejezést, amely jelenthet valami hasonlót (T. BIRÓ 1991). Sajnos, dolgozatából nem derül ki pontosabban, mire gondol. Az viszont kiténik soraiból, hogy meglehetősen szkeptikus az ilyen irányú vizsgálatok hasznosságát és értelmét illetően (T. BIRÓ 1991, 23–24). Ugyanő a régésztechnikusok számára írott kézikönyvnek a kőnyersanyagok vizsgálati lehetőségeiről szóló fejezetében említi, hogy a kőeszköz-készítés tudatos folyamat, amelynek minden fázisában keletkezik termék és hulladék. „A kőeszközként számba jöhető kőzet kitermelésének hulladékaitól a használt, újrafelhasznált és kiselejtezett eszközökig folytonos technológiai láncot állapíthatunk meg.” (T. BIRÓ 1998, 200). Itt már műveletsorról van szó, amint azt az illusztrációként mellékelte – M. DeGrooth valamely művéből kölcsönzött – ábra is mutatja (T. BIRÓ 1998, 11. kép). Sajnos, ez utóbbihoz nem fűzött magyarázatot, így nem biztos, hogy az olvasók számára elég világos az összefüggés egy nyersanyagtömb feldolgozásának lépései és az abból származó termékek között.

Colin Renfrew és Paul Bahn Régészet című tankönyve elég világos meghatározást ad a *chaîne opératoire*-ról (RENFREW–BAHN 1999, 540). Itt is, mint sokan az angol nyelvű szakirodalomban, az eredeti francia kifejezést használják, s a hozzáfűzött magyarázatban „gyártási fázisok sorozatát” (uo. 305) illetve „műveleti sorrendet” (uo. 372) említi a magyar fordítás. A kulturális képződési folyamatokkal összefüggésben az egykori emberi viselkedést négy nagy cselekvéscsoportban írják le, amelyet nemcsak az eszközre, hanem a tápláléknövényre is érvényesítenek (uo. 50). Ezzel közelítették ahhoz a műveletsor fogalomhoz, amelyet az alábbiakban igyekszünk megvilágítani.

A műveletsor fogalma

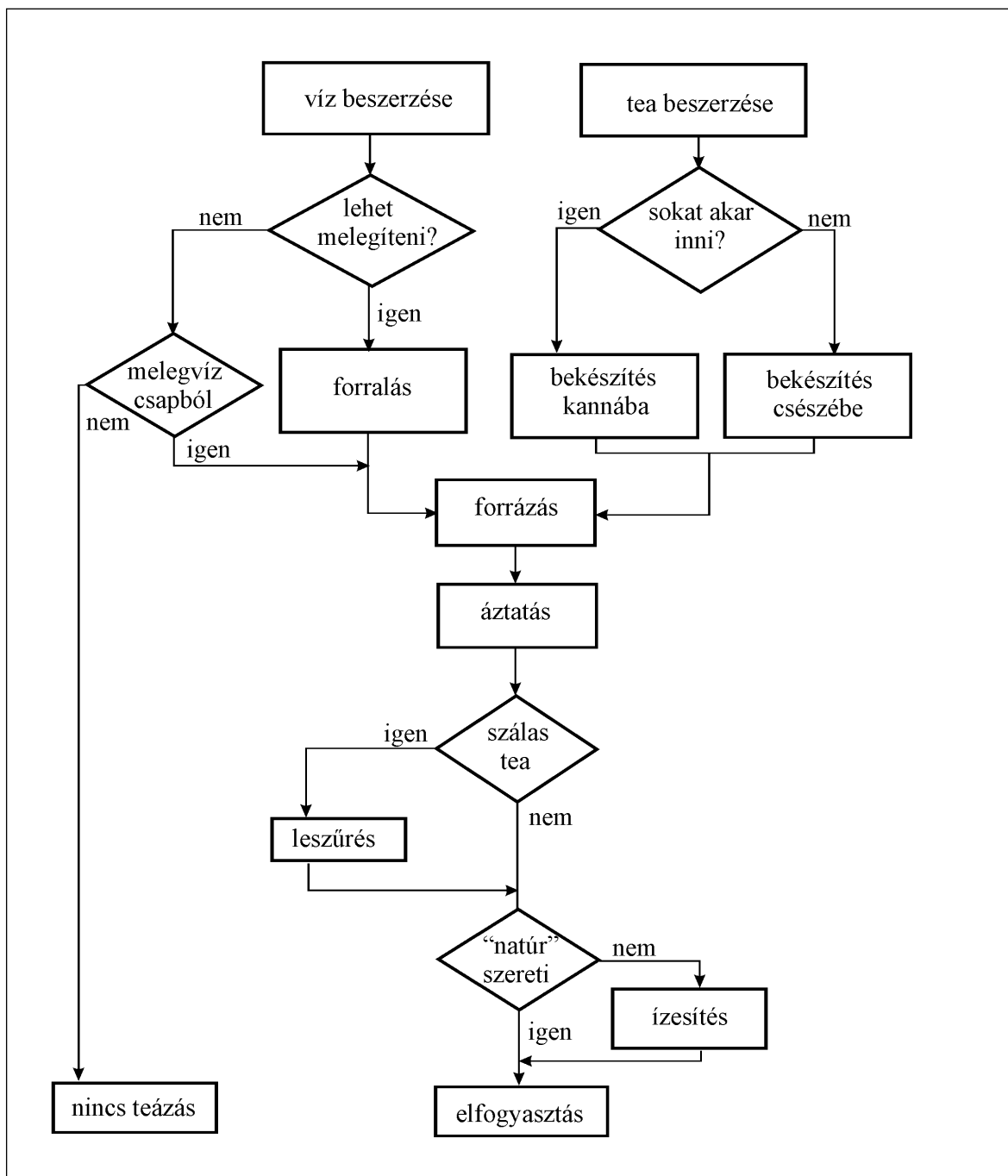
Minden emberi alkotó tevékenység leírható az 1. képen látható egyszerű sémával. Mind a *Kiindulásra* mind az *Eredményre* igaz, hogy nemcsak anyagi, hanem szellemi produktum is lehet. A *Megvalósítás* egy folyamat, amely – az adott esettől függően – lehet rendkívül egyszerű vagy éppen rendkívül összetett is, illetve bármely átmenet a kettő között. Ez a folyamat további szakaszokra, műveletekre bontható fel, egészen az elemi gesztusokig. Így a *Megvalósítás* abból áll, hogy sorban elvégezzük azon műveleteket, amelyek a kiinduló ponttól elvezetnek a végpontig, azaz az eredményig. Ez a fenti sémával leírt rendszer tehát a szóban forgó alkotó tevékenység *chaîne opératoire*-ja, műveletsora. Amikor az adott alkotó tevékenységet el akarjuk végezni, akkor a műveletsorát hajtjuk végre. Amikor az adott alkotó tevékenységet el akarjuk sajátítani, a műveletsorát tanuljuk meg, vagy ha át akarjuk adni valakinek, a műveletsorát tanítjuk meg. A jól elsajátított illetve sokszor elvégzett műveletsor aztán automatikussá tud válni olyannyira, hogy különösebb odafigyelés nélkül is el tudjuk végezni.

A műveletsor működését talán akkor érthetjük meg legkönnyebben, ha algoritmusként képzeljük el. Vegyünk egy egyszerű és közismert példát, a teázást (2. kép). Az algoritmusban a műveletsor fő lépései vagy fázisai:

1. alapanyagok (víz, tea) beszerzése;
2. előkészítés (vízforralás, tea bekészítése);
3. elkészítés (forrázás, áztatás);
4. további alakítás (leszűrés, ízesítés);
5. felhasználás (elfogyasztás).

Az ábrán jól látszik, hogy az algoritmus menetében döntéspontokon haladunk keresztül, amikor választani lehet/kell, s a választásnak megfelelően alakul a következő lépés. Így ezen egyszerű algoritmus alapján is a teázás 17 féle módon valósulhat meg. Természetesen a 17 eljárás közül többnyire ugyanaz az egy vagy kettő érvényesül („normális esetben”), a többi pedig akkor jöhet szóba, ha valami zavaró dolog közbe szól.

Látható tehát, hogy a műveletsor egyidejűleg

2. kép. A teázás műveletsora
Fig. 2. Scheme of tea making

stabil és rugalmas is. A döntéspontokon tett választások pedig részben a körülmények adta kénysszerekkel illetve lehetőségekkel, részben az egyén ismereteivel, tapasztalataival, gondolkodásmódjával (végső soron a kultúrájával) függnek össze. A teázás jól illusztrálja a művelet sor azon tulajdonságát, hogy a megtanult eljárás on az egyén módosíthat, kialakítva a számára megfelelőbb eljárást, amelyet a továbbiakban követni fog, vala-

mint, hogy a kulturális hagyományok milyen fontos szerepet játszhatsnak (angolok ötőrai teája, japán teaszertartás).

Az egyén tevékenységeinek nagy részét azon művelet sorok szerint végzi, amelyeket közössége alakított ki története és fejlődése során. Ezeket az egyén a szocializáció és a tanulás folyamatában sajátítja el (LEROI-GOURHAN 1965, 30–31). Különösen igaz ez az automatikussá vált művelet-

sorokra,³ melyeket „önkéntelenül” hajtunk végre. Ezek képezik a szokásainkat, amelyeknek „rabjai vagyunk”. Sőt, lehetnek – és vannak is – olyan tevékenységek, amelyek esetében a lényeg éppen a művelet sor változatlanlansága.⁴

A művelet sor a kőeszköz-készítésben

Az előbbiekből elmondottakból következik, hogy a kőeszköz-készítésnek mint tevékenységnek is van művelet sora. Ez nemcsak a pattintott, hanem a csiszolt kőeszközökre is igaz (vö. ANTONI 1990, HARCOS 1997). Mivel magunk a régibb kőkorról foglalkozunk, a továbbiakban csak a pattintott kőeszközökről lesz szó, de reméljük, hogy sikerül felkeltenünk a fiatalabb korokat kutató kollégák figyelmét is a tárgyalt fogalom alkalmazhatóságára.

A pattintott kőeszközökhöz kapcsolódó művelet sor általánosan az alábbi fázisokra bontható fel:

1. a nyersanyag beszerzése;
2. a nyersanyag előkészítése feldolgozásra;
3. feldolgozás, féltermékek előállítása (*débitage*⁵);
4. megmunkálás, a kész termékek kialakítása (*façonnage*);
5. felhasználás;
6. eldobás, kiselejtezés.

Az 1. fázis a pattintásra alkalmas kövek (kavicsok, gumók, tömbök) összegyűjtését, vagy éppen kitermelését jelenti. A beszerzésben a különböző nyersanyagfajták minőségén, hozzáférhetőségén kívül kulturális tradíciók is szerepet kapnak. Gyakran megfigyelhető a beszerezhető nyersanyagok szelektív, tudatos kiválasztáson alapuló, a céloktól függő alkalmazása.

A 2. fázisban a beszerzett nyersanyagdarabokon azokat a műveleteket végzik el, amelyek szükségesek a féltermékek előállításának megkezdéséhez. Ez többnyire a magkő kialakítását, megformálását jelenti. E műveletet a nyersanyagdarabok természetes morfológiája és a technikai tradíció együttesen határozza meg.

A 3. fázis a féltermékek előállításának szakasza. Féltermékeknek azok a darabok tekinthetők – a régibb kőkorból ezek szilánkok vagy pengék –,

amelyek alkalmasak a végleges eszközök kialakítására. Nem feltétlenül lesz mindegyikből eszköz.

A 4. fázisban a féltermékek másodlagos megmunkálása, azaz a végleges eszközök kialakítása zajlik. Az esetek többségében ez retusálással történik.

Az 5. fázis az eszközökkel végzett munka, amelyre a használati nyomok vizsgálata (traszológia) vethet fényt.

A 6. fázist azok a darabok képviselik, amelyek eltörtek, kicsorbultak, elhasználódtak. Lehetséges, hogy ezt megelőzően többször is megújították vagy átalakították őket.

Természetesen az egyes konkrét esetekben előfordulhat, hogy egy-egy fázisra vagy műveletre nincs szükség, akkor az elmaradhat vagy összevonódhat a következővel. A művelet sor rugalmas jellege itt is érvényesül.

A művelet sor fogalmának

alkalmazása a régészeti anyag vizsgálatában

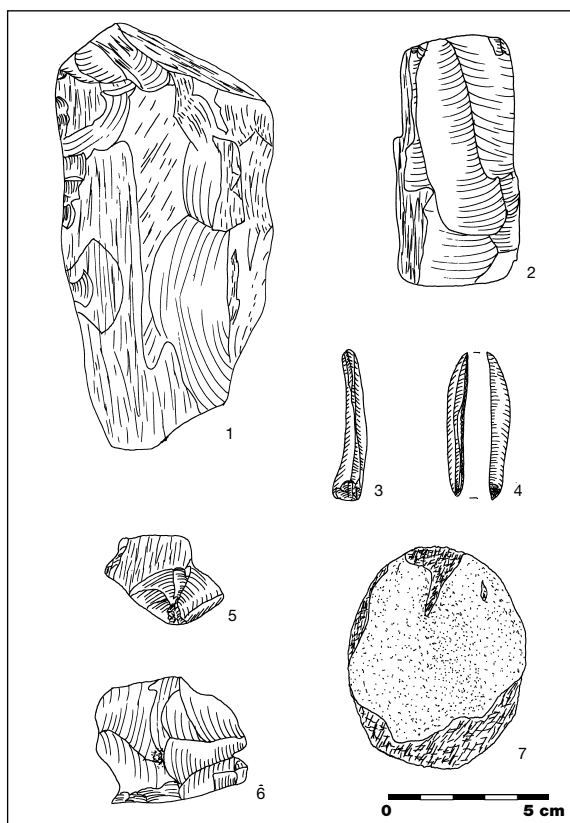
Az alkalmazás módszertani alapja az a tétel, hogy a leletanyagot alkotó darabok – legyenek bár retusált eszközök vagy hulladékok – valamely művelet sor végrehajtása során keletkeztek. A szóban forgó művelet sorban minden egyes darabnak megvan a helye és szerepe. A feladat tehát az, hogy ezt elemezve rekonstruáljuk a művelet sort. Többnyire mentális rekonstrukcióról van szó, azaz a művelet sor modelljét fejben alakítjuk ki. Mindezt úgy, hogy a magköveket, termékeket és melléktermékeket visszahelyezzük térbeli és időbeli összefüggéseikbe. Az ezekből kirajzolódó sémákon keresztül felismerjük és kimutatjuk az alkalmazott eljárásokat (PELEGRIN 1991, 59). Kivételesen szerencsés esetekben lehetőség van a művelet sor többé-kevésbé teljes fizikai rekonstrukciójára is, amennyiben a művelet sor végrehajtásakor keletkezett darabok jelentős hányada rendelkezésünkre áll a régészeti anyagban.

A mentális rekonstrukció folyamatos párbeszéd eredménye a régészeti anyag elemzése és az alakuló modell között. Vagyis az elemzés folyamatában a megfigyelésekből összeálló modell érvényessége állandóan tesztelődik a következő megfigyelések által, s így módosulva, alakulva közelíti az egykori valóságot. (Az, hogy mennyire tudjuk ezt közelíteni, az a régészeti anyag jellegén múlik, de ez a megismerhetőség általános problémája.) Ebben a munkában támaszkodhatunk bizonyos vizsgálati eszközökre, mint például az egyes darabok technológiai elemzése (*lecture technologique*), az összetartozó felületek újrailleszté-

³ Mauss ragyogó példákat sorol fel erre vonatkozóan (MAUSS 2000, 427–428).

⁴ A néphit szerint a Lucaszéke csak akkor nyeri el mágikus erejét, ha pontosan az előírások szerint készítik és használják (RÓHEIM 1920).

⁵ További technológiai terminusokkal későbbi cikkekben szándékozunk foglalkozni.

3. kép. Példa a gyakorlati alkalmazásra: 1: előkészített magkő; 2: felhasznált magkő; 3: nyers penge; 4: kész eszköz; 5–6: szilánkok; 7: ütőkő

Fig. 3. Practical application: 1: prepared core; 2: used core; 3: raw blade; 4: finished tool; 5–6: flakes; 7: chopper

se (*remontage*), a feltárt tények kísérleti ellenőrzése (*expérimentation*).

A művelet sor fogalma tehát a leletanyag feldolgozásában a régészeti tények rendszerezésének eszköze (PELEGRIN–KARLIN–BODU 1988, 59). Az ismert elemek elrendezését nem csupán az egymáshoz való viszonyaikban teszi lehetővé, hanem a nem ismert elemekhez való viszonyaikban is. Azaz az ismert elemekből a hiányzó elemekre is tudunk tudományosan megalapozott következtetéseket tenni.

A régészeti anyagban felismerhető művelet sorok elemzésével közelíthetünk a technikai folyamat mögött meghúzódó, s – végső soron – azt vezérlő szándékok megértéséhez, valamint a technikai folyamatot végző emberek preferenciáinak és know-how-jának felbecsüléséhez (PELEGRIN 1995, 28–29).

Példa a gyakorlati alkalmazásra

Az alábbiakban illusztrációs céllal néhány paleolit leleten keresztül bemutatunk egy gyakorlati példát a művelet sor alkalmazására. A 3. képen lát-

ható leletek Sajószentpéter Margit kapu-dűlő lelőhely 1990–1991-es feltárásán kerültek elő. A leleteket magába záró réteg Ringer Árpád elemzése szerint a Denekamp interstadiálishoz kapcsolható, s ennek megfelelően kora 30 000–28 000 év körül lehet (RINGER 1993, 73, 78). Az eszközkészlet meghatározó típusai az ipart az aurignaci–gravettihez sorolják (RINGER 1993, 76; HOLLÓ 2000, 46–49).

A faopál volt a telep lakóinak kedvelt nyersanyaga, ebből készült a leletanyag 72,5%-a (HOLLÓ 2000, 44). E magas számarányt magyarázhatja az a tény is, hogy ez a nyersanyag helyi eredetű. Mindenesetre a feldolgozásban jól alkalmazkodtak az anyag sajátosságaihoz.

A 3. képen bemutatott darabok: egy előkészített magkő (1. sz.), egy felhasznált magkő (2. sz.), egy nyers penge (3. sz.), egy kész eszköz (Gravetti hegy, 4. sz.), két szilánk (5. és 6. sz.), egy ütőkő (7. sz.). Ha ezeket visszahelyezzük az eszközkészítési folyamatban elfoglalt helyükre, akkor az alábbi kép alakul ki a faopál feldolgozásának művelet soráról.

A faopál nyersanyag természetes előfordulási helyén fahasábokra emlékeztető darabok formájában lelhető fel. Legalábbis a sajószentpéteri lelőhely ősemberei ezeket gyűjtötték be. E hasábok előnye, hogy morfológiájuk igen közel áll a penge előállításnál használatos magkőformához. Ennek megfelelően néhány szilánk leválasztása elegendő volt a kisebb kiigazításokhoz. A szilánkok (3. kép 5) talonja és bulbusa arra mutat, hogy ehhez a művelethez kemény ütőt és közvetlen ütést használtak (PELEGRIN 2000, 75). A keresett forma egy ovális keresztmetszetű magkő (3. kép 1), amelynek felületén nagyrészt meghagyják az eredeti felszínt. Elöl és hátul egy-egy gerinc (*crête*) fut végig.

A pengéket a faopál rostjaival párhuzamosan választják le, kihasználva a belső szerkezet kedvező, a pengék lefutását segítő hatását. Ez a nyersanyaghoz való ragyogó adaptációról árulkodik. A pengeleválasztások a magkő két végén kialakított egy-egy leütési felszínről kiindulva felváltva követik egymást (3. kép 2). A penge előállítás menetében a magkő oldalánál leválasztott pengék magukon viselik a nyersanyag eredeti felszínének egy darabját, míg a közepén leválasztott pengéken (3. kép 3) ilyen nincs. A leválasztásnál lágy ütőt és közvetlen ütést alkalmaztak, erről tanúskodnak a talonok, a bulbusok és a bázison látható preparálási nyomok (PELEGRIN 2000, 76–77). A sorozatos preparálás következtében elhasználdott leütési felszínt egy kiterjedt szilánk (3. kép 6) leválasztá-

sával újították meg, s ehhez is kemény ütőt és közvetlen ütést alkalmaztak.

A nyers pengéket másodlagos megmunkálással alakították át eszközzé. A Gravetti hegy (3. kép 4) úgy készült, hogy a nyers penge jobboldali élét teljes hosszában meredek retussal tompították. A bázisnál a hátlapon kidudorodó bulbust lapos retussal levékonyították.

A leletanyagban nincs nyoma, ezért nem tudjuk megmondani, hogy lágy ütőjük fából, agancsból

vagy esetleg csontból készült. Azt viszont tudjuk, hogy kemény ütőként kvarcit kavicsot használtak, amelyet a Bódva folyó mentén gyűjtöttek (3. kép 7), egy másik ütőkövük pedig a Sajóból származik.

A magkövek tanúsága szerint ugyanez az embercsoport más nyersanyagok feldolgozásánál ettől eltérő műveletsort alkalmazott. Például az egyik hidrokvartcit magkőről a pengéket egyetlen leütési felszínből kiindulva, körkörösén választották le, amitől a magkő kúp alakúvá vált.

Holló Zsolt

Miskolci Egyetem BTK
Ős- és Ókortörténeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros

Lengyel György

Miskolci Egyetem BTK
Ős- és Ókortörténeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
lengyelgu@egon.gyaloglo.hu

Mester Zsolt⁶

Miskolci Egyetem BTK
Ős- és Ókortörténeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
h8009mes@ella.hu

Irodalom:

- ANTONI J. 1990: *Neolitikus eszközkészítés és használat. (A lengyeli kultúra eszközanyaga, valamint annak technológiai párhuzamai Melanéziában.)* Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest.
- T. BIRÓ K. 1991: *A kései neolitikum kőeszközei és nyersanyagforgalma a Magyar Alföldön.* Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest.
- T. BIRÓ K. 1998: Földtan és kőnyersanyagok a régészetben. In: Ilon G. (szerk.): *A régésztechnikus kézikönyve I.* Panniculus, Ser. B. No. 3, Szombathely, 187–202.
- GARANGER, J. (dir.) 1992: *La Préhistoire dans le monde.* Paris.
- HARCOS T. 1997: Kőszerszámkészítés a neolitikumban és a Savaria Múzeum Velem-Szent Vid-i kőeszközanyaga. In: Ilon G. (szerk.): *Válogatás a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola régész technikusainak tanulmányaiból I.* Panniculus, Ser. B. No. 1, Szombathely, 41–56.
- HOLLÓ ZS. 2000: *Sajószentpéter Margit kapu-dűlő felső-paleolitikus leletei.* Szakdolgozat. Kézirat. Miskolc.
- INIZAN, M. L.–REDURON-BALLINGER, M.–ROCHE, H.–TIXIER, J. 1995: *Technologie de la Pierre taillée.* Préhistoire de la Pierre Taillée 4, Meudon.
- INIZAN, M. L.–REDURON-BALLINGER, M.–ROCHE, H.–TIXIER, J. 1999: *Technology and Terminology of Knapped Stone.* Préhistoire de la Pierre Taillée 5, Nanterre.
- LENGYEL GY. 2000: *Miskolc–Rózsás-hegy késő-paleolitikus leletei.* Szakdolgozat. Kézirat. Miskolc.
- LEROI-GOURHAN, A. 1964: *Le geste et la parole. I. Technique et langage.* Paris.
- LEROI-GOURHAN, A. 1965: *Le geste et la parole. II. La mémoire et les rythmes.* Paris.
- MAUSS, M. 2000: A test technikái. In: Mauss, M.: *Szociológia és antropológia.* Budapest, 423–446.
- MESTER ZS. 1994: *A bükki moustérien revíziója.* Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest.
- PELEGRIN, J. 1991: Aspects de démarche expérimentale en technologie lithique. In: *25 ans d'études technologiques en Préhistoire. XIe Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes.* Juan-les-Pins 1991, 57–63.
- PELEGRIN, J. 1995: *Technologie lithique : Le Châtelperronien de Roc-de-Combe (Lot) et de La Côte (Dordogne).* Cahiers du Quaternaire 20, Paris.
- PELEGRIN, J. 2000: Les techniques de débitage laminaire au Tardiglaciaire : critères de diagnose et quelques réflexions. In: Valentin, B.–Bodu, P.–Christensen, M. (dir.): *L'Europe centrale et septentrionale au Tardiglaciaire. Confrontation des modèles régionaux de peuplement. Actes de la Table-ronde internationale de Nemours 14-15-16 mai 1997.* Mémoires du Musée de Préhistoire d'Ile-de-France 7, Nemours, 73–86.
- PELEGRIN, J.–KARLIN, C.–BODU, P. 1988: « Chaînes opératoires » : un outil pour le préhistorien. In: Tixier, J. (dir.): *Journée d'études technologiques en Préhistoire.* Notes et Monographies Techniques 25, Paris 1988, 55–62.
- PELEGRIN, J.–TIXIER, J. 1990: Ve Symposium sur le silex, Section Technologie, Conclusions générales. In: Sèronie-Vivien, M.–R.–Lenoir, M. (red.): *Le silex de sa genèse à l'outil. Actes du Ve Colloque international sur le Silex. Bordeaux, 17 sept.–2. oct. 1987.* Cahiers du Quaternaire 17, Paris 1990, 603–604.

⁶ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

- RENFREW, C.–BAHN, P. 1999: *Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat*. Budapest.
- RINGER Á. 1993: *Északkelet-magyarországi geomorfológiai szintek és régészeti adataik. Felső-pleisztocén folyóteraszok, löszök és barlangi üledékek kronosztratiográfiai rendszere*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Miskolc.
- RINGER Á.–MESTER ZS. IN PRESS: A Szeleta-barlang 1999–2000. évi revíziójának eredményei. *HOMÉ*
- RÓHEIM G. 1920: Luczaszék. In: Róheim G.: *Adalékok a magyar néphithez (második sorozat)*. Hornyánszky Viktor m. kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 29–277.
- TIXIER, J. 1963: *Typologie de l'Épipaléolithique du Maghreb*. Mémoires du Centre de Recherches anthropologiques, préhistoriques et ethnographiques Alger, 2, Paris.
- TIXIER, J.–INIZAN, M.-L.–ROCHE, H. 1980: *Terminologie et technologie*. Préhistoire de la Pierre Taillée 1, Paris.

A Dereszla kincse – korabeli dokumentumok egy kincslelet előkerüléséről

Ismeretlen ajándékozó hozott be néhány éve a Borsod Megyei Múzeumok igazgatójának, Veres Lászlónak egy eredeti, kézzel írott feljegyzést és fényképet, amelyek egy aranylelet előkerüléséről tudósítanak. A bronzkort kutatók számára bodrogkeresztúri aranykieszként ismert, és a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti gyűjteményében őrzött leletegyütttest Mozsolics Amália és újabban Kemenczei Tibor tették közzé (MOZSOLICS 1973, Taf. 86. 1–3, Taf. 87–88.; KEMENCZEI 1999, 66, Abb. 35. Kat. nr.: 47. 1–3). A lelet egy kiegyenesített, ovális alakú, kettős spirálkorongokban végződő, hátán sávazott háromszögekből és cikkcakk vonalakkal álló mintával díszített lemez karperecet és 14 darab rombusz átmetszetű, díszítés nélküli karikát tartalmazott (KEMENCZEI 2000, 71).

Kemenczei Tibor idézett munkáiban említi, hogy a kincs lelőköörülményei ismeretlenek. Mivel ez a körülmény mára megváltozott, ezért úgy gondolom, hogy tudománytörténeti szempontból érdekes lehet bemutatásuk. Valószínűleg kevés olyan nagy jelentőségű régészeti lelet ismert, amit korabeli dokumentumok ennyire pontosan rögzítettek volna, s amely dokumentumok – nagy szerencsénkre – ennyire épen megmaradtak volna az utókor számára.

A helyenként sérült papír hűen megőrizte Dongó Gyárfás Géának, Zemplén vármegye főlevéltárnokának sorait (1–2. kép):

„Őskori aranylelet (a Dereszla kincse) Bodrogkislalud határában. Lelték 1918. évi ápr. 26-án, a debreczen-tokaj-bodrogkeresztúri állami közút 97. 7 klmtr. szakaszában fekvő ponton, ugyanott a Dereszla alján feküdt dombos emelkedésnek eltávolításával foglalkozott szakmányos földmunkások. Ösmertetem a leletet „Dereszla kincse” c. alatt a Sátorajjájhelyt megjelenő Közművelődés II. évfolyamának (1918. aug. 1.) 15. és köv. számaiban. Jelen fénynyomatos kép a tek. Zemplén vm. levéltárának tulajdona.

Ajándékozza (1918. júl. 29-én) Csabacsúdi Dókus Gyula, vármegyénk alispánja.

Sátorajjájhely, 1918. évi júl. 29-én

Dongó Gyárfás Géza
tek. Zemplén vm. főlevéltárosa

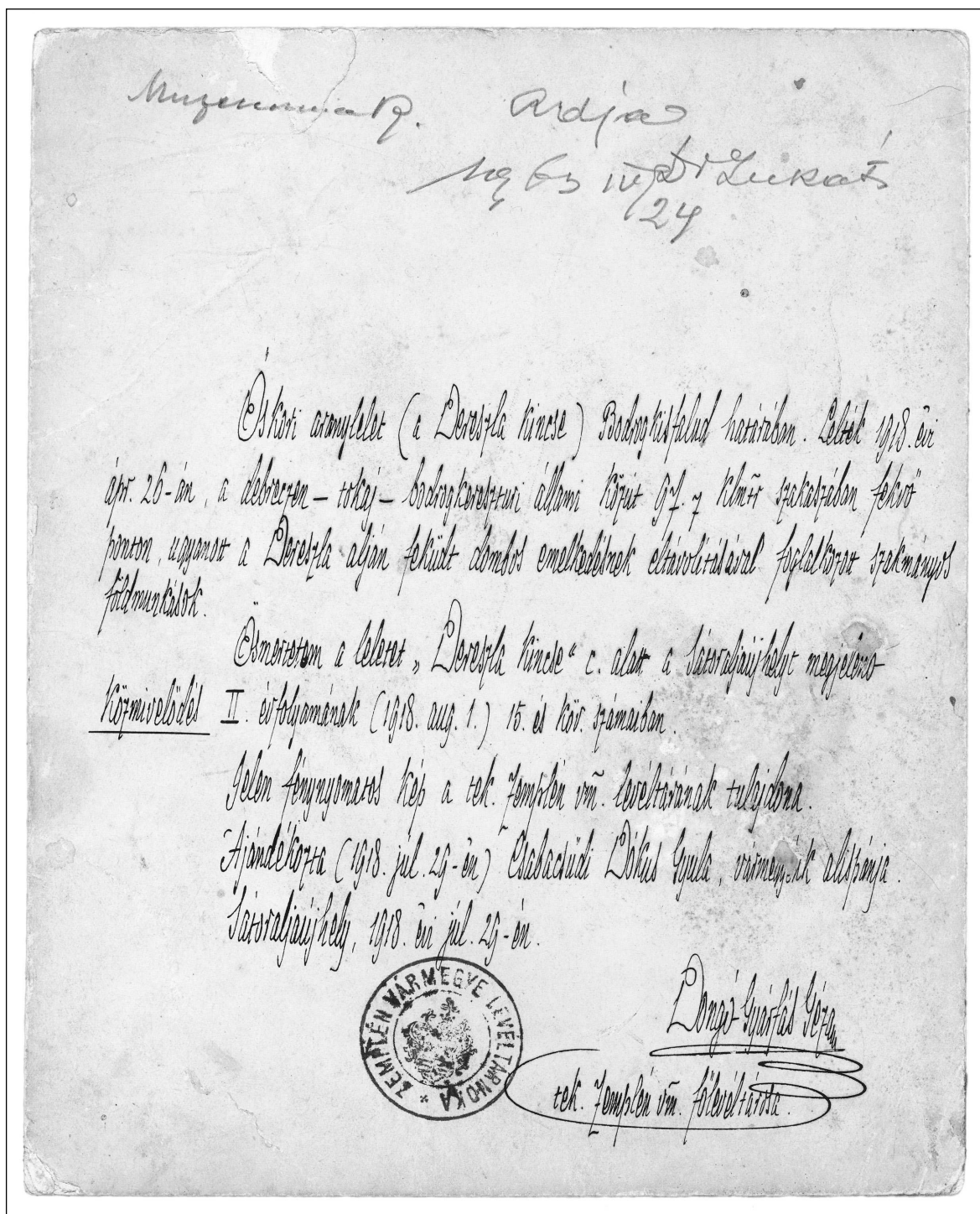
Előjáróban az ajándékozóról, Dókus Gyuláról ejtsünk szót:¹ A Sárospatakon jogot végzett széles látókörű, nagyműveltségű, a történelem, a filozófia és különösen a régészet iránt érdeklődő, tudós alispánnak, írónak, múzeumalapítónak sokat köszönhet a régészet tudománya. Jelentős magángyűjteménye megőrzött számos olyan leletet – pl. a bodrogvécsi tarsolylemezt és a bodrogkeresztúri kincset is –, amelyek az ő hozzáértése nélkül esetleg örökre elvesztek volna a tudomány számára. Sógorával, Jósa Andrással közösen jutottak a felismerésre, amely szerint a Bodrog–Tisza-vidéke a honfoglalók első szálláshelye lehetett. Érdeme, hogy elsőként ismerte fel az azóta nemzetközi hírű karosi temetők jelentőségét. 1925-ben felajánlotta magángyűjteményét Zemplén vármegyének, melyből 1928-ban a sátorajjájhelyi megyeházán megnyílt a Zemplén Vármegyei Múzeum.²

A Dókus-gyűjteménybe került aranykincs előkerüléséről hitelesen tudósít Bodrogkeresztúr nagyközség monográfia írója, Lénárth József református tanító.³ Leírja, hogy 1918 tavaszán egy Markovics György nevű máramarosi vállalkozó emberei dolgoztak a Debrecen–Tokaj–Bodrogkeresztúr–Sátorajjájhely–Miskolc állami közút mélyítésén, mivel egy több méter magas emelkedés veszélyessé tette a forgalmas úton való közlekedést. Munka közben rengeteg cserepet, csontot, sőt tűzhelyet is találtak. „Április 26-ának délutánján aztán az egyik napszámos, egy bizonyos Subert Pál a 98. km-ben, a 650–680 hektométerek között, a földszakítás közben egy tejesköcsög nagyságú és alakú, tenyérnyi földréteggel borított, cseréptá-

¹ Fehér József, a sátorajjájhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum igazgatója a Magyar Múzeumi Életrajzi Lexikon számára készített címszavakból rendelkezésemre bocsátotta a Dókus Gyuláról írottakat, amit ezúton is köszönök.

² A II. világháború végén gyűjteményének jelentős része szétszóródott. A régészeti emléanyagból számos lelet a kaszai Kelet-Szlovákiai Múzeumban található.

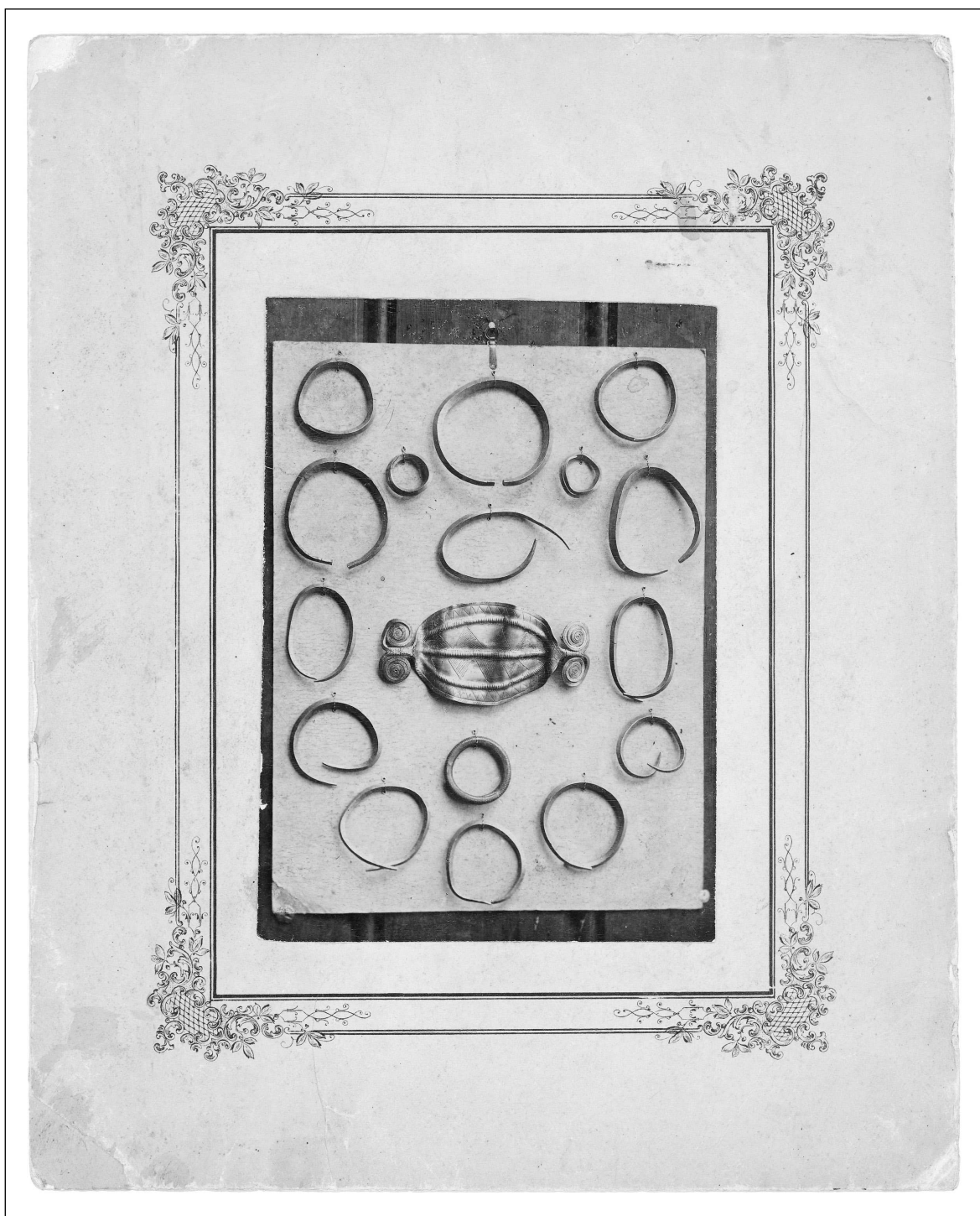
³ A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének Adattárában található (Faluszeminárium, Kézirat-tár 53) Lénárth József eredeti kézirata 1936-ból, mely szerencsémre nemrégiben látott napvilágot Veres László és Viga Gyula gondozásában. A kötetet Bodrogkeresztúr Önkormányzata és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Mecénás Alapja támogatásával a miskolci Herman Ottó Múzeum adta ki (LÉNÁRTH 2001).

1. kép. A „bodrogkeresztúri kincs” előkerüléséről szóló dokumentum egyik oldala
Fig. 1. The document of the discovery of the “Bodrogkeresztúr” hoard

nyérkával gondosan lezárt edényt talált” – írja Lénárth József. Ezt követően idézi a találót, aki neki beszélte el a Dereszla kincsének hiteles előkerülését: „Én mindig szakító voltam egy S.újhelyi emberrel. Délután egy nagy csomó földdel lejött egy ágyúgolyó féle, amit én mindjárt fölhajítottam

a tetőn álló útmesternek. Az útmester visszadobta. A golyót, ahogy repült le, én csakánnyal oldalba ütöttem, mire a benne lévő 21 karika és két csat kiesett. Ennek láttára az útmester is leugrott az elég magas dombról, sőt a többi munkások is odarohantak. De azért én kapkodtam fel a legtöbbet. Este a

2. kép. A „bodrogkeresztúri kincs” előkerüléséről szóló dokumentum másik oldala
 Fig. 2. The document of the discovery of the "Bodrogkeresztúr" hoard

munkából hazafele menet, útközben a fehérnépek után hajigáltuk, egy-két pakli dohányért adtuk oda, mindenkinek osztogattuk szét, a véleményünk szerint értéktelen rézkarikákat. Egy asszony is kapott egy karikát, amit eladott a patikában. Ott megállapították, hogy nem réz, de tiszta aranykarikák vol-

tak. Másnap összeszedték mind a csendőrök. Az állam az arany értékének egy részét nekem utalta. De én, mint tudatlan ember, aláírtam egy elismerés alá és így nem kaptam egy fillért sem. Megadta Isten a sarkantyús csizmát, de nem tudtam összeverni." (LÉNÁRT 2001, 36)

Néhány karikát és egy csatot azért csak sikerült el-
rejtetni a megajándékozottaknak a csendőrök elől, hi-
szen mára már csak 14 karikából és egy csatból (kar-
perek) áll a kincslet. De az én írásom nem is egy ok-
nyomozó riport, hogy ezt kiderítse, és nem is akar más

lenni, mint aminek eredetileg szántam: egy bronzkori
arany kincslet előkerülésének igaz története.

Koós Judit

Herman Ottó Múzeum
3529 Miskolc, Görgey Artúr utca 28.

Irodalom:

- KEMENCZEI, T. 1999: Spätbronzezeitliche Goldschatzfunde. In: Kovács, T.–Raczky, P. (Hrsg.): *Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum*. Budapest 1999, 63–79.
- KEMENCZEI T. 2000: Késő bronzkori arany kincsletek. In: Kovács T.–Raczky P. (szerk.): *A Magyar Nemzeti Múzeum őskori aranykincsei*. Budapest 2000, 63–80.
- LÉNÁRTH J. 2001: *Bodrogkeresztúr monográfiája (1936)*. Szerk.: Veres L.–Viga Gy. Miskolc.
- MOZSOLICS, A. 1973: *Bronze-und Goldfunde des Karpatenbeckens*. Budapest.

Hampel József régészeti órái az 1877/1878-as tanév nyári félévében a Budapesti Tudományegyetemen

Az ELTE BTK Régészettudományi Intézete 2002-ben ünnepli jogelődje, az Érem- és Régiség-tani Intézet megalapításának 225. évfordulóját (OROSZLÁN 1966). Az intézet egykori vezetői közül hosszú működési idejével is kiemelkedik a magyar régészet egyik legnagyobb tudósa, Hampel József (1849–1913).

Kevesen tudják, hogy Hampel két alkalommal volt intézetünk vezetője: 1878–1879-ben helyettes tanárként, majd 1891-től 1913-ig nyilvános rendes tanárként.

Hampel Józsefet 1877-ben habilitálta Rómer Flóris professzor az ősz- és klasszikai régészet, éremtan és epigráfia témaköreiben. Rómer nagy-

várad kanonokká történt kinevezését követően a Bölcsészettudományi Kar Hampelt bízta meg helyettes tanárként a tanszék vezetésével. Bár Hampel számított arra, hogy kinevezést fog kapni a katedrára, Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter a dáciai régészeti emlékek kiemelkedő ismerőjét, Torma Károlyt, a kolozsvári egyetem közjog professzorát, volt országgyűlési képviselőt, főispánt nevezte ki tanszékvezetőnek. Torma nyugdíjazása után végül is Hampel megkapta az áhított kinevezést (1891), és haláláig nyilvános rendes tanárként vezette a régészeti tanszéket (1913) (OROSZLÁN 1963; 1964).

Már Hampel elődje, Rómer Flóris is részletes

Előadásaimat az ősrégészetből januárus 26-ikán (szombaton), az ókori éremekből pedig januárus 28-ikán (hétfőn) kezdem meg.
Mindkét rendbeli előadásaimat az egyetemi régiség-tárban (Hé. Épület III. Emelet) tartom.
Egy órával minden előadás előtt a múzeum a hallgatóság számára nyitva áll.

Budapest 1878 januárus 20-ikán

Dr. Hampel József

1. kép. Hampel József hirdetménye (1878)
Fig. 1. József Hampel's advertisement (1878)

kimutatást vezetett az általa meghirdetett és megtartott órákról, gyakran a hallgatók névsorát, szakját, vizsgaeredményét is mellékelve az Intézet éremgyűjteménye egyik üres leltárkönyvében. Ezt a „hagyományt” helyettes tanárként Hampel is folytatta. Az alább közölt hirdetés ny is e könyv lapjai közül került elő, nyilván eredetileg a tanszéki hirdetőtáblára függesztették ki az 1877/1878-as tanév nyári félévének elején (*I. kép*):¹

„Előadásaimat az ősrégészetből januárius 26-ikán (szombaton), az ókori érmészetből pedig januárius 28-ikán (hétfőn) kezdem meg. Mindkét rendbeli előadásaimat az egyetemi régiségtárban (Új Épület III. Emelet) tartom. Egy órával minden előadás előtt a muzeum a hallgatóság számára nyitva áll.

Budapest 1878 januárius 21-ikén

Dr. Hampel József”

Hampel feljegyzéseiből tudjuk, hogy az ősrégészeti előadásokat hét hallgató számára 1878. január 30-án kezdte el, hetente három órát tartott (szerdán, pénteken és szombaton délután 5 és 6 óra között), és május 24-én fejezte be. A hallgatók névsora:

Boncz Edmund	jogász	jól kollokvált
Csánki Dezső	történész	
Eörsdögh Dezső	történész	jól kollokvált
Etelváry Alajos		(nem kollokvált)
Jelenik Elek	régész	kitűnően kollokvált
Stern Ábrahám	történész	jelesen kollokvált
Tarkóczy János		jól kollokvált

Az ókori érmészeti előadásokat nyolc hallgató részvételével január 31-én kezdte el, hetente két órát tartott (hétfőn és csütörtökön délután 5 és 6 óra között), és május 23-án fejezte be. A hallgatók névsora:

Boynichich ?	jogász	jól kollokvált
Csánki Dezső	történész	
Egger Gyula	történész	jól kollokvált
Jelenik Elek	régész	kitűnően kollokvált
Kohn Ignác	klasszika filológus	jelesen kollokvált
Morlin Emil	jogász	(nem kollokvált)
Pollák Béla	történész	jól kollokvált
Wagner		
Ferdinánd	jogász	

Amint a fenti tanszéki hirdetményből is látszik, Hampel nagy hangsúlyt fektetett az órákon a tárgyi anyag bemutatására, hiszen az említett „muzeum” nem más, mint a tanszék éremtani és ősrégészeti gyűjteménye. Tudjuk, hogy előadásai tartásában nagyon pontos volt: órakezdés után senki sem léphetett a terembe, még vendégei sem. Félévenként háromszor tartott katalógust, és csak azokat a hallgatókat engedte kollokválni, akik mindhárom alkalommal megjelentek. A későbbi időszakokban már délelőtt tartotta óráit, mivel a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának őreként hivatali kötelezettségei hamar (legkésőbb negyed tízkor) elszólították a tanszékről (OROSZLÁN 1963, 11).

Gyöngyössi Márton
ELTE BTK Régészettudományi Intézet
1088 Budapest, Múzeum körút 4/b.

Irodalom:

- OROSZLÁN Z. 1963: Hampel József professzor – Hampel, József, Universitätsprofessor (1849–1913). *DissArch* 5 (1963) 3–15.
OROSZLÁN Z. 1964: Hampel József. (1849. november 10. – 1913. március 25.) *ArchÉrt* 91 (1964) 116–118.
OROSZLÁN Z. 1966: Egyetemünk régészeti tanszékeinek kialakulása és története. *DissArch* 8 (1966) 55–72.

¹ A hirdetés az Éremgyűjtemény iratanyagában található. A fentiekben az eredeti helyesírással közlöm.

Fogalom-alkotás

Mi is az az „őskőkori régészeti lelőhely” (ha egyáltalán van olyan)?¹

Markó András cikkében (MARKÓ 2000b) nem csupán gondolatait osztja meg velünk az „őskőkori régészeti lelőhely” fogalmára nézve, hanem voltaképpen definiálja azt: „*az adott helyről az ember tartózkodásának biztos nyomával kell rendelkezniünk, olyan bolygatatlan rétegtani-geokronológiai helyzetből, amely megfelel a régészeti terminológia szerinti paleolitikumnak*”. Írásában világos gondolatmenettel ki is fejt a definícióban szereplő összetevőket, felvázolva a fogalom határait. Érvelése jól felépített, másik cikke olvastán (MARKÓ 2000a) szándéka és indíttatása is elég világos. A definíciónak meg nem felelő helyek mellőzésével „újabb fölösleges és adminisztratív teher”-től kímélné meg a szakembereket, s a régészeti védelemre vonatkozó jogszabályokból fakadó nehézségektől mentesítené az őslényt, a botanika, a szedimentológia, a talajtan, vagy a geomorfológia kutatóinak munkáját.

Megragadva a rovatcím sugallta lehetőséget, szeretnénk néhány gondolattal további szempontokat felvillantani a fenti fogalommal kapcsolatban.

Fiatal kollégánk okfejtéséből azt szűrtük le, hogy szerinte:

1. az „őskőkori” azt jelenti, hogy minden kétséget kizáróan paleolitikumra datált
2. a „régészeti” azt jelenti, hogy valódi, ember által készített tárgyak
3. a „lelőhely” azt jelenti, hogy a felszín alatt és *in situ*.

(Mindezt azért bocsátjuk előre, mert megjegyzéseink ebből az értelmezésből táplálkoznak.)

Ideális esetben a leletek egy komolyabb, függőleges rétegsor alatt elhelyezkedő kultúrrétegből kerülnek napvilágra, amelynek kronológiai helyzetét geológiai-paleontológiai adatok bizonyítják, s olykor az abszolút dátum is megfelel ennek. A szakembernek azonban a nem ideális esetekkel is kell valamit kezdenie. Erre valók az időrend meghatározásának különféle eljárásai. A különböző eljárások természetesen különböző pontosságot is jelentenek, amelyeknek azonban megvan a maguk értéke. A datálás biztonsága a 0% és a 100% közötti széles skálán mozog. Egy 10%-os érvényességű

korhatározás még mindig több a semminél. Magától értetődik, hogy ennek figyelembe vételével használandó a további következtetéseknél.

Maximalista hozzáállással viszont kiöntjük a gyereket a fürdővízzel. Ha a bizonytalan koradat miatt elvetjük a leletet, akkor annak lehetőségét vetjük el, hogy később – új vizsgálati módszerek bevetésével vagy új leletek tükrében – pontosíthatóvá válik. (Esetleg 10%-ról csak 20%-ra, de az mégis csak több!)

Jól példázzák ezt a cikkben is hivatkozott „Bárszony-házi szakócák”, amelyekről az 1990-es években végzett vizsgálatok kétféle megközelítésben is igazolták paleolitikus korukat. A traszológiai (használati nyom-, kopásnyom-) elemzés semmilyen szállítódás jelét nem találta az eszközön, vagyis nem csúszhattak le suvadással az Avas oldalán, a nevezetes ház udvarán mélyített kutatófúrás pedig a szakócák szintjében folyóteraszra települt löszös jégkori réteget mutatott ki (RINGER 1996, 37, 40; 1999, 13).

A régészetnek mint a régi korok anyagi kultúrájával, illetve annak tárgyi emlékeivel foglalkozó tudománynak a meghatározása (JUHÁSZ ET AL. 1978, 1153) idejétmúlt (RENFREW–BAHN 1999). Különösen igaz ez az ősrégészetre, amely a társtudományokkal (főként természettudományokkal) való szoros együttműködésnek köszönhetően az őskori ember jelenlétét számtalan nyom alapján képes kimutatni. A talajtani vizsgálatok az üledék képződési módjának, valamint vegyi összetételének elemzése nyomán képesek emberi jelenlétre illetve tevékenységre következtetni (LE TENSORER 1972; STEFANOVITS 2000). A paleontológiai és paleobotanikai vizsgálatok kimutathatják a természeti környezetnek az ember által okozott változásait (JÁRAINÉ DR. KOMLÓDI 1982). Az archaeozoológia az állatcsontok elemzésével az őskori ember gazdálkodására következtet (GÁBORI-CSÁNK–KRETZOI 1968; VÖRÖS 1984).

Az szintén közismert tény, hogy az ásásokon nemcsak a tárgyakra, hanem a jelenségekre, összefüggésekre, struktúrára is különös figyelmet fordítanak. A paleoetnológiai szemlélet terjedése óta a paleolit lelőhelyek esetében nem „leletekről”, hanem „tanújelekről” (*témoins*) beszélnek (LEROI-GOURHAN–BRÉZILLON 1972). Ez utóbbi

¹ Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

lehet „negatív tanújel” is, vagyis valaminek éppen a hiánya hordozhat információt az őskori emberek életére nézve.

A következtetések biztosságára vonatkozóan ugyanaz mondható el, amit a datálásnál említettünk. Kellő körültekintéssel használva fel az így nyert információkat potenciális lelőhelyet tarthattunk számon, ahonnan idővel a klasszikus értelemben vett régészeti anyag is előbukkanhat, vagy tudatosabban kereshetjük az adott területen az emberi jelenlét direkter emlékeit.

Lelőhely szavunk a nyelvészek szerint olyan helyet jelöl, „ahol valamely természeti (ásványi) kincset vagy leletet találtak vagy találni lehet” (JUHÁSZ ET AL. 1978, 842). Tudomásunk szerint a hazai régészeti irodalomban is ilyen általános értelemben használják.

A törvény betűje ehhez képest szűkebb értelmezését adja a régészeti lelőhelynek, amely „az a földrajzilag egyértelműen meghatározható terület, melyen a régészeti örökség elemei elsődleges összefüggéseikben találhatóak” (1997. évi CXL. törvény 1. számú melléklet z) pontja). Jogértelmezéstől illetve jogalkalmazástól függően tehát a nem eredeti településű rétegből származó leletek és a felszíni szórványok kívül eshetnek a jogi fogalom körén.

A régész számára viszont rendkívüli fontossággal bírnak több okból is.

1. Mivel nem látunk a föld felszíne alá, ezek segíthetnek megtalálni azokat a helyeket, ahol ásatással feltárhatóak a még eredeti településű rétegekben levő emlékek (tanújelek). Persze ehhez meg kell próbálni megérteni azokat a folyamatokat, történeteket, amelyeknek köszönhetően kerültek a leletek a feltalálási helyükre. Barlangtérben igen jó esélye van annak, hogy egy ott lévő paleolit telepet gyorsan megtaláljunk. Dombtetőn vagy más nyílt terepen viszont éppen annak van igen jó esélye, hogy nem találjuk meg gyorsan. Nagyon sok ilyen paleolit lelőhelyünkre a terepbejárások tapasztalatai vezettek el (pl. a Dunakanyar gravetti telepei, a Bábonyien Miskolc környéki lelőhelyei, Demjén-Hegyeskőbérc, Eger-Kőporostető).
2. Minthogy a régészeti kutatásra, ásatásra fordítható összeg korlátozott, illúzióknak tűnik a gondolat, hogy a feltárt telepek teljes képet nyújthassanak valaha is egy-egy korszak történetéről. A felszíni gyűjtések adatai és a szórványleletek kiegészítik a rendszeres kutatásokból származó ismereteket. Morvaországban az

aurignaci kultúra mintegy száz lelőhelye közül csupán kettő van, ahol a kultúrát rétegtani helyzetben találták (VALOCH 1990, 120).

3. Vannak olyan esetek, amikor a lelet ténylegesen nem kapcsolódik településhez. Ezek a szó szoros értelmében vett szórványok, amelyeket tulajdonosaik „elszórtak” annak idején. Értéküket éppen a jelenlétük, az adott helyen való felbukkanásuk képezi. Gyakran fontos szerepet kapnak a történeti modellek kialakításában (interregionális kapcsolatok, mozgáskörzetek, vándorlási útvonalak, stb.).

Mindezek miatt számontartásuk és nyilvántartásuk a kutatás elemi érdeke.

Végezetül, mi a helyzet az „őskőkori régészeti lelőhellyel”? Ha ilyen van, akkor lennie kell „újkőkori”, „rézkori”, „bronzkori”, „vaskori”, stb. régészeti lelőhelynek is. Persze, hogy van – mondhatnánk. Amennyiben egy lelőhelyen csak egyetlen korszak emlékei találtak, akkor nincs gond. De mi van akkor, ha egy bronzkori tell alján neolitikum kerül elő? Ez esetben a felső rétegek egy bronzkori régészeti lelőhelyet képeznek, míg az alsók egy másik, újkőkori régészeti lelőhelyet? Vagy például a Büdös-pest barlangban a középső paleolitikum embere és a bükki kultúra népessége egyaránt megtelepedett. Az általunk ismert legszélsőséges eset Budapest-Corvin-tér, ahol a paleolitikumtól a török hódoltság koráig szinte minden van.

A múlt, a történelem egy nagy kontinuum. Korszakokra bontása a tudományos vizsgálat igénye csupán. Az emberek élete a mindennapokban zajlott, amelyek – más élőlényekhez hasonlóan – az életben maradás és gyarapodás kérdései körül forogtak. Vannak olyan helyek, ahol mindehhez különösen kedvező adottságokat találhattak a legkülönbözőbb korokban is. Emlékeik ott ránk maradtak, s a hely régészeti lelőhellyé vált.

A fogalomalkotás az emberi gondolkodás lényegéhez tartozik, annak nélkülözhetetlen része. A tudományos kutatásban a fogalmak legfontosabb feladata a félreértések elkerülése, hogy egy nyelven beszélhessünk. Éppen ezért – úgy látjuk – egy fogalomnak csak akkor van értelme, ha valami valóságosan létezőt reprezentál, s ezen túl, ha a tudományos problémák vizsgálatát segíti.

Mester Zsolt

Miskolci Egyetem BTK
Ős- és Ókortörténeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
h8009mes@ella.hu

Irodalom:

- GÁBORI-CSÁNK, V.–KRETZOI, M. 1968: Zoologie archéologique. In: Gábori–Csánk, V.: *La station du Paléolithique moyen d'Érd – Hongrie*. Monumenta historica Budapestinensia 3, Budapest 1968, 223–244.
- JÁRAINÉ DR. KOMLÓDI M. 1982: A palinológia helye a régészeti kutatásban. In: T. Dobosi V. (szerk.): *A régészet és a természettudományok kapcsolata*. Régészeti továbbképző füzetek 1, Budapest 1982, 31–38.
- JUHÁSZ J.–SZŐKE I.–O. NAGY G.–KOVALOVSKY M. (szerk.) 1978: *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest.
- LE TENSORER, J.-M. 1972: Analyse chimique de remplissages quaternaires. *Bulletin de l'Association française pour l'étude du Quaternaire* (1972) 155–169.
- LEROI-GOURHAN, A.–BRÉZILLON, M. 1972: *Fouilles de Pincevent. Essai d'analyse ethnographique d'un habitat magdalénien (La section 36)*. Gallia Préhistoire supplément 7, Paris.
- MARKÓ A. 2000a: Őskőkori lelőhelyek Kosdon – New Paleolithic "sites" at Kosd. *Ősrégészeti Levelek* 2 (2000) 5–7.
- MARKÓ A. 2000b: Gondolatok az „őskőkori régészeti lelőhely” fogalmáról – The concept of „Paleolithic archaeological site”. *Ősrégészeti Levelek* 2 (2000) 76–78.
- RENFREW, C.–BAHN, P. 1999: *Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat*. Budapest.
- RINGER Á. 1996: Miskolc földjének története a Honfoglalásig. In: Kubinyi A. (szerk.): *Miskolc története I*. Miskolc, 33–79.
- RINGER Á. 1999: Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye szerepe a magyarországi régibb kőkor kutatásban – Le rôle de la ville Miskolc et du Comitat Borsod-Abaúj-Zemplén dans la recherche du Paléolithique de Hongrie. *HOMÉ* 37 (1999) 7–27.
- STEFANOVITS, P. 2000: The application of soil science in Archaeology. In: Mester, Zs.–Ringer, Á. (dir.): *A la recherche de l'Homme Préhistorique. Volume commémoratif de Miklós Gábori et de Veronika Gábori-Csánk*. Etudes et Recherches Archéologiques de l'Université de Liège (ERAUL) 95, Liège 2000, 113–115.
- VALOCH, K. 1990: La Moravie il y a 40 000 ans. In: Farizy, C. (Dir.) *Paléolithique moyen récent et Paléolithique supérieur ancien en Europe. Actes du Colloque international de Nemours, 9–11 Mai 1988*. Mémoires du Musée de Préhistoire d'Ile-de-France 3, 1990, 115–124.
- VÖRÖS, I. 1984: Hunted mammals from the Aurignacian cave bear hunters' site in the Istállóskő Cave – Az Istállóskői barlang aurignaci barlangi medve vadásztelep zsákmányállatai. *FolArch* 35 (1984) 7–31.

Az Ősrégészeti Társaság 2001. évi tevékenységének ismertetése

- Évi rendes közgyűlésünket 2001. április 5-én tartottuk. A közgyűlésen a beszámoló után két előadás hangzott el:
Csányi Marietta – Tárnoki Judit: Túrkeve-Te-rehalom – egy bronzkori tell-település.
Figler András: Újabb őskori lelőhelyek a Kis-alföldön.
- 2001. november 24-én meglátogattuk a bécsi egyetem régészeti intézetének interdiszciplináris kutató intézetét (Interdisziplinäres Forschungsinstitut für Archäologie der Universität Wien), ahol az intézetet vezető Falko Daim professzor kalauzolt bennünket. Az utazást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatása tette lehetővé.
- 2001. december 14. került megrendezésre a „Beszámolók a 2001. év ásatásairól” című előadássorozatunk első része, melyen az alábbi ismertetések hangzottak el:
V. Szabó Gábor–Váczi Gábor: Bronzkori telep és temető Polgár határában.
Kiss Viktória: Beszámoló az Ordacsehi-Bugaszezen, az M7-es autópálya nyomvonalán végzett ásatásról – Újabb adatok a Dunántúl korszakeri korszakához.
Szilas Gábor: Kelta falusias település feltárása Nagytétény határában.
- Az Ősrégészeti Társaság megjelentette az Ősrégészeti Levelek című folyóiratot 3. számát a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával.

A Társaság tagjai 2001-ben:

1. Anders Alexandra	26. Horváthné Simon Katalin	51. Reményi László
2. Balogh Csilla	27. Ilon Gábor	52. Ringer Árpád
3. Bánffy Eszter	28. Kalicz Nándor	53. Sebők Katalin
4. P. Barna Judit	29. Kalla Gábor	54. Siklódi Csilla
5. Bartosiewicz László	30. Kertész Róbert	55. Somogyi Krisztina
6. Bende Livia	31. Király Attila	56. Somogyvári Ágnes
7. Bereczki Ágnes	32. Kisjuhász Viktória	57. Sümegi Pál
8. Béres Sándor	33. Kiss Viktória	58. V. Szabó Gábor
9. Bondár Mária	34. B. Kiss Zsuzsanna	59. Szabó Géza
10. Csányi Marietta	35. Koós Judit	60. Szabó János József
11. Dani János	36. Kovács Katalin	61. Szalai Tamás
12. Danyi János	37. Kulcsár Gabriella	62. Szalontai Csaba
13. Domboróczki László	38. Lengyel György	63. Száraz Csilla
14. Egry Ildikó	39. Lőrinczy Gábor	64. Szathmári Ildikó
15. Erneyi Katalin	40. Majoros Ágnes	65. Szél Tibor
16. Farkas Csilla	41. Sz. Máthé Márta	66. Szeverényi Vajk
17. P. Fischl Klára	42. D. Matuz Edit	67. Szilas Gábor
18. Füzesi András	43. Mester Zsolt	68. Tárnoki Judit
19. Gucci László	44. Nagy Emese Gyöngyvér	69. Tóth Katalin
20. Gyucha Attila	45. Oross Krisztián	70. Trogmayer Ottó
21. Hajdú Zsigmond	46. Pásztor Emília	71. Váczi Gábor
22. B. Hellebrandt Magdolna	47. Patay Róbert	72. Vicze Magdolna
23. Hetesi Szilvia	48. Péntek József Attila	73. M. Virág Zsuzsanna
24. Horváth Ferenc	49. Raczky Pál	74. Vörös István
25. Horváth László András	50. Regenye Judit	75. Zandler Krisztián

BELÉPÉS:

Az Alapszabály vonatkozó rendelkezéseinek figyelembe vételével. Az alakuló közgyűlésen meghatározott tagdíj éves összege 2000 Ft.

Következő közgyűlésünket 2002. februárjában tartjuk.

Technikai információk

- A kéziratokat számítógépes szövegszerkesztővel készített formában (Word for Windows 2.0, 6.0, 7.0) várjuk, vírusmentes lemezen és kinyomtatott változatban is. Válasszon olyan betűtípust, mely a közép-európai karaktereket is tartalmazza (Pl.: Arial CE, Times New Roman CE).
- Lábjegyzetek helyett kérjük a dokumentum végére fűzött „végjegyzet”-ek alkalmazását.
- Jegyzetbe csak a kiegészítő információk, köszönetnyilvánítások, stb. kerüljenek; az irodalmi hivatkozásokat a főszövegben belül, zárójelben helyezték el. Pl.: (XXXXXX 1999, 34).
- A folyóiratok és sorozatok rövidítéséhez kérjük használja M. Tulok: Abbreviations of periodicals and series of archaeology and auxiliary sciences. című munkáját. (Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 36 (1984) 333–384.) Az ebben nem szereplő folyóiratokat, sorozatokat rövidítés nélkül idézze.
- A felhasznált és idézett cikkeknel kérjük, tüntesse fel – ha van – a cikk idegennyelvű rezüméjének címét is.
- Tanulmánykötetekenél kérjük pontosan tüntesse fel a kötet szerkesztőjét és megjelenési helyét is.
- A kéziratokat a Szerkesztőség címére kérjük küldeni: ELTE BTK Régészettudományi Intézet 1088 Budapest, Múzeum körút 4/B.
- Kéziratokat magyar, angol és német nyelven fogadunk el, de kérjük mellékelje a magyar nyelvű változatot is. Idegennyelvű cikkek esetében a nyelvi lektorálást szerkesztőségünk intézi.
- Folyóiratunk grafikai és fényképes illusztrációkat fogad, a kézirat terjedelméhez képest arányos mennyiségben. Kérjük, hogy tiszta, gyűretlen, lehetőség szerint pauszra készített (-fénymásolt) vonalas, pontozással vagy más, fénymásolást jól tűrő technikával árnyalt rajzot adjanak le, az alkalmazott méretarány feltüntetésével. A-4-es (álló) vagy A-5-ös (fekvő) méretű táblákat és önálló rajzokat várunk; a táblák eredeti szerkesztését lehetőség szerint megtartjuk. Kérjük, térképeiket minden esetben kerettel zárják le. Mindenképpen mellékeljék a képekhez tartozó aláírásokat is külön file-ban, vagy a dokumentum végére illesztve.
- Kérjük, közöljék cikkük végén levelezési címüket.
- A beérkezett kéziratokért honoráriumot nem áll módunkban fizetni.
- A Szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy a kéziratokon kisebb – technikai jellegű –, a tartalmi, szakmai részt nem érintő változtatásokat tegyen.
- Tárgyak leírásánál az alábbi rövidítéseket használják:

Magasság	Ma.:
Peremátmérő	Pá.:
Fenékátmérő	Fá.:
Vastagság	V.:
Hosszúság	H.:
Szélesség	Szé.:
Átmérő	Á.:
Súly	S.:
Mélység	Mé.:
Leltári szám	Ltsz.: